

**AIHEENA TUNTEET PÄIHDEPERHEIDEN
LASTEN VERTAISRYHMÄSSÄ**

”Mulla on hyvä ja paha olo päässä - molempia.”

RIITTA RÄIKKÖNEN
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön Pro gradu – tutkielma
Lokakuu 2006

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

**RÄIKKÖNEN, RIITTA: AIHEENA TUNTEET PÄIHDEPERHEIDEN
LASTEN VERTAISRYHMÄSSÄ**
”Mulla on hyvä ja paha olo päässä
– molempia.”

Pro gradu -tutkielma, 96 s., 6 liites.

Sosiaalityö

Lokakuu 2006

TIIVISTELMÄ

Tarkastelen Pro gradu -tutkielmassani päihdeperheiden lapsille tarkoitetussa vertaisryhmässä tapahtuvaa tunneaiheen käsittelyä. Tutkimuskysymykseni jakaantuu kolmeen osaan. Tarkastelen, mitä tunteita lapset itse tai ryhmää ohjaavat aikuiset nimeävät tunneaihetta käsiteltäessä, mihin asiayhteyteen lapset liittävät kyseisen tunteen ja mikä on lasten käsitys tunnenormeista eli mitä tunteita ja miten tunteita heidän mielestään voi näyttää tai peittää toisilta. Koska kyseessä on päihdeperheiden lasten vertaisryhmä, olen kiinnostunut siitä, nouseeko lasten tunnepuheessa läheisen päihdeongelma esille.

Tutkielmani on empirialähtöinen ja sen aineisto on kerätty luonnollisessa institutionaalisessa vuorovaikutustilanteessa. Lasten vertaisryhmä kokoontui kerran viikossa ajalla 9.11.2004 – 19.4.2005. Ryhmään osallistui viisi tyttöä ja yksi poika. Lasten iät vaihtelivat kuudesta kymmeneen vuoteen. Empiirinen aineistoni on kerätty nauhoittamalla tunneaiheen käsittelyä. Lisäksi videoin yhden kokoontumiskerran. Analyysiäni olen tehnyt teemoittelun avulla. Nauhoittamisen ja videoinnin lisäksi olen täydentänyt aineistoani lasten tekemillä tehtävillä, joista muutaman olen liittänyt myös tutkielmani empiiriseen osaan. En kuitenkaan pyri tulkitsemaan tai analysoimaan lasten piirustuksia, vaan käytän niitä havainnollistamaan lasten puhetta tunteista.

Lasten vertaisryhmätoiminta on suhteellisen uusi lastensuojelun sosiaalityön menetelmällinen interventio, jota käytetään, kun lapsen perheessä on havaittu riskitekijä. Tämä riskitekijä voi olla vanhempien liiallinen päihteidenkäyttö, vanhemman mielenterveysongelmat tai perheväkivalta. Suomessa päihdeperheiden lapsille suunnattu vertaisryhmätoiminta alkoi vuonna

1997 Imatralla. Ohjatun toiminnan menetelminä käytetään sekä toiminnallisia että terapeuttisia menetelmiä.

Päihdeperheessä eläminen on riski lapsen sekä fyysiselle että psyykkiselle kehitykselle. Tutkielmassani tarkastelen päihdeperheessä kasvamisen vaikutuksia lapsen psyykkiseen hyvinvointiin tunneteeman kautta. Tunteilla on biologinen, psykologinen ja sosiaalinen perusta. Tämä antaa tutkielmalleni tulkintakehikon sekä psykologiasta että yhteiskuntatieteistä. Tutkielmani on yhteiskuntatieteellistä lapsuustutkimusta ja aihettani tarkastelen sosiaalisen konstruktionismin antamista lähtökohdista.

Lasten selviytymiskeinoiksi päihdeperheessä mainitaan roolien omaksuminen, tunteiden kieltäminen sekä epätoivottaviin ja tuhoisiin puolustusmekanismeihin turvautuminen. Lasten olisi tärkeää saada kosketus omiin tunteisiinsa, sillä jos lapsi jää etäälle omista tunnekokemuksistaan, syrjäytymisen riski kasvaa. Jotta lasta hoitava aikuinen pystyisi tukemaan ja auttamaan lasta tässä prosessissa, hänen on itsensä kohdattava oma historiansa emotionaalisella tasolla. Lapsen yritys käsitellä tunnetilojaan estyy tai ainakin vaikeutuu, jos vanhempi ei tunnista tai hyväksy lapsen tunneilmaisuja tai suhtautuu niihin ristiriitaisesti. Varhainen vuorovaikutus ja kiintymyssuhteen laatu ovat ratkaisevia tekijöitä lapsen psyykkisessä kehityksessä ja neurofysiologisessa kypsymisessä.

Aikaisempien tutkimustulosten mukaan päihdeperheessä kasvaneilla negatiiviset tunteet olisivat vallitsevina, tunteet puuttuisivat tai niiden olemassaoloa peiteltäisiin. Lapset eivät ryhmässä puhuneet pelkästään negatiivista tunteista, vaan heidän elämäänsä kuuluu paljon myös hyviä, kehitystä tukevia tunteita. Välillä on hyvä olo päässä, välillä on paha – molempia.

Avainsanat: kiintymyssuhteet, lasten vertaisryhmä, päihdeperhe, tunteet, varhainen vuorovaikutus.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. LASTEN VERTAISRYHMÄTOIMINTA	6
2.1. Vertaisryhmätoimintaa lapsille Suomessa ja ulkomailla	7
2.2. Huomaa lapsi päihdeongelma-perheessä toiminta	9
2.2.1. Käytännön toteutus	11
3. PÄIHDEPERHE, TUNTEET JA LAPSUUS	13
3.1. Lapsuus päihdeperheessä	13
3.1.1. Sikiöaikainen päihdealtistus	16
3.1.2. Lasten selviytymiskeinot päihdeperheessä	18
3.1.3. Päihdeperhe vai alkoholiperhe?	19
3.2. Tunteet kehitysteorioiden valossa	22
3.3. Ylisukupolvinen ketju ja sen katkaiseminen	34
3.4. Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus ja tunteiden tutkiminen	36
4. TUTKIMUSASETELMA	38
4.1. Tutkimuksen tehtävät	38
4.2. Tutkimusaineisto	40
4.2.1. Oma asemani	42
4.2.2. Lasten tutkimisesta	43
4.2.3. Eettistä pohdintaa	48
4.3. Aineiston analyysi	50
5. VERTAISRYHMÄ JA LASTEN TUNTEET	55
5.1. Mistä tunteista lapset puhuivat?	55
5.2. Tunteisiin liittyvät asiayhteydet	64
5.3. Tunnenormit ja tunteiden ilmaisu	71
5.4. Lasten palautteet ryhmästä	77
6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	81
6.1. Yhteenveto	81
6.2. ... ja johtopäätöksiä	86
LÄHTEET	89
LIITTEET	

1. JOHDANTO

Tarkastelen Pro gradu -tutkielmassani päihdeperheiden lapsille tarkoitettussa vertaisryhmässä tapahtuvaa tunneaiheen käsittelyä. Hapuillen eri vaihtoehtojen välillä tutkimusongelma täsmentyi tunneteeman ympärille. Tutkimustietoa lasten kokemuksista ylipäättään ja varsinkaan elämisestä sosiaalisen ongelman varjossa ei ole juurikaan saatavilla. Eskonen (2006, 36) kirjoittaa mielestäni osuvasti, kun hän mainitsee, että tarvitsemme lisää tietoa siitä, miten vaikeissa elämäntilanteissa elävät lapset ajattelevat.

Olen toiminut vuosina 2003 – 2005 ryhmänohjaajana päihdeperheiden lasten vertaisryhmissä. Empiirisen aineistoni olen kerännyt marraskuussa 2004 alkaneen ja huhtikuussa 2005 loppuneen ryhmän kokoontumisista. Ryhmien toiminnan perustana on Imatralla vuonna 1997 aloitettu Huomaa lapsi päihdeongelmaperheessä toiminta, joka lyhyesti kiteytettynä on päihdeperheiden lasten vertaisryhmätoimintaa.

Kiinnostuin nimenomaan tunteiden tarkastelusta luettuani Marjatta Bardyn ja Johanna Barkmanin artikkelin ”Tunteet ja ilmaisutaidot sosiaalipoliittisena kysymyksenä.” Bardy ja Barkman (2001) ovat tulleet siihen tulokseen, että lapsen jäädessä etäälle omista kokemuksistaan ja tunteistaan kasvaa syrjäytymisriski. Kyseinen artikkeli käsitteli ”Elämäketju- ja ilmaisutaidot lastensuojelussa syrjäytymisen ehkäisemiseksi” tutkimus- ja kehittämishanketta. Hankkeen teoreettisena lähtökohtana on lastensuojelun ehkäpä keskeisimpiin ja vaikeimpiin ongelmiin kuuluva huono-osaisuuden ja negatiivisen sukupolviperimän sitkeä siirtyminen vanhemmilta heidän lapsilleen. Tämä ylisukupolvisen ketjun katkaiseminen on myös yhtenä päihdeperheiden lasten vertaisryhmätoiminnan tavoitteena. Tämän hetken lapset ovat huomispäivän aikuisia ja vanhempia. Kuten Margaret Cork huomauttaa alan klassikoksi muodostuneessa kirjassaan, vaarana on ongelmien siirtyminen seuraavaan sukupolveen, ellei lapsia auteta käsittelemään vaikeuksiaan (Cork 1970, 101). Uskon, että kehä voidaan katkaista, kun tiedostetaan puuttumisen tärkeys ja tunnetaan menetelmät siihen.

Päihdeperheille tyypillinen sosiaalinen eristäytyminen johtaa helposti emotionaaliseen eristäytymiseen, joka merkitsee perheen myönteisten suhteiden vähentymistä ja aiheuttaa päihdeperheessä kielteisten tunteiden lisääntymisen. Eräs keino kielteisten tunteiden käsittelemiseksi

on pyrkiä välttämään niitä olemalla ”tunteeton.” Päihdeperheessä aikuiset eivät näe, kuule tai huomaa lasten pahaa oloa tai ylipäättänsä lasten tarpeita. Mikään ei tunnu miltään, ja näin lapset oppivat kieltämään omat tunteensa. Tästä seuraa, että he elävät elämäänsä tiedostamatta sisäisiä tuntemuksiaan. Lasten elämästä tulee näyttelemistä. (Ackerman 1991, 29; Taitto 2002, 20.) Terveen tunne-elämän kehityksen kannalta on tärkeää, että lapsi saa ilmaista tunteitaan. Tähän lapsi tarvitsee aikuiselta tukea ja ohjausta. Yhtenä keskeisimmistä tavoitteista päihdeperheiden lasten vertaisryhmissä onkin, että lapset oppisivat tunnistamaan omia tunteitaan, jotka ovat voineet jäädä muiden perheenjäsenten tarpeiden varjoon.

Parhaillaan hyvinvointivaltiossamme elää kymmeniä tuhansia lapsia päihdeperheen arkea. Syksyllä 1994 tehdyn Lasinen lapsuus- gallupin tulosten mukaan joka kahdeksas suomalainen on elänyt lapsuutensa alkoholiperheessä. (Utoslahti & Peltoniemi 2003, 164.) Lähes 93 % aikuisväestöstä käyttää alkoholijuomia. Alkoholin kulutus kasvoi 10 % vuonna 2004 ollen 10,3 litraa 100 %:sta alkoholia asukasta kohden Suurkuluttajia arvioidaan olevan 6 – 12 %. (Päihdetilastollinen vuosikirja 2005, 17.) Vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden täydellisen tarkkaa ja todellista lukumäärää on mahdotonta tietää, sillä alkoholiongelmaan on liittynyt ja liittyy edelleenkin ongelman salailu ja peittely.

Olen huomannut toimiessani lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, että suurella osalla asiakasperheistä alkoholi liittyy heidän arkeensa ja ongelmiinsa. Perheiden lukumäärä, joissa molemmat aikuiset käyttävät lasta haittaavalla tavalla alkoholia, on lisääntynyt huomattavasti. (Holmberg, 2003, 12; Itäpuisto 2003, 36.) Molempien aikuisten alkoholinkäyttö lisää lasten hoidon laiminlyönnin riskiä. Itselleni lasten selviytyminen, heidän asemansa niin päihdeperheen jäsenenä, kuin myös sosiaalitoimen asiakkaana, tuntuvat läheisiltä. Mielestäni lasten kanssa työskenneltäessä on katse eteenpäin, tulevaisuuteen ja juuri ennaltaehkäisevät työmuodot, kuten lasten vertaisryhmätoiminta, kiinnostavat minua.

On mahdollista, että lapsi, joka kasvaa päihteitä käyttävässä perheessä, joutuu käymään läpi monenlaisia traumaattisia kokemuksia aina hoidon laiminlyömisestä seksuaaliseen väkivaltaan. Ilman hoitoa ja apua nämä kokemukset voivat vaikuttaa hänen elämäänsä vielä aikuisiällä ja osa traumaattisten kokemusten aiheuttamista haavoista ei parane ehkä koskaan. (Holmberg 2003, 8-12.) Lapsen aseman esiin nostaminen ja näkyväksi tekeminen päihdeongelma-perheissä voisi olla yksi nykypäivän lastensuojelun keskeisimmistä haasteista, sillä päihdeperheen lapset tarvitsevat nykyistä enemmän huomiota ja ymmärrystä osakseen. Toistaiseksi

lapsen äänen voidaan sanoa kuuluneen julkisuuteen hyvin pitkällä viiveellä ja silloinkin puhujana on usein aikuinen, joka käy läpi lapsuuden muistojaan (Lahikainen 2001, 37).

Ennakkokäsitykseni on, että lasten vertaisryhmässä tapahtuva puhuminen vaikeista asioista ja tunteista voi olla ratkaisevassa roolissa, kun tarkastellaan riskiolosuhteissa elävien lasten selviytymistä. Hannele Forsberg (2005, 49 - 60) kirjoittaa, että puhumalla vaikeista asioista, kuten lasten kokemasta perheväkivallasta, voidaan rikkoa tabuja. Lisäksi tunteista puhuminen helpottaa ja antaa lapsille aseman toimijoina. Yleensä tutkimuksissa lasten tunteita tarkastellaan aikuisen näkökulmasta käsin. Lasten tunteiden tutkimusta ei yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa juurikaan ole. Tyypillistä tunteiden tarkastelussa on niiden liittäminen diagnostisoivaan psykologiseen sanastoon, kuten esimerkiksi traumaperäiseen stressihäiriöön tai kiintymyssuhdehäiriöihin. Lasten itsensä tuottaman tunne- tai kokemuspuheen tutkiminen heidän lähisuhteissaan siten, että saavutettaisiin lasten oma aktiivisuus ja tunteiden konstruktio on ohitettu aikuiskeskeisyydellä.

Vanhempien päihdeongelma merkitsee usein vaikeuksia lasten elämässä, mutta kaikki päihdeperheiden lapset eivät kärsi haitoista samalla tavalla. On muistettava, että ongelmat voivat tulla näkyville kiertoteitä ja vasta aikuisiällä. Selviytymiseen vaikuttavat lapsen oman persoonallisuuden lisäksi hänen ikänsä ja kehitystasonsa vanhempien päihdeongelman alkaessa, sisarusten määrä, ulkopuolisten verkostojen olemassaolo tai niiden puuttuminen sekä se, onko päihteiden käyttäjä äiti vai isä vai molemmat. (Taitto 2002, 18.) Lasinen lapsuus projektissa korostetaan sitä, että lapsen positiivista kehitystä ja selviytymistä voi auttaa, jos hänellä on edes yksi perheen ulkopuolinen ja turvallinen ihmissuhde. Päihdeperheen lapsilla ei useinkaan ole ketään, jonka kanssa hän voisi puhua asioistaan. (Utoslahti & Peltoniemi 2003, 171).

Lastensuojelu on haastavaa ja vaatii erityistä ammattitaitoa. Työn päähenkilönä tulee olla lapsi ja työn tavoitteena lapsen etu. Lähtökohtani tutkielman tekemiselle on hyvin käytännöllinen eli haen sen avulla lisää ymmärrystä riskiolosuhteiden merkityksestä lapsen kokemukseen ja samalla toivon näin saavani uutta näkökulmaa ja ymmärrystä käytännön lastensuojelutyöhön. Aloitan aiheeni käsittelyn esittelemällä toisessa luvussa lasten vertaisryhmätoimintaa ja tarkastelemalla sen käyttöä eräänä lasten auttamisen keinona ja sosiaalityön työmuotona.

Kasvuperhe ja lapsuus ovat tärkeä kehys ja perusta persoonallisuuden ja myöhemmän elämän muotoutumisessa. Lapsuus on läsnä ihmisen elämässä vielä aikuisenakin. Kolmannessa lu-

vussa hahmotan päihdeperheessä kasvamisen vaikutuksia lasten elämään. Koska tutkimusaineistoa nimenomaan lasten kokemuksista ei aiheesta ole saatavilla, on näkökulma aikuislähtöinen ja perustuu aikuisten tuottamaan muistelupuheeseen vanhempien päihteidenkäytön vaikutuksista perhe-elämään ja heihin itseensä. Lapsi ansaitsee tulla kuulluksi omana persoonanaan sosiaalityön eri vaiheissa ja lapsen itsensä tuottama näkökulma (kokemus) ja puhe pitäisi saada mielestäni esiin paremmin ja varhaisemmassa vaiheessa. Tätä lasten omaa ääntä, ”asiantuntijuutta” yritän välittää tutkielmassani. Kuten Holmberg (2003, 9) kirjoittaa, eivät lapset ole ongelmatapauksia, he vain yrittävät selvitä sellaisissa olosuhteissa, joista aikuiset eivät välttämättä selviäisi.

Lasten ja heidän perheidensä kanssa työskentelevien on tärkeää tiedostaa lasten psyykkisen kehityksen lainalaisuudet, kehityksen riskit ja kehitystä suojaavat mekanismit. Luvussa kolme tarkastelen lasten tunteiden kehittymistä, terveen psyykkisen kehityksen edellytyksiä ja mahdollisia riskitekijöitä kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta käsin. Pohdin myös ylisukupolvisen ketjun mekanismeja ja sen katkaisemisen mahdollisuuksia. Tutkielmani on yhteiskuntatieteellistä lapsuustutkimusta ja kolmannen luvun lopussa hahmotan tutkielmani paikkaa lapsuustutkimuksen kentällä.

Neljännessä luvussa esittelen tutkimusasetelmani ja aineistoni tarkemmin. Paikannan omaa asemaani ja pohdin lisäksi lasten tuottaman aineiston käyttämistä tutkielmissa yleisesti, siihen liittyviä erityispiirteitä ja eettisiä haasteita. Viides luku sisältää empiirisen aineistoni ja analyysini. Luvun loppuun olen kerännyt lasten palautteita ryhmän toiminnasta. Analyysiäni teen peilaten ryhmässä esiin nousseita asioita aikaisempiin tutkimuksiin päihdeperheessä kasvamisen vaikutuksista, väkivaltaa kokeneiden lasten vertaisryhmätutkimuksiin, (kehitys)psykologiaan ja sosiologiseen tunnetutkimukseen. Päätän tutkielmani kuudennessa luvussa yhteenvetoon ja johtopäätöksiin aiheesta.

Näen lasten auttamisen riskiolosuhteissa sekä sosiaalisena, lääketieteellisenä, psykologisena että juridisena tehtävänä. Jos lapsen kasvuolot tai lapsi itse uhkaa vakavasti vaarantaa terveytään tai kehitystään, velvoittaa lastensuojelulaki toimimaan lapsen kehityksen turvaamiseksi. Kansainvälisessä keskustelussa puhutaan kolmesta P:stä eli Protection, Provision ja Participation. Suojelua, hoivaa ja osallistumisoikeutta voidaan pitää lapsen erityisoikeuksina. Sami Mahkonen (2002, 146) jakaa suojelun kahteen eri alueeseen eli lastensuojelulain alaiseen suojeluun ja lasten suojeluun, joka tarkoittaa muun muassa työsuojelua, lasten suojelua seksuaali-

selta hyväksikäytöltä ja vahingolliselta viihteeltä. Yhteiskunta, aikuiset pyrkivät lasta suojaavalla toiminnalla vähentämään riskitekijöiden haitallista vaikutusta lapsen tai nuoren fyysiseen ja psyykkiseen kehitykseen. Päihdeperheessä eläminen on riskitekijä lapselle. On selvää, ettei kaikkia riskitekijöitä voida koskaan poistaa lasten elämästä ja aina on lapsia, jotka elävät riskiolosuhteissa. Kuten Annlis Söderholm (2004, 14 – 15) kirjoittaa, tarvitaan monitieteellistä, moniammatillista sekä sosiaalipoliittista mielenkiintoa että sitoutumista lasten aseman parantamiseksi ja heidän näkyväksi tekemisessä. Lasten kanssa työskenneltäessä ei kannata pelätä epäonnistumista, vaan sitä, ettei tehdä mitään. Olen samaa mieltä, kuin Järventie ja Sauli (2001, 17), ettei ole helppo ottaa vastaan tietoja lasten kärsimyksistä. Ahdistusta lisää myytti, vaatimus onnellisesta lapsuudesta sekä tietoisuus siitä, etteivät lasten hyvinvointiin panostetut resurssit aina riitä. Ongelmallisia tosiasioita ei silti pidä kieltää tai torjua, vaan meillä on vastuu niiden tunnistamisesta, tutkimisesta ja korjaamisesta. Kuten Hannele Forsberg (2005, 60) kirjoittaa pohtiessaan oikeutusta tutkia ja kirjoittaa lapsen henkilökohtaisesta kärsimyksestä, ettei lapsia auteta ainakaan asioista vaikenemalla.

2. LASTEN VERTAISRYHMÄTOIMINTA

Lasten vertaisryhmätoiminta on yksi lastensuojelun sosiaalityön menetelmällinen interventio, kun lapsen perheessä on havaittu riskitekijä. Ohjatun toiminnan menetelminä käytetään sekä toiminnallisia että terapeuttisia menetelmiä. Kuvaan tässä luvussa tutkimukseni kohteena olevaa vertaisryhmätoimintaa, sen yleisiä toimintaperiaatteita sekä käytännön toteuttamista.

Engelin (1995, 84–85) mukaan omista kokemuksista puhuminen palvelee lapsilla samoja asioita kuin aikuisillakin. Lapset kertovat omista kokemuksistaan halutessaan kokea ne uudelleen, jakaakseen kokemuksiaan toisten kanssa, kertoakseen toisille itsestään, hallitakseen kokemukseen liittyviä tunteitaan sekä ratkaistakseen siihen liittyviä ongelmia. Kokemuksistaan kertomalla lapsi pyrkii saavuttamaan tunteen siitä, että hän hallitsee ne. Toisena kerronnan tavoitteena lapsilla on pyrkimys emotionaalisen tai kognitiivisen ongelman ratkaisuun. Lapset kertovat mielellään samaa tarinaa yhä uudestaan ja uudestaan. Tämä on Engelin (emt., 40–41) mukaan merkki siitä, että he pyrkivät hallitsemaan tilanteeseen liittyviä tunteitaan. Lapset ikään kuin pyrkivät kertomalla järjestämään, kontrolloimaan ja ymmärtämään ympäröivää maailmaa.

Vertaisryhmien toimintaperiaatteisiin kuuluu keskinäisen tuen ja kokemusten jakaminen, vastavuoroisuus, yhteisöllisyys, yhteisvastuu, vapaaehtoisuus ja maksuttomuus. Vertaisryhmätoiminta ei ole terapiaa, vaan sekundaaritasoista oma- apu toimintaa. Annikka Taitto (2002, 10) nostaa vertaisryhmien ohjaajille tarkoitettussa ohjekirjassaan tärkeimmiksi tavoitteiksi lasten mahdollisen päihteiden käytön sekä aikuisuudessa mahdollisesti ilmenevien ongelmien ennaltaehkäisyyn. Hän uskoo, että vertaisryhmätoiminta voisi olla yksi keino ennaltaehkäistä ylisukupolvista ongelmien siirtymistä. Margaret Gorkin (1970, 104) mielestä vertaisryhmässä samaistuminen toisiin, samanlaisia tilanteita kokeneisiin ja samojen ongelmien kanssa eläviin, auttaisi lasta paremmin ymmärtämään vanhempiensa ongelmia, tuntemaan itsensä ja kohentamaan itseluottamustaan.

Johanna Hurtig (2005) nosti puhuessaan Helsingissä järjestetyssä Näkymätön näkyväksi - vertaisryhmät osana ennaltaehkäisyä -seminaarissa lasten vertaisryhmien tavoitteeksi muutoksen tavoittelun sekä lapsen että hänen vanhempiensa elämässä. Tärkeänä Hurtig korosti myös

lapsen saama kokemusta kuulluksi tulemisesta. Lapsi kykenee tuottamaan itse tietoa arjestaan ja tilanteestaan. Olisi tärkeää, että lapselle muodostuisi realistinen kuva itsestään ja vanhemmistaan. Yleisistä esteistä lapsen kanssa puhumiseen voisi mainita esimerkiksi harhakäsityksen, etteivät lapset ymmärrä tai he eivät ole huomanneet mitään. Lisäksi usein sanotaan, että lasten täytyy saada olla lapsia ja puhuminen vaikeista asioista lisääisi heidän taakkaansa. Tiina Holmbergin (2005) samassa tilaisuudessa pitämän esitelmän viesti oli, että lapset hyötyvät ryhmistä. Lapset olivat tuoneet väkivaltaryhmiin osallistumisensa jälkeen esille, että he olivat kokeneet hyväksi keskustelut ja tunteen siitä, että joku välittää ja huomaa. Lisäksi tieto, että on muitakin samassa tilanteessa olevia, oli noussut lasten palautteissa esille. Holmberg toi esille Elisabeth Hagborgin vuonna 2003 Tukholman yliopistossa tekemän raportin Ruotsissa tapahtuvasta päihdeperheiden lasten vertaisryhmätoiminnasta. Tutkimustaan varten Hagborg oli haastatellut vertaisryhmien ohjaajia kouluttavia tahoja sekä noin sataa vertaisryhmää käyntyttä lasta. Tieto siitä, ettei ole ainoa, nousi myös tässä kartoituksessa yhdeksi tärkeimmistä vertaisryhmien merkityksistä esille. Muita merkityksiä olivat lasten itsetunnon vahvistuminen, tiedon lisääntyminen ongelmasta ja omista tarpeista sekä epäterveellisten käyttäytymismallien katkaiseminen.

Lasinen lapsuus projektissa korostetaan sitä, että lapsen positiivista kehitystä ja selviytymistä voi auttaa, jos hänellä on edes yksi perheen ulkopuolinen ja turvallinen ihmissuhde. Päihdeperheen lapsilla ei useinkaan ole ketään, jonka kanssa hän voisi puhua asioistaan. (Utoslahti & Peltoniemi 2003, 171.) Mielestäni vertaisryhmätoiminta voi olla hyvinkin ratkaisevassa roolissa, kun tarkastellaan päihdeperheen lasten ulkopuolisia suhteita. Vertaisryhmät ovat nykyajan tapa korvata sukulais- tai naapuruussuhteita. Usein lapsi saa apua vasta, kun hänen ongelmansa ovat jo nähtävissä. Toiminnalla voi olla suuri ennaltaehkäisevä merkitys, sillä jos lapselle tarjotaan apua riittävän varhaisessa vaiheessa, voidaan välttää terapian tai muun hoidon tarve.

2.1. Vertaisryhmätoimintaa lapsille Suomessa ja ulkomailla

Lasten vertaisryhmätoiminta on saanut alkunsa USA:ssa ja Kanadassa 1980-luvulla, kun sosiaalisuudessa siirryttiin lähiomainen perspektiiviin. Tämä puolestaan nosti lasten aseman uudella tavalla esiin. Nykyisin vertaisryhmätoimintaa lapsille on järjestetty lukuisissa maissa:

USA:ssa, Irlannissa, Norjassa, Tanskassa, Hollannissa, Saksassa, Virossa, Lissabonissa, Englannissa, Zimbabwessa, Mosambikissa, Ruandassa, Uudessa-Seelannissa, Ruotsissa, Kanadassa ja vuodesta 1997 alkaen Suomessa. Vertaisryhmien toimintatapoja on usein muutettu oman maan kulttuuriin sopivaksi

Ryhmille asetetut tavoitteet ovat hyvin samankaltaisia eri maiden sekä eri kohderyhmien vertaisryhmätoiminnassa. Näitä tavoitteita ovat antaa lapselle mahdollisuus tavata muita samassa tilanteessa olevia lapsia, antaa kokemus ”en ole ainoa,” tiedon jakaminen ongelmasta ja siitä, mikä vaikutus ongelmalla on perheeseen kokonaisuutena, lisätä lapsen tietoisuutta omista tarpeistaan, antaa mahdollisuus käydä läpi ongelmaan liittyviä kokemuksia turvallisessa ympäristössä, auttaa katkaisemaan epäterveellisiä käyttäytymis- ja reagoititapoja sekä vahvistaa lapsen itsetuntoa. Jopa teemat, joiden ympärille ryhmätoiminta rakentuu, ovat lähes samat. Lasten ryhmiä toimii lapsille, jotka ovat kokeneet väkivaltaa, vanhempien avioeron, läheisen menetyksen tai huostaanoton. Lisäksi on ryhmiä mielenterveys- tai päihdeongelma-perheiden lapsille. Kanadassa on toiminut myös ryhmiä vankilassa olevien vanhempien lapsille ja lapsille, jotka kärsivät itsetunto-ongelmista tai käytöshäiriöistä. Suomessa toimii päihdeperheiden lasten ryhmiä, psyykkisesti sairaiden vanhempien lasten ryhmiä, sururyhmiä, väkivaltaa kokeneiden sekä sijoitettujen lasten ryhmiä. Ryhmien kestoajat vaihtelevat yli vuoden kestävästä 8 - 20 kokoontumiskertaa kestäviin. (Holmberg 2005.)

Ruotsissa aloitettiin ensimmäiset päihdeperheiden lasten vertaisryhmät vuonna 1989. Toiminta oli tuolloin uutta niin Ruotsissa kuin koko Euroopassakin. Thomas Lindstein (1997, 27 – 28) on tehnyt tutkimuksen Ruotsissa toimivista päihdeperheiden lasten vertaisryhmistä. Hänen mukaansa tavoitteena Ersta Vändpunktenin järjestämissä lasten ja nuorten ryhmissä on lasten itsetunnon kohottaminen ja tiedon antaminen alkoholista ja vanhempien alkoholin väärinkäytöstä. Lindsteinin tutkimuksen pohjateorioina ovat kehityspsykologiset (lapsuuden kehitystehtävät) ja ryhmäanalyttiset näkökulmat. Lindstein huomauttaa, että tarkasteltaessa lapsia riskiolosuhteissa, on vaarana lasten näkeminen pääasiassa uhreina, jolloin oletetaan tiettyjen tekijöiden johtavan tiettyihin oireisiin tai suojamekanismeihin. Hän korostaa lasten näkemistä kyvykkäinä ja aktiivisina osapuolina, jotka pystyvät osittain synnynnäisten valmiuksiensa avulla käsittelemään stressiä ja hoidon laiminlyöntiä. Kykyyn selviytyä vaikeista olosuhteista vaikuttaa Lindsteinin mukaan lasten sukupuoli, ikä, kognitiiviset taidot, yhteiskuntaluokka, sosiaalinen konteksti ja verkosto, sukulaiset, lapsen persoonallisuudenpiirteet, psykososiaaliset ja geneettiset tekijät.

Elisabeth Hagborgin kartoituksen perusteella voidaan osoittaa selvästi lasten vertaisryhmätoiminnan vakiinnuttaneen paikkansa ja ankkuroituneen osaksi ruotsalaista sosiaalityötä. Suomessa vertaisryhmätoiminta vielä hakee paikkaansa. Annikka Taiton (2005) kokemuksen mukaan Imatralla vuodesta 1997 toimineen vertaisryhmätoiminnan liittäminen muun palveluverkoston yhteyteen on ollut todella vaikeaa.

2.2. Huomaa lapsi päihdeongelma-perheessä toiminta

Huomaa lapsi päihdeongelma-perheessä toiminta on päihdeongelmaisten perheiden lasten vertaisryhmätoimintaa. Ryhmät kootaan saman kokoneista lapsista ja ryhmänvetäjinä toimivat sosiaalisektorin ammattilaiset. Lapset pyritään jakamaan ikätasoaan vastaaviin ryhmiin.

Suomessa Huomaa lapsi päihdeongelma-perheessä vertaisryhmätoiminta alkoi vuonna 1997 Imatralla. Toimintaa kehiteltäessä on lähteenä käytetty Ami Arnell'n ja Inger Ekbonin ”När mamma eller pappa dricker” – teosta, jota on sovellettu Suomen oloihin. Esimerkiksi samaan aikaan eri tiloissa kokoontuvat vanhempien ryhmät eivät kuulu alkuperäiseen ruotsalaiseen toimintamuotoon. Toiminnan taustalla on moniammatillinen verkosto, jonka osapuolet vastaavat kustannuksista yhdessä. Ryhmävetäjät voivat edustaa esimerkiksi koulu-, sosiaali- ja terveys-, päivähoitotoimea, päihdekliniikkaa, seurakuntaa, nuorisotyötä, Ensi- ja turvakoteja ja diakoniatyötä. Annikka Taitto korostaa opaskirjassaan ryhmävetäjien ammatillista pätevyyttä. Heillä tulee olla taitoa ja kokemusta työskennellä joko lasten tai vanhempien kanssa. Tavoitteena on, että lapset ja perheet ohjataan toiminnan piiriin yhteistyöverkoston kautta (Taitto 2002, 27 – 29.) Oma kokemukseni puolestaan on, että käytännössä lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat avainasemassa perheiden saamiseksi ryhmiin.

Lasten vertaisryhmätoiminnan päätavoitteena on lasten syrjäytymisen ehkäisy ja mahdollisten ongelmien, kuten esimerkiksi päihteiden käytön, läheisriippuvuuden tai työnarkomanian ennaltaehkäisy. Vertaisryhmissään lapset käsittelevät kokemuksiaan, opettelevat luottamaan ja puhumaan vaietuista asioista. Samalla pyritään siihen, että lapset opettelisivat tunnistamaan omia tunteitaan, jotka ovat voineet jäädä muiden perheenjäsenten tarpeiden varjoon. Tarkoituksena on vahvistaa lapsen minäkuvaa ja lisätä elämännhallintataitoja, joiden avulla lapsi voi selviytyä eteen tulevista vaikeista tilanteista. Lapsen minäkuvan vahvistamisella pyritään sii-

hen, että lapsi tiedostaisi omia kykyjään, tunteitaan, tarpeitaan ja oikeuksiaan ja että hän oppii toimimaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa. (emt., 45.)

Lasten vertaisryhmien tavoitteet voidaan jakaa informatiivisiin, vuorovaikutuksellisiin ja henkilökohtaisiin tavoitteisiin. Keskeinen informatiivinen tavoite lasten ryhmissä on, että siihen sisältyvä toiminta tukee lapsen kykyä ymmärtää vanhempien päihteiden käytön seurauksia omassa perheessä ja itsessä. Vuorovaikutuksellisia tavoitteita ovat luottamuksen opettelu, kokemusten jakaminen, yhteisöllisyyden tunteminen, sosiaalisten taitojen opettelu ja sosiaalisten suhteiden luominen. Tärkeä vuorovaikutuksellinen tavoite on myös oman itsensä puolustaminen. Lapsen henkilökohtaisia tavoitteita voivat olla esimerkiksi omien tunteiden tunnistaminen, oman minäkuvan, vahvuuksien ja taitojen selkiyttäminen, omien oikeuksien ja velvollisuuksien hahmottaminen, ongelmanratkaisutaitojen lisääminen, lapsen vapauttaminen pakonomaisesta selviytymisroolista, saada lapsi uskomaan siihen, että hänellä on lupa olla lapsena oman kehitystasonsa mukaisesti, auttaa lasta toipumaan vanhempien päihteidenkäytöstä sekä uskon ja toivon herättäminen. Toiminnan tavoitteena ei siis ole raitistaa vanhempia tai hoitaa heidän päihdeongelmaansa. Tarkoituksena on silti vanhempien elämäntavoissa tapahtuvien muutosten mahdollistaminen niin, että lapset voisivat kokea kodissaan hyväksyntää, ymmärrystä, turvaa, riittävää huolenpitoa, jatkuvuutta, välittämistä ja yksilöllistä huomiota. Tärkeä tavoite on, että vanhemmat ottavat vanhemman aseman, samalla kun lapsi saa ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti olla lapsena. (Taitto 2002, 11–55).

Lasten tavat selviytyä kaaosmaisesta perhetilanteesta ovat hyvin samankaltaisia riippumatta siitä, onko ongelmana vanhempien päihteidenkäyttö, mielenterveysongelma tai perheväkivalta. Ydinkysymys on se, ettei lapsi saa kotonaan vanhemmiltaan sitä, mitä hän tarvitsee terveen aikuisuuteen. (emt. 21.) Pelkkä lasten suojeleminen ei tällöin riitä, vaan lapsi tarvitsee emotionaalista toipumista. Lapsi on opetellut tunteidensa tukahduttamista pienen ikänsä. Jotta lapsi voisi muuttaa toimintamalliaan, olisi hänen saatava siihen määrätietoista ohjausta. Kuten sosiaalityön professori, Mittenhögskolanin rehtori, Thomas Lindstein (2005) korosti puheessaan Näkymätön näkyväksi – vertaisryhmät osana ennaltaehkäisyä -seminaarissa, on lasten vahvistaminen ja tukeminen keskeinen tavoite päihdeperheiden lasten vertaisryhmissä. Lapset saavat lisää tietoa eli he ovat ryhmässä oppimassa. Toisaalta ryhmissä tapahtuu myös samoja ilmiöitä kuin psykoterapiassa. Onko päihdeperheiden lasten vertaisryhmätoiminta terapiaa vai pedagogiikkaa? Thomas Lindsteinin mielestä rajanveto on vaikeaa.

2.2.1. Käytännön toteutus

Käytännössä Huomaa lapsi -vertaisryhmätoiminta koostuu neljästä osasta: perheviikonlopusta, viikoittain kokoontuvista lasten ja vanhempien vertaisryhmistä, mahdollisesta lasten viikonlopusta sekä toiminnan päättävästä lasten ja vanhempien yhteisestä viikonlopusta.

Toiminta on yksi lastensuojelun avohuollon tukitoimista. Lähettävät tahot voivat siis velvoittaa vanhempia osallistumaan toimintaan vaihtoehtona lastensuojelutoimenpiteille. Velvoittaminen ei välttämättä synnytä motivaatiota vanhemmissa, mutta lapset hyötyvät silti ryhmätoiminnasta.

Toimintaan otettavia perheitä on hyvä olla viisi tai kuusi, riippuen perheen lasten lukumäärästä ja siitä, minkä ikäisiä lapsia perheissä on. Sopiva lapsiryhmän koko on kuusi tai seitsemän lasta. Toiminnan alettua ei uusia lapsia tai perheitä enää oteta mukaan. (Taitto 2002, 38.) Ryhmien kokoaminen on osoittautunut kaikkein vaikeimmaksi tehtäväksi. Ruotsissa lasten vertaisryhmätoimintaa on ollut jo vuodesta 1989 lähtien ja sielläkin oli alussa vaikeuksia saada ryhmiä käyntiin.

Vertaisryhmätoiminta aloitetaan mukaan tulevien perheiden sekä ryhmänvetäjien yhteisellä viikonlopulla. Siihen sopiva tila on esimerkiksi leirikeskus. Yhteinen viikonloppu olisi hyvä ajoittaa alkusyksyyn siten, että sen jälkeen ryhmätoiminta alkaisi välittömästi. Ryhmät jatkuvat koko talven ja toiminta päättyy keväällä loppuleiriin.

Ryhmätoiminnan pääperiaate on luottamuksellisuus. Asioista, joista lapset puhuvat ryhmässä, ei puhuta muualla. Annikka Taitto huomauttaa, ettei asiaa, jonka lapsi on kertonut, saa ottaa missään muodossa esille vanhempien ryhmässä. Lasten ryhmän toiminnasta voidaan vanhemmille puhua yleisellä tasolla. On tärkeää, että lapset ovat saaneet vanhemmiltaan joko suullisen tai kirjallisen luvan puhumiseen. Lupa on hyvä pyytää heti yhteisellä viikonloppulei- rillä. Lapset ovat usein oppineet, että kodin asioista ja tapahtumista ei puhuta kodin ulkopuo- lella. Ryhmätoiminnassa taas lapsia tuetaan puhumaan juuri näistä vaietuista tapahtumista. Lapsi on ristiriita tilanteessa, koska toisaalta hän haluaa olla lojaali vanhempiaan kohtaan ja toisaalta häneltä toivotaan ryhmässä avoimuutta ja kokemusten jakamista. Lapselle on annet-

tava aikaa tämän lojaalisuuskonfliktin työstämiseen ja hänelle täytyy tulla tunne siitä, ettei hän tee väärin puhuessaan kielletyistä asioista. (emt. 56–58.)

Tapaamiskertojen runko jakaantuu yksinkertaisesti esitettynä aloitukseen, varsinaiseen aiheeseen, toimintaan, välipalaan, ohjattuun vapaaseen toimintaan sekä päättämiseen. Tapaamiset kestävät kaksi tuntia ja niissä käsitellään eri aihekokonaisuuksia. Taitto esittää ryhmänohjaajien opaskirjassaan seuraavan ehdotuksen aiheiden käsittelyrungoksi: 1. ryhmän aloitus, 2. mitä on alkoholismi, 3. millaista on, kun vanhempi juo, 4. perhe ja suku, 5. tunteet, 6. minä ja ihmissuhteet ja 7. ryhmän päättäminen. (emt. 68 – 69.)

Lasten vertaisryhmät ovat suljettuja ryhmiä. Ryhmän sisäinen dynamiikka voi olla aluksi hyvin herkkä, joten toimintojen tulee olla mahdollisimman pysyviä ja joka kerran toistuvia. Tämä luo lapsille turvallisuutta ja jatkuvuuden tunnetta. Nämä ovat asioita, jotka usein puuttuvat päihdeperheiden lasten elämästä. On huomattava, että ryhmän sisällä lasten suhteet voivat kehittyä syvästä ystävydestä vihamielisyyteen. Ryhmään voi syntyä pieniä klikkejä, joiden välillä voi olla kiusantekoa ja selän takana supattelua. Nämä vaiheet kuuluvat ryhmäytymiseen. Ryhmänvetäjillä tulee olla rohkeutta ja taitoa ristiriitojen ratkaisuun, sillä tarkoituksenaan on saada ryhmä toiminaan ryhmänä, jossa harjoitellaan toisten kuuntelemista ja huomiointia sekä opetellaan hyväksymään erilaisuutta. (emt. 56.)

3. PÄIHDEPERHE, TUNTEET JA LAPSUUS

3.1. Lapsuus päihdeperheessä

Minkälaista on lapsuus päihdeongelmaisen vanhemman tai vanhempien kanssa? Parhaimmat vastaukset tähän kysymykseen osaavat luonnollisesti antaa päihdeperheessä kasvaneet. Viime vuosina ovat ”alkoholiperheiden aikuiset lapset” olleet esillä tutkimuksissa ja kirjoituksissa. Tämä on edesauttanut havaitsemaan tällä hetkellä päihdeperheessä elävien lasten aseman huomioimista. Ackermanin mukaan aikaisemmin ei kiinnitetty lasten asemaan huomiota, sillä päihdeongelmiin liittyy usein sosiaalinen arkuus. Päihdeperheiden lapset eivät ole uskaltaneet avoimesti kertoa kokemuksistaan, sillä heiltä on mennyt enemmän aikaa ongelman peittelemiseen kuin avun hakemiseen. (Ackerman 1990, 16.)

Ensimmäisiä aiheesta tehtyjä tutkimuksia on R. Margaret Corkin vuonna 1969 julkaisema alkoholistivanhempien lapsia koskeva tutkimus. Kirjoittajan mukaan hänen tutkimuksensa tarkoituksena oli lisätä alkoholiperheiden lasten vaikeuksien ymmärtämistä. Margaret Cork haastatteli tutkimuksessaan 115:tä lasta, joidenka iät vaihtelivat 10 – 16 vuoden välillä. Haastateltavista 59 oli tyttöjä ja 56 oli poikia. Tutkimukseen osallistuneet lapset edustivat eri yhteiskuntaluokkia; keski- ja yläluokkaisista perheistä oli kuitenkin eniten haastateltavia. Tutkimustulosten mukaan lasten käyttäytymisessä ja perheiden sisäisessä vuorovaikutuksessa löytyi paljon yhteneväisyyksiä. Esimerkiksi lasten tunteista viha, pelko, epävarmuus, ulkopuolisuuden tunne ja jatkuva huoli olivat alkoholiperheiden lasten pääasiallisimmat tunteet. Käyttäytymisen selvimmät yhteisen piirteet olivat eristäytyminen ja kauna auktoriteetteja kohtaan. (Cork 1970, 33–59.) Keskeinen tutkimustulos ja suositus hänen mukaansa on, että alkoholiperheiden lasten hoitoon tulisi kiinnittää enemmän huomiota.

Tommy Hellsten, joka on tullut tunnetuksi suurelle yleisölle suunnatuista teksteistään, toi amerikkalaisesta kirjallisuudesta suomalaiseen päihdeperhe keskusteluun läheisriippuvuus käsitteen. Läheisriippuvuuden Hellsten määrittelee sairaudeksi tai sairauden kaltaiseksi tilaksi, joka kehittyy, kun ihminen elää voimakkaan ilmiön läheisyydessä. Kun altistunut ihminen ei pysty käsittelemään tätä ilmiötä, vaan sopeutuu ilmiöön ja siitä tulee osa persoonallisuutta,

syntyy läheisriippuvuudeksi määritelty tila. (Hellsten 1992, 5.) Hellsten nojautuu kannanotoissaan käymiinsä keskusteluihin alkoholiperheessä kasvaneiden aikuisten kanssa. Hänen mukaansa yhteistä alkoholiperheissä on turvattomuuden tunne, selittämätön paha olo, suru, viha, häpeä, syyllisyys. Läheisriippuvaisille aikuisille puolestaan tyypillisinä piirteinä Hellsten luettelee ulkoahjautumisen, pakonomaisen tunteiden kontrolloinnin tarpeen, kyvyttömyyden luottaa toisiin, heikon minuuden kokemisen, tarpeen etsiä omaa arvoaan tekemisen ja suorittamisen kautta, ylivakavuuden, sairastelun ja hengellisyyden puuttumisen. (emt., 58–80.) Läheisriippuvaisuuden määritelmää on viimeaikaisissa tutkimuksissa kritisoitu leimavaksi, yksinkertaistavaksi ja tuomitsevaksi (Holmila & Kantola 2003, 45).

Maritta Itäpuisto (2003, 44 – 48) kritisoi Janet Woititzin (1989, 15–16) alkoholiperheissä kasvaneiden piirrelueteloa. Yhteisiä piirteitä luettelon mukaan olisivat esimerkiksi epätietoisuus normaalista käyttäytymisestä, armoton itsensä arvosteleminen, valehtelu, kyvyttömyys saattaa asioita loppuun, kyvyttömyys pitää hauskaa ja ylivakavuus, vaikeudet ihmissuhteissa, jatkuva hyväksynnän hakeminen, erilaisuuden tunne ja joko erityinen vastuuntuntoisuus tai vastuutomuus. Empiirisissä tutkimuksissa ei kuitenkaan ole saatu todisteita piirreluettelon paikkansapitävyydestä. Kuten Maritta Itäpuistokin toteaa, on tärkeää kysyä, miksi perheenjäsenen juomisesta kärsivistä etsitään niin itsepintaisesti negatiivisia piirteitä. Hän mainitsee Bakerin ja Stephensonin (1995), jotka löysivät positiivisia piirteitä päihdeongelmaisten vanhempien kanssa kasvaneista naisista. Tutkimuksen mukaan vaativissa olosuhteissa eläminen kasvattaisi sellaisia piirteitä kuin joustavuus, riippumattomuus, itseluottamus ja huolettomuus. Itäpuisto nostaa kirjoituksessaan vaihtoehtoiseksi näkökulmaksi selviytymisen näkökulman, jolloin olennaiseksi tulee yhteiskunnallisten vaikuttamisen välineiden etsiminen ihmisten elämäntilanteiden korjaamiseksi, alistumisen sijaan. Keskeistä on myös ihmisten näkeminen rationaalisina, parhaansa tekevinä ja se, että lasten selviytyminen nähdään mahdolliseksi. Myös Rita Jähi (2005) korosti Näkymätön näkyväksi – vertaisryhmät osana ennaltaehkäisyä -seminaarissa selviytymisen näkökulmaa. Hän on tutkinut väitöskirjassaan ”Työstää, tarinoida, selviytyä. Vanhemman psyykinen sairaus lapsuudenkokemuksena” psyykkisesti sairaiden vanhempien aikuistuneiden lasten kokemuksia. Johtopäätöksensä hän esitti, että vaikeat lapsuuden kokemukset tuottavat myös selviytymisen välineitä, eikä lapsista voi tehdä johtopäätöksiä heidän vanhempiensa sairauden perusteella.

Perheen aikuisten päihteidenkäyttö on riski lapsen emotionaaliselle kaltoinkohtelulle. Jari Sinkkonen (2006) nosti esille lastensuojelun sosiaalityöntekijöille ja sijaisvanhemmille pitä-

mässään koulutustilaisuudessa Patricia Crittendenin jaottelun kolmenlaisista laiminlyöyistä perheistä. Perheet jaotellaan sen perusteella, miten niissä käsitellään kognitiivista ja affektii-vista informaatiota. Kognio tarkoittaa luotettavaa tietoa oman käytöksen vaikutuksesta, kun taas affektit välittävät tietoa tilanteiden tai ympäristön vaarallisuudesta tai turvallisuudesta. Lapsen ilmaisemat affektit saavat yleensä aikuisen toimimaan vastavuoroisesti eli tunnepitoi- sesti, joka on tarvittaessa suojelevaa. Jos lapsi kokee, että ongelmatilanteissa eniten hyötyä on olla näkymätön ja hiljaa, jää tämä toimintastrategia käyttöön ja lapsi käyttää sitä vastaisuus- dessakin. Crittenden ei kuvaa jaottelussaan nimenomaan päihdeperheitä, vaan perheitä, joissa lasten asema on riskialtis. Tämän riskin voi aiheuttaa vanhemman tai vanhempien liiallinen päihteidenkäyttö, mielenterveysongelmat, kasvatuskyvyttömyys tai ylipäättään elämänhal- linannan taitojen puuttuminen. Crittenden jakaa perheet organisoitumattomiin, tunneköyhiin ja ”sammuneisiin.”

Organisoitumattomissa perheissä elämä on kaoottista, kriisistä toiseen siirtymistä ja voimak- kaiden tunnekuohujen sävyttämää. Perheen koostumus on usein epäselvä ja mahdollisesti vaihtuvat partnerit tekevät lasten elämästä ennustamatonta. Perheen aikuisten elämäntaidot ja elämän hallinta on heikkoa. Näissä perheissä lapset ovat oppineet, ettei aikuisten lupauksiin tai uhkauksiin voi luottaa. Lasten kokemusten mukaan vanhempi on epäjohdonmukainen, joskus huolehtiva, toisinaan hyljeksivä, jopa vihainen. Lapset pyrkivät saamaan aikuisen huomion tunnepurkauksillaan.

Tunneköyhissä perheissä vuorovaikutus perustuu logiikkaan ja kognitioon. Näissä perheissä lapset ovat turhaan yrittäneet saada vanhemmiltaan empatiaa. Tämä on johtanut torjuntaan ja hyljeksintään ja lapset ovat oppineet tukahduttamaan lohdutuksen tarpeensa. Näistä lapsista tulee usein varhaiskypsiä ja järkeviä. He menestyvät koulussa, mutta sosiaaliset taidot ovat usein huonot, mistä seuraa yksinäisyyttä. Nämä lapset omaksuvat kotona huolenkantajan ja vastuunkantajan roolit. Usein tunneköyhän perheen kulissit ovat kunnossa.

Kolmantena perhetyyppinä Crittendenin jaottelussa ovat ”*sammuneet*” perheet. Näissä dep- ressiivisissä perheissä tunteet ovat latistuneet, on tylsää ja elotonta. Usko tulevaisuuteen ja parempaan on mennyt. Näissä perheissä vanhemmat eivät ymmärrä, eivätkä näe lasten tarpei- ta. Aluksi lapsi voi protestoida tilannetta vastaan, mutta pahimmillaan se voi johtaa lapsen apaattisuuteen ja tyhjään depression. Sinkkosen (2006) mukaan tämä tyhjä depressio voi johtaa tyhjyyden täyttämiseen esimerkiksi huumeilla, päihteillä tai saatananpalvonnalla

Päihdeperheessä olevat hävettävät tai pelottavat tilanteet voivat olla esteenä ystävien kutsumi- selle kotiin. Pahinta on jos päihdeperheen lapsi on muutenkin yksinäinen tai kiusattu. Lapsen

voi olla vaikea tuntea yhteenkuuluvuuden tunnetta toisiin tai ryhmään. Lapsi voi luulla, että hän on ainoa, jolla on kotona vanhempien päihteiden käyttöön liittyviä ongelmia. Päihdeperheiden sosiaaliset suhteet voivat olla hyvin vähäisiä, joten lapsella ei välttämättä ole muita aikuisia tukemassa häntä. Ongelma moninkertaistuu, jos päihteidenkäyttöön liittyy vielä väkivallan uhkaa. Myös sisarussten väliset suhteet voivat olla huonot, he eristyvät toisistaan, eivätkä saa tarvitsemaansa tukea edes sisaruksiltaan. (Ackerman 1990, 47 -48.) Perheen sisäisissä suhteissa on näkyvissä sama ilmiö, jonka Hannele Forsberg (2005, 61) mainitsee väkivaltaa kodissaan kokeneiden lasten perheissä, joissa lasten tunteista ja kokemuksista ei puhuta, vaan ne suljetaan ja niistä vaietaan. Perheenjäsenet ovat osa perhesalaisuuden verkkoa ja lapsi jää yksin tunteidensa ja kokemustensa kanssa.

Lapsiperheen elämään vanhempien päihteidenkäyttö tuo erityispiirteitä, jotka riippuvat päihteiden käytön säännöllisyydestä, vanhempien päihderiippuvuuden asteesta, perheasetelmasta, lapsen järjestyksestä sisarusparvessa, lapsen iästä, sukupuolesta, perheen ulkopuolisesta verkostosta, siitä onko päihdeongelmainen isä vai äiti sekä mahdollisista muista ongelmista perheessä. (Ackerman 1990, 47; Österberg 1982, 100.) On selvää, että useampien riskitekijöiden olemassaolo lisää myös lasten ongelmia.

3.1.1. Sikiöaikainen päihdealtistus

Päihteitä käyttävistä vanhemmista puhuttaessa ei voi ohittaa sikiöaikaisen päihdealtistuksen mahdollisuutta. On todennäköistä, ettei kaikkia lievimminkin päihteille altistuneita lapsia tunnista eikä diagnosoida. Anne Maarit Koponen (2006, 150 - 156) on tullut siihen tulokseen, että sikiöaikaisen alkoholi-altistuksen ja kasvuympäristön vaikutusta lapsen kehitykselle on vaikea eritellä. Hänen mukaansa on mahdollista, että ”*sikiöaikaisen alkoholi-altistuksen aiheuttama keskushermostovaurio yhdessä varhaisen vuorovaikutuksen puutteiden kanssa käynnistäisi prosessin, jonka seurauksena lapsen on vaikea muodostaa jäsentynyttä kuvaa itsestään sekä säädellä tunteitaan ja käyttäytymistään.*” Tunteiden ja käyttäytymisen säätelykyvyn puute on yksi keskeisimmistä alkoholille altistuneiden lasten ongelmista. Koposen mukaan hänen tutkimukseensa osallistuneiden lasten oireet ilmenivät pääosin ulospäin suuntautuvina ja pienemmällä osalla sisäänpäin suuntautuvina käytösongelmina. Monilla lapsilla oli kiintymyssuhdehäiriöön viittaavia oireita, kuten raivokohtauksia, tavaroiden rikkomista, nukahta-

mis-, syömis- ja ulosteiden pidätysvaikeuksia, ulosteilla tuhrimista ja kehon hallitsemisvaikeutta, pelkotiloja, painajaisia, väkivaltaista käyttäytymistä muita lapsia kohtaan, vaikeuksia ystävyys-suhteissa ja arkiaskareiden suorittamisessa. Nämä oireet ilmenivät tyypillisimmillään sijoituksen alkuvaiheessa. Koposen mielestä yksi vakavimmista oireista oli itsesuojeluvaiston puuttuminen. Tämä oli näkynyt äärimuodossaan kivun tunteen puuttumisena. Lasten oli myös vaikea ottaa vastaan hellyyttä tai päinvastoin heillä oli suunnaton hellyyden tarve. Osa lapsista oli arkoja ja vetäytyviä ja jotkut puhuivat koko ajan. Lapsilla oli vaikeuksia ilmaista tunteitaan ja kokemuksiaan.

Sama päihdealtistus raskausaikana voi johtaa sikiöiden erilaiseen vammautumiseen. Koponen otaksuu, että alkoholi voi vaurioittaa eri lapsilla eri aivojen alueita. Raskaudenaikainen alkoholi-altistus voi aiheuttaa keskushermostovaurioita, monenlaisia epämuodostumia, vammoja ja sairauksia. Yleisimpiä ovat sydänviat, silmään ja näköön liittyvät sairaudet tai vammat sekä erilaiset epämuodostumat. On havaittu, että sikiöaikana alkoholille altistuneet lapset ovat erityisen herkkiä ympäristön vaikutuksille. Nämä lapset tarvitsisivat vakaan, ennustettavan ja turvallisen ympäristön ja tämä päihteitä käyttävien vanhempien lapsilta usein puuttuu. Aivotutkimuksesta saadun tutkimustiedon mukaan vaikea kasvu-ympäristö voi lisätä sikiöaikana syntyneitä keskushermostovaurioita ja vahingolliset varhaiset vuorovaikutuskokemukset lisäävät tunne-elämän ja sosiaalisten ongelmien lisäksi myös neuropsykologisia ongelmia. Tutkimustulosten mukaan alkoholille altistuneiden lasten ongelmista ovat tyypillisimpiä kielen ja puheen ongelmat, tarkkaavaisuuden- ja keskittymiskyvyn häiriöt sekä sosiaalisen kanssakäymisen ongelmat. (emt., 147 – 151.)

Koponen (2006, 150) on tullut siihen tulokseen, että ratkaisevinta sikiöaikana alkoholille altistuneiden lasten kehityksen kannalta oli se, miten paljon alkoholi-altistus oli aiheuttanut toimintakykyä haittaavia sairauksia ja vammoja, miten varhain lapset oli sijoitettu pysyvästi pois biologisesta kodistaan ja miten paljon vaikeita elämäkokemuksia heillä oli takanaan.

3.1.2. Lasten selviytymiskeinot päihdeperheessä

Päihdeongelmaisperheiden lasten selviytymiskeinoina pidetään roolien käyttöä, tunteiden kieltämistä sekä epätoivottaviin puolustusmekanismeihin turvautumista tai puolustusmekanismien liiallista käyttöä.

Päihdeperheiden lasten selviytymisroolit on perinteisesti jaettu neljään ryhmään eli vastuunkantajan, syntipukin, unohdetun ja maskotin rooleihin. Roolien olemassaolo merkitsee sitä, että lasten kasvuympäristöstä puuttuu riittävä vanhemmuus.

Päihdeperheessä vanhin lapsista omaksuu usein *vastuunkantajan roolin*. Aikuisuudessa vastuunkantaja voi jatkaa toisten pakonomaista hoitamista ja usein hän hakeutuu parisuhteeseen ihmisen kanssa, jota voi hoivata. Toinen lapsista, *syntipukki*, voi oireilla aiheuttaen ongelmia, jotta saisi huomion pois vanhemman päihdeongelmasta. Syntipukilla voi olla varhaista päihdeiden käyttöä, rikollisuutta tai epäsosiaalisuutta. Puolisokseen syntipukki ottaa usein vastuunkantajan, joka huolehtii ja kantaa vastuun hänestä. Kolmatta lasta kutsutaan *unohdetuksi* tai kadotetuksi. Hän ei saa huomiota hyvällä eikä pahalla, vaan eristäytyy omaan mielikuvi- tusmaailmaansa. Aikuisiällä hänellä voi olla erilaisia mielenterveysongelmia sekä yksinäisyyttä. Nuorin lapsista omaksuu usein hauskuttajan, *maskotin* roolin. Maskotin toimintaa voi aikuisenakin leimata hauskuttaminen, riitojen sovittelu ja alkoholin käyttö.

Nämä lapsen selviytymisroolit ilmenevät harvoin selkeinä, sillä samalla lapsella voi olla eri tilanteissa erilaisia rooleja ja toimintatapoja. Lapselle voi syntyä rooliristiriitoja kodin ulkopuolella. (Ackerman 1990, 47 – 51; Taitto 2002, 17–18.) Lapset piilottavat näiden roolien alle todelliset tunteensa ja roolin ylläpitäminen vie energiaa ja aikaa, jopa niin ettei sitä jää leikkimiseen ollenkaan. He eivät saa elää lapsuuttaan muiden lasten lailla, huolettomina. (Holmberg 2003, 16.)

Päihdeperheessä elävän lapsen elämään kuuluu normaaleja, lapsen kehitystä tukevia tunneilmaisuja, mutta siihen kuuluu myös aika ajoin myös pelkoa ja ahdistusta. Voidaan ajatella, että jokainen lapsi kokee lapsuudessaan joskus pelkoa tai ahdistusta. Näiden normaalien ”kasvukipujen” lisäksi päihdeperheen lapsi joutuu kohtaamaan joukon tunteita, joiden käsittelyyn heillä on vähän voimavaroja, eikä lapsen kasvuympäristö ehkä riitä korjaamaan ja kumoamaan negatiivisten tunteiden vaikutuksia, koska hänen kasvuympäristössään ei ehkä ole tar-

peeksi turvallista aikuista käsittelemään niitä. Lapselle jää ainoaksi keinoksi turvautua epätoivottaviin ja tuhoisiin puolustusmekanismeihin. Hän voi esimerkiksi taantua, käyttää repressiota *tukahduttaen tunteitaan* ja muuttaen käyttäytymistään tai hän voi muuntaa eli sublimoida epämiellyttäviä tunteitaan ja ahdistustaan hyväksyttävään toimintaa, kuten koulussa työnarkomaniaa. Puolustusmekanismien liiallinen ja yksipuolinen käyttö estää lapsen todellisen minäkuvan muodostumisen. (Ackerman 1991, 57 - 59.)

Aina vanhemman tai vanhempien päihteidenkäyttö ei aiheuta väkivaltaa tai sosiaalisia ongelmia. Lapsi voi silti ahdistua aikuisten humalahakuisesta juomisesta, vaikka se tapahtuisi harvoin. Olen samaa mieltä Itäpuiston (2001, 127 - 130) kanssa siitä, että vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsiviä ja kärsineitä lapsia tarkasteltaessa olisi muistettava myös kodin ulkopuoliset verkostot. Lapset hakevat ja etsivät korjaavia kokemuksia ja positiivisia malleja aktiivisesti kodin ulkopuoleltakin. Varsinkin jos kodissa on ongelmia, voivat muiden ryhmien ja henkilöiden vaikutukset nousta suuremmiksi kuin kasvuperheen. Ackerman (1991, 47 - 48) on tullut siihen tulokseen, että lasten selviytymisen kannalta on olennaista se, pystyykö hän solmimaan positiivisia ihmissuhteita kodin ulkopuolella. Hän jakaa lapset ”omaaviin” ja ”omaamattomiin.” Lapset, jotka kykenevät hankkimaan harrastuksia ja ihmissuhteita kodin ulkopuolelta kuuluvat ”omaaviin.” Jos lapset eivät saa korvaavia ihmissuhteita, ajautuvat he kehään, jossa sosiaalisten taitojen harjoittelu estyy. Nämä ”omaamattomat” lapset ovat selviytymistä tarkasteltaessa riskiryhmässä. Lisäksi Ackerman mainitsee myös ”haavoittumattomat,” joita on noin 10 % päihdeperheissä kasvaneista. Nämä selviytyjät kasvavat terveiksi aikuisiksi mahdollisista lapsuuden traumaattisista kokemuksista huolimatta.

3.1.3. Päihdeperhe vai alkoholiperhe?

Perhe, sen tehtävät ovat muuttuvia, aikaansa ja kulttuuriinsa sidonnaisia. Puhuttaessa perheen tehtävistä on muistettava, että osa aikaisemmin perheille kuuluvista tehtävistä on nykyisin ”delegoitu” ammatti-ihmisille. Tämä ammatillisen tuen tarve on kasvanut yhteiskunnan muutoksen myötä. Maailma on muuttunut ja muuttuu nopeasti, eivätkä perinteet siirry enää sukupolvelta toiselle kuten aikaisemmin eli muuttuvassa maailmassa perinteet eivät enää riitä perheiden tueksi, eivätkä aikaisemmat käsitykset perheestä ja sen (kasvatus)tehtävästä enää so-

vellu nyky-yhteiskuntaan. On myös huomioitava, että perheen kehitystehtävät ovat erilaisia eri kehitysvaiheissa.

En tarkastele perhettä yhteiskunnallisena ilmiönä, vaan näkökulmani on suppea ja ehkä yksioikoinenkin. Tutkielmani pohjalla on käsitys perheestä, johon kuuluu vanhempi tai vanhemmat ja lapsi tai lapsia. Tarkastelemani perheet, päihdeongelma-perheet voidaan toisaalta luokitella erityisryhmäksi tai marginaaliseksi ilmiöksi. Näkökulmani perheeseen välittyy lapsen kautta ja tarkastelen päihdeperhettä riskiolosuhteena lapsen kannalta.

Syksyllä 1994 toteutetun ”Lasinen lapsuus-” kyselyn mukaan suomalaisista 17 % kertoo kotona käytetyn liikaa alkoholia tai muita päihdyttäviä aineita. 12 % haastateltavista oli sitä mieltä, että vanhempien liiallinen päihteiden käyttö oli aiheuttanut heille ongelmia. Jo tuon aikaisen tutkimustuloksen mukaisesti siis ainakin puoli miljoonaa suomalaista on ollut lapsena alttiina haitoille, jotka johtuivat isän, äidin tai molempien runsaasta alkoholin käytöstä. (Holmila & Kantola 2003, 54.)

Lasinen lapsuus -projektin mukaisesti päihdeperhe ei ole vain sosiaalisesti moniongelmainen päihdeperhe vaan kaikki perheet, joissa päihteitä käytetään lasten kehitystä haittaavalla tavalla. Se, miten lapsi selviytyy juovien vanhempien kanssa, riippuu monesta asiasta. Aikaisemmin yleisin asetelma oli, että äiti oli raitis ja isä joi. Viime vuosikymmeninä on naisten päihteidenkäyttö kuitenkin lisääntynyt huomattavasti ja tämä merkitsee lasten aseman kannalta sitä, että yhä useammassa perheessä molemmat vanhemmat juovat lasta häiritsevästi. Lapset näyttävät Maritta Itäpuiston mukaan reagoivan päihdeongelmiin herkästi. Hänen mukaansa tähän lasten herkkyyteen saattaisi vaikuttaa se, että lapset ovat kokijoina ja näkijöinä, eivätkä voi vaikuttaa tilanteeseen tai lähtemään siitä pois. (Itäpuisto 2003, 31–51.)

Käytän tutkielmassani päihdeongelma- ja päihdeperhe termejä. Aikaisemmissa tutkimuksissa alkoholiperhe tai alkoholiperhe oli käytetympi termi, mutta mielestäni päihdeongelma-perhe kuvaa tämän hetkistä tilannetta paremmin. Päihde(ongelma)perheellä tarkoitan perhettä, jossa käytetään alkoholia, huumeita tai lääkkeitä päihdyttävällä tavalla. Toisaalta, kuten Itäpuisto (2001, 42) varoittaa, etäännyttää päihde termin käyttäminen ajatukset pois alkoholinkäytöstä, sillä osa ihmisistä ei pidä esimerkiksi olutta päihteenä. Alkoholiperhe termin käyttäminen taas sitoo ajatukset perinteiseen alkoholisti käsitykseen ja supistaa näkökulmaa lasten asemaan. On huomattava, että lapset voivat kärsiä ja ahdistua myös harvoin tapahtuvasta huma-

lahakuisesta juomisesta. Holmbergin (2003, 10) mukaan päihdeperhe on perhe, jossa joko toinen vanhemmista tai molemmat vanhemmat, joskus lapsen vanhemmat sisarukset tai lapsi itse, käyttävät päihteitä siten, että siitä on haittaa joko itselle tai muille perheenjäsenille.

Onko olemassa ”alkoholistiperheiden” kriteerejä? Maritta Itäpuisto (2001, 41 – 44) kirjoittaa, että käsitys alkoholiperheestä olisi enemmänkin myytti kuin todellisuutta. Alkoholiperhe halutaan nähdä epänormaalina, poikkeavana, huonona ja käsitteeseen liitetään voimakkaasti ajatus patologisuudesta, jopa niin, että kaikki perheessä tapahtuva – sekä hyvä että huono – nähdään poikkeavana ja alkoholiin liittyvänä. Perheet ovat useinkin aivan tavallisia suomalaisia perheitä ja ainakin osa ajasta eletään aivan tavallista arkea.

Puhe päihdeperheestä on muuttunut vuosikymmenien aikana. Tähän tulokseen on tullut Susanna Keskinen tarkastellessaan alkoholiperheestä käytyä diskurssia ja sen muuttumista Huoltaja-/sosiaaliturva lehdessä vuosina 1960–2004. Alkoholiongelmainen isä on ollut 1960-luvulla ehdottomana keskipisteenä. Äitiä kuvataan vielä 1960-luvulla lähinnä miehensä tukijana, mutta vähitellen 1970-luvulta lähtien äitien kuvaaminen alkoholiongelmaisena kasvaa ja 1980-luvulla huomio on äidin raskaudenaikaisessa alkoholinkäytössä. Lapsi on vielä 1960-luvulla näkymätön. Keskinen mukaan 2000-luvulla sikiö tai lapsi on keskeisessä asemassa päihdeperhe kirjoittelussa. Jopa niin, että alkoholiperhe artikkelit käsittelevät tuolloin lähes yksinomaan sikiötä tai lasta. (Keskinen 2005, tiivistelmä.)

Päihdeongelmaperheet herättävät ympäristössä voimakkaita tunteita, kuten esimerkiksi samaistumista, syytöksiä, puolueellisuutta, puolustautumista, vihaa, syyllisyyttä, sääliä, rankaisemista ja suojelemista. Se miten ympäristö suhtautuu päihteitä käyttävään vanhempaan, vaikuttaa aina lapseenkin. (Itäpuisto 2001, 37 – 38; Österberg 1982, 104.)

Lapsen asema päihdeongelmaperheessä on noussut esille - ainakin artikkeleissa. Österberg (1982, 103) kirjoittaa osuvasti, että tutkittaessa perheiden päihdeongelmien vaikutuksia lapsiin liikutaan jo tabu-alueella. Hän nostaa ongelmien tunnistamisen vaikeuksiksi ja esteiksi päihdeperheiden eristäytyneisyyden ja ongelmien peittelyn. Tiedon saannin esteenä mainitaan usein myös lasten lojaalisuus vanhempiaan kohtaan. Österbergin mukaan on otettava huomioon, että tämä puhumattomuus voi olla myös seurausta lasten peloista, häpeästä, aggressiosta ja avuttomuuden tunteesta. Österberg on esittänyt ajatuksensa 24 vuotta sitten, mutta onko

mikään muuttunut? Toisaalta sosiaalityössä arvostetaan nykyisin lasten itsensä tuottamaa tietoa ja sen hankkimiseen pyritään. (kts. Hurtig 2006, 167; 178; 181.)

3.2. Tunteet kehitysteorioiden valossa

Tunteita eli emootioita voidaan pitää monella tavalla tärkeinä ja elämäämme vaikuttavina, sillä ne ovat yhteydessä käyttäytymiseemme, motivaatioomme ja tiedonkäsittelyymme. Ne vahvistavat tavoitteisiin pyrkivää käyttäytymistä ja toiminnan motiiveja. Lisäksi tunteet auttavat yksilöä reagoimaan tavalla, jonka avulla hän selviytyy eteen tulevista ongelmista ja tehtävistä. (Ojanen ym. 2004, 54.)

Tunteilla on biologinen, psykologinen ja sosiaalinen perusta. Tunteet koetaan omassa kehossa tuntemuksina ja elämyksinä eli tunteminen on biologisaa. Ne kehittyvät ja yksilö sisäistää ne läheisissä vuorovaikutussuhteissaan. Tämä psykologinen kehitys alkaa lapsuudessa ja näillä lapsuuden objektisuhteilla ja muilla suhteilla on tärkeä merkitys läpi koko elämän. Tunteiden sosiaalinen perusta syntyy kulttuurin arvojen ja uskomusten vaikutuksesta. Kulttuuri vaikuttaa siihen mitä pidämme hävettävänä, kunniakkaana, oikeana tai vääränä. Lisäksi se vaikuttaa tunteiden aikaansaamaan toimintaan. Normien ja roolien kautta kulttuurin vaikutus on nähtävissä tunteiden aikaansaamassa käyttäytymisessä ja toiminnassa. (Näre 1999, 9 – 11.)

Monet tutkijat ovat sitä mieltä, että perustunteet esiintyvät kaikissa kulttuureissa. Perustunteiden määrystä on erilaisia käsityksiä. Ojasen (2004, 54) mukaan perustunteita ovat ilo, viha, kiinnostus, inho, yllättyneisyys, suru, häpeä ja pelko. Sanakirjan mukaan erilaisia tunteita ovat ahdistus, alemmuudentunne, antipatia, empatia, hellyys, häpeä, ilo, intohimo, kateus, kauhu, kiintymys, kiitollisuus, kärsimys, melankolia, mielihyvä, mustasukkaisuus, onnellisuus, pelot, pettymys, rakkaus, suru, sympatia, syyllisyydentunne, tyytyväisyys, viha, yksinäisyys ja ystävyyys. (<http://vesa.lib.helsinki.fi/ysa/index.html>.)

Tunteiden perusta on ihmiskunnan yhteisessä biologisessa perimässä Yhteisen biologisen perimän lisäksi tunteisiin vaikuttavat Ojasen (2004, 54) mukaan myös yksilölliset perityt taipumukset, opitut tulkintatavat sekä kulttuurinormit. Tunteiden viriämistä pidetään suhteellisen automaattisena toimintona, eikä sitä ole helppo säädellä tahdonalaisesti.

Sosiaalipsykologisessa ja psykologisessa sanastossa erotetaan tunne (emotion, feeling), mielentila (mood) ja tuntemus (affect). Mielentila (mieliala) ja tunteet erotetaan kohdentumisen ja temporaalisuuden perusteella. Mielentilat voivat kestää tunteja, päiviä, jopa pitempäänkin, kun taas tunteet ovat usein hyvin lyhyitä, hetken kestäviä. Mielentilan syytä ja aiheuttajaa on vaikea tiedostaa, sillä ne liittyvät usein yksilön sisäisiin tekijöihin. Tunteet puolestaan kohdistuvat usein johonkin ulkoiseen tapahtumaan tai tilanteeseen. Mielentila voi altistaa jollekin tunteelle. Esimerkiksi ärsyyntyneisyys voi saada helpommin ihmisen vihastumaan. Tunnetilat, kuten iloisuus, tyyneys, vihaisuus, rauhallisuus tai tyytyväisyys, voivat luonnehtia myös ihmisen persoonallisuutta. (Ojanen 2004, 54 – 55; Ronkainen 1999, 132.)

Keijo Tahkokallion (1995, 24–28) mukaan tunteet ovat kokemuksia. Näin ollen tunteilla on hänen mukaansa aina joko fyysinen tai psyykinen aiheuttajansa. Sosiaalinen tai fyysinen ympäristö, omat ajatukset, muistikuvat tai käyttäytyminen ovat tunteiden perusta ja aiheuttaja. Tunne ilmaisee näin suhdetta itseen tai ympäristöön. Tahkokallion mukaan tämä tunnetieto eli se miltä tuntuu, miltä elämä maistuu, ratkaisee elämämme laadun.

Tunteiden ja tunnesuhteiden kehittyminen lapsuudessa

Tunnesuhteet syntyvät aikaisin ja ne kehittyvät lapsuusaikana. Tämä on tärkeä kehitysvaihe, sillä näillä varhaisen lapsuuden tunnesuhteilla luodaan pohja myöhemmille sosiaalisille suhteille. Lapsen tunnekokemukset ovat voimakkaimmillaan varhaislapsuudessa. Nämä tunnekokemukset luovat pohjan lapsen myöhemmälle käyttäytymiselle, sillä ne varastoituvat lapsen muistiin ja näkyvät myöhemmin hänen käyttäytymisessään. Voidaankin sanoa, että lapsen toiminnan suunnan määräävät pitkälti hänen aikaisemmat tunnekokemuksensa. Lapsuuden kokemukset jättävät jälkensä tunnerakenteisiin. Sari Näre (1999, 12) huomauttaakin, että tarkasteltaessa yksilön selviytymistä ja elämän hallintaa, pelkkä sosiaalisten olosuhteiden vaikutuksen tarkastelu ei riitä. Asiaa tulisi tarkastella laajemmin ottaen huomioon myös yksilön psykohistoriallinen ulottuvuus kokemuksineen ja emotionaalisine taustoineen.

Lapsen terveen psyykkisen kehityksen perusedellytyksiä ovat lapsen synnynnäinen taipumus kiinnittyä äitiin tai lähihoitajaan ja tämän vastavuoroinen kiintymyssuhde lapseen. Hoitaja auttaa lasta tuntemaan itseään ja tunnistamaan omia tarpeitaan vastaamalla oikein lapsen tar-

veivesteihin. Tämä edellyttää luonnollisesti hoitajalta herkkyyttä ja sitoutumista lapsen hoitamiseen. Almqvist korostaa sitä, että hoidon on oltava johdonmukaista ja pitkäjänteistä, jotta syntyisi molemminpuolinen hyvä yhteisymmärrys ja kiintymys. Lapsi tarvitsee lohdutusta, läheisyyttä, turvaa ja ennakoituja olosuhteita. Aluksi fyysinen läheisyys vie kehitystä eteenpäin, mutta se ei pelkästään riitä. Lapsen ja hoitajan välisellä vuorovaikutuksella ja sen laadulla on tärkeä rooli lapsen psyykkisessä kehityksessä. (Almqvist 2004, 18; Sinkkonen 2002, 8.)

Kun lapsen tarpeet otetaan vastavuoroisesti huomioon ja lapsen tunteiden ilmaisu on sallittu, oppii lapsi tunnistamaan omia ja muiden tunteita. Tämä on empatiakyvyn edellytys. Kyky käsitellä tunteita, ymmärtää niiden yhteys käyttäytymiseen ja kyky kertoa muille käyttäytymisensä syistä on suorassa yhteydessä tunteiden tunnistamiseen. Näin se vaikuttaa minäkuvaan ja siihen miten hyvin ihminen tuntee itsensä, ymmärtää itseään ja minkä arvoisena hän pitää itseään. (Koponen 2006, 155.)

Perintötekijät luovat rajat sille, mitä meistä voi tulla. Vaikka lapsella on tämä synnynnäinen kehityspotentiaali, ei lapsi kehity tyhjästä, vaan tarvitsee siihen vuorovaikutusta, joka puolestaan vaikuttaa siihen mitä geenejä lähtee avautumaan. On havaittu, että vuorovaikutuksen laatu vaikuttaa psyykkisen kehityksen lisäksi lapsen koko neurofysiologiseen kypsymiseen ja geenien toimintaan. Aivotutkimus on osoittanut ensimmäisten kolmen ikävuoden tärkeyden aivojen kehitykselle. Koponen (2006, 146) korostaa varhaisen vuorovaikutuksen ja turvallisen kiintymyssuhteen merkitystä aivojen hermosoluyhteyksien ja rakenteellisen toimivuuden muotoutumisessa. Tamminen (2004, 50 - 51) mainitsee Arnold Sameroffin, joka on tutkimuksessaan tullut siihen tulokseen, että ympäristön vaikutukset aktivoivat tai inaktivoivat yksilön geenejä. Perimä puolestaan vaikuttaa siihen, miten yksilö on vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Toisena varhaista vuorovaikutusta korostavana teoriana Tuula Tamminen mainitsee kiintymysteorian (attachment-theory), jonka pohjana on John Bowlbyn 1950- ja 1960-luvuilla kehittämä näkemys pienen lapsen ja hänen lähihoitajansa välisestä kiintymyssuhteesta ja tämän suhteen ratkaisevasta merkityksestä lapsen psyykkiselle kehitykselle. Teorian mukaan lapsen kiinnittymisen laatu vaihtelee turvallisesta turvattomaan ja sen mukaisesti lapsi muodostaa sisäisiä odotusmalleja siitä, kuinka muut kohtelevat häntä eli millaiseksi muodostuu lapsen kuva itsestään huolenpidon arvoisena yksilönä. Mary Ainsworth on jatkanut teorian kehittelyä luomalla 1960 – luvulla observaatiomenetelmän, jonka avulla voidaan arvioida ja luokitella lapsen kiintymyssuhteen perusturvallisuutta tai – turvattomuutta. (Kalland 1999,

13). Lukuisat seurantatutkimukset ovat osoittaneet varhaisen kiintymyssuhteen ja sen laadun merkityksen lapsen psyykkiselle kehitykselle.

Lasten tunne-elämän kehityksestä puhuttaessa ei voida ohittaa ikätovereiden eikä leikin merkitystä. Ikätovereiden merkitys lapsen kehitykselle on erilainen kuin aikuisten, koska toiset lapset saavat lapsesta esiin erilaisia asioita kuin aikuiset. Lapset luovat omat sosiaaliset sääntönsä, joista aikuiset eivät edes välttämättä tiedä. (Lahikainen & Rusanen 1991, 24–25.) Leikillä on lapsen tunne-elämälle tärkeä merkitys, sillä leikissä lapsi käsittelee syvästi ja aidosti tunnekokemuksiaan, löytää niille ilmaisun. Leikin avulla lapsi voi purkaa erilaisia tunteitaan: iloaan, pelkoaan, suruaan ja ahdistavia kokemuksiaan. Lapsella on tarve käsitellä ja ymmärtää kokemaansa ja tätä työstämistä lapsi tekee toimimalla. Leikki on lapselle luontainen tapa purkaa ja käsitellä tunteita, joihin hänellä ei ole sanoja tai muita ilmaisukeinoja. Leikeissään lapsi siis heijastaa sekä omia tunteitaan että ympäristöstä saatuja vaikutelmia. (Kärkkäinen & Lainpelto 2004, 24 – 27.)

Hoivaavassa ja turvallisessa vuorovaikutuksessa lapsi oppii vanhempansa avulla tunnistamaan, nimeämään ja säätelemään tunnetilojaan. Koposen (2006, 155) väitöskirjatutkimuksen mukaan päihteitä käyttävillä äideillä on havaittu vaikeuksia sekä omien että lapsen tunnetilojen ja tarpeiden tunnistamisessa. Lapsi yrittää opetella käsittelemään tunnetilojaan, mutta se estyy tai ainakin vaikeutuu. Kun vanhempi ei tunnista, hyväksy tai hän suhtautuu lapsen tunneilmaisuihin ristiriitaisesti, jää lapselle ainoaksi keinoksi tunteidensa tukahduttaminen. Tämä voi johtaa lapsella jopa kivun tunteen tukahduttamiseen ja sen puuttumiseen.

Lapsen psyykkistä kehitystä eteenpäin vievät voimat

Lapsen psyykkistä kehitystä on tutkittu ja selitetty erilaisista näkökulmista. Yleisimmin erotetaan kaksi päälinjaa eli psykoanalyttinen ja kehityspsykologinen teorian.

Psykoanalyttisen teorian pohjana on psykoanalyysi, jonka tunnetuimpia edustajia ovat Sigmund Freud ja Erik H. Erikson. Psykoanalyysi on sekä terapiamuoto että tutkimusmenetelmä, jossa tarkastellaan persoonallisuuden rakennetta ja psyykkistä energiaa. Keskeisiä käsitteitä ovat käyttäytymisen dynaamisuus, tiedostamattomat motiivit ja kehityksen vaihteellisuus.

Uutta psykoanalyttistä näkemystä lasten kehityksen tarkastelussa edustaa Daniel Stern. Uudessa näkemyksissä korostuvat lapsen synnynnäinen valmius inhimilliseen vuorovaikutukseen ja kyky kokea vuorovaikutus psykologisesti. Näin lähtökohdaksi nouseekin se miltä lapsesta tuntuu, mikä on hänen sisäinen kokemuksensa. Lapsi nähdään aktiivisena osapuolena, joka vaikuttaa omalta osaltaan emotionaalisen elinympäristönsä rakentamiseen ja psyykkisen elämän perustaksi nähdään synnynnäinen motivaatio pyrkiä ymmärtämään. (Stern 1992.)

Aikaisempien psykoanalyttisten teorioiden mukaan lapsen kehityksen oletettiin etenevän viettipohjaisten tarpeiden mukaan. Daniel Stern puolestaan nostaa lapsessa olevan uteliaisuuden oleelliseksi kehitystä eteenpäin vieväksi voimaksi ja motivaation lähteeksi, sillä tiedonhalu ja tarve uuden löytämiseen ja ymmärtämiseen on kaiken kasvun edellytys. Toisena kehitystä eteenpäin vievänä voimana Stern mainitsee lapsen pyrkimyksen hallita itselle tapahtuvia asioita. Tämä näkyy liikkumaan opettelussa ja pyrkimyksenä kielen ja puheen hallintaan. Kolmanneksi kehitystä eteenpäin vieväksi tekijäksi Stern nostaaakin tunteen omasta pystyvyydestä ja onnistumisesta. Lapsella olisi oltava onnistumisen kokemuksia ja hänelle täytyisi kehittyä tunne omista voimavaroista ja tunne siitä, että hän itse voi vaikuttaa ja toimia aktiivisena osapuolena. Sternin mukaan nämä tunteet ovat pohjana omanarvon tunteelle ja ovat siten keskeisiä tekijöitä yksilön kokemusmaailmassa. Daniel Sternin näkemykset tiivistäen lapsen kehitystä ohjaavat uteliaisuus, hallinta ja pystyvyys. (Haarala 2005.)

Kehityspsykologinen teoria puolestaan näkee kehityksen asteittaisena siirtymisenä kehitysvaiheesta toiseen. Avainsanoja ovat kypsyminen, oppiminen, kehitys, herkkyykskaudet ja kehitystehtävät. Tunnetuimpia kehityspsykologisia teorioita ovat esimerkiksi Darwinin kehitysteoria, Maslowin tarvehierarkiaan pohjautuva humanistinen kehitysteoria, Bowlbyn kiintymysteoria, Piagetin kognitiivisen kehityksen teoria ja Kohlbergin moraaliteoria. Kehityspsykologisen teorian mukaan ihmisen psyykkistä kehitystä voidaan tarkastella kypsymisprosessina, missä on havaittavissa jatkuvuutta, sen laadullista muuttumista ja ajoittaista taantumista. Esimerkiksi Jean Piaget on tarkastellut kehitystä kognitiivisten prosessien kypsymiseen kautta. Hänen mukaansa kognitiiviset prosessit ohjaavat käyttäytymistä ja luovat puitteet psyyken sisäisille toiminnoille, kuten ajattelukyvyyn, kielen, älyn, moraalin ja minäkuvan kehitykselle. Aivojen kehitys on geneettisesti ohjautuva ja se luo perustan mainitulle kehitysprosessille, jota puolestaan edelleen muovaavat biologiset, psyykkiset ja sosiaaliset ympäristötekijät. (Tamminen 2004, 18.)

Almqvistin (2004, 17) mukaan lapsen ja nuoren psyykkinen kehitys etenee asteittain eriyty-mällä ja integroitumalla yhä järjestäytyneempiin ja korkeatasoisempiin psyykkisiin toimintoi-hin. Nämä psyykkiset rakenteet ja järjestelmät ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja ympä-ristön kanssa. Vauvalla on kyky tarkkailla ympäristöään, hän kykenee orientoitumaan ulkoi-siin ärsykkeisiin ja säätelemään tunnetilaansa. Kehitys etenee vauvan ja hoitavan henkilön vuorovaikutuksen kautta kiintymyssuhteen muodostumiseen ja siitä kehitys etenee ja laajenee sosiaalisiksi suhteiksi. Vauvalle kehittyy kyky ilmaista tarpeitaan, tunnetilojaan ja aikomuksi-aan. Kehitys etenee huimaa vauhtia ja jo 3-4-vuotiaalla lapsella ovat kaikki tärkeimmät psyykkiset rakenteet kehittyneinä.

Sosiaalityö on pitkään nojautunut kehityspsykologiseen näkökulmaan. Johanna Hurtig (2006, 173 - 174) huomauttaa kehityspsykologian olevan hyvin yleistävän kehitystehtävineen ja –kausineen, koska lapsi nähdään vain prosessina ja tulevana aikuisena, ei sosiaalisesti pätevänä toimijana. Lasten kanssa toimittaessa on kyettävä tulkitsemaan lasten puhetta, käytöstä ja olemusta ja kehityspsykologisesta näkökulmasta saa siihen apuvälineitä. Lapsen kokonaisti-lannetta arvioitaessa on muistettava ottaa huomioon myös lapsen ympäristö, hänen lähiver-kostonsa ja mahdolliset muutokset siinä. Hurtig korostaa, ettei sosiaalityössä pelkkä kehitys-psykologinen tietämys aina riitä, vaan on kyettävä lukemaan lapsen antamia ”vihjeitä” laa-jemmin.

Lapsen terveen psyykkisen kehityksen edellytyksistä ja kehityksen riskitekijöistä

Lapsen kehityksen edellytykset voidaan tiivistää huolenpitoon, hoitajan ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen, lapsen tunteeseen ymmärretyksi tulemisesta sekä kasvatusolojen, läheis-ten ihmisten ja normien pysyvyyteen. Riskitekijöitä on löydettävissä lapsesta (vaikea tempe-ramentti, sairaus), perheestä (kiintymyssuhteen laatu, kypsymättömyys vanhemmuuteen), vanhempien kasvatusmenetelmistä (ruumiillinen kuritus, alistaminen) ja perheen ekologiasta (taloudellinen tilanne, sosiaalinen tuki). On muistettava, ettei yksi riskitekijä estä lapsen normaalia kehitystä ja kasvua. (Haavisto 2005.)

Häiriöt tai puutteet kehityksen edellytyksissä ovat riskitekijä. Esimerkiksi jos lapsi joutuu kokemaan pitkäkestoista, voimakasta stressiä, hoidon puutetta tai vakavaa laiminlyömistä, jää

siitä lapsen keskushermostoon jäljet. Lapselle kehittyy aikaisempien kokemusten pohjalta sisäiset työskentelymallit. Kun lapsi on tekemisissä perheensä ulkopuolisten ihmisten ja ympäristön kanssa, soveltaa hän tätä aikaisemmin oppimaansa ja aikaisempiin vuorovaikutustilanteisiin ja suhteisiin sopeutettua sisäistä työskentelymallia. Daniel Hughesin (2006, 222) mukaan lapsi on ikään kuin ”pakotettu” luomaan myös uudesta ympäristöstään sellaisen, että hän voi toimia vanhan työskentelymallin mukaisesti. Lapsi kutsuu esiin aikaisemmat huonot kokemuksensa, jotta voisi kokea ympäristön itselleen tutuksi. Turvallinen työskentelymalli auttaa lasta luomaan myönteisen suhteen ympäristöön ja turvaton sisäinen työskentelymalli puolestaan johtaa usein kielteiseen vuorovaikutukseen ympäristössä ja tämä lisää ja vahvistaa negatiivista kehää. Lapsi ei yksinään pysty toimintamallin muuttamiseen, vaan tarvitsee siihen aikuisen tukea.

Erilaisia häiriöitä vuorovaikutuksessa ovat vuorovaikutuksen köyhyys, kylmyys tai sen epävakaisuus. Lukuisissa tutkimuksissa on havaittu varhaisen kiintymyssuhteen ja sen laadun merkitys lapsen psyykkiselle kehitykselle. Sinkkonen (2006) korosti lastensuojelun sosiaalityöntekijöille ja sijaisvanhemmille tarkoitetussa luennossaan kiintymyssuhteen olevan olemassa lapsen syntyessä eli se on ikään kuin esiviritetty ja se on sukua eläinten leimautumiselle. Kallandin (1999, 22) mukaan lapsen strategiavalikoima on suppea ja siksi on mahdollista luokitella varhainen kiinnittyminen kolmeen pääluokkaan kaikista eri kasvatustyyleistä huolimatta. Kiintymyssuhde voi olla turvallinen, turvaton tai jäsentymätön.

Turvallisessa kiintymyssuhteessa lapsi elää loogisessa ja ennakoitavassa maailmassa ja hän oppii käyttämään vuorovaikutuksessaan sekä älyä että tunnetta.

Turvaton kiintymyssuhde jaetaan välttelevään ja ristiriitaiseen kiintymystyyliin. Välttelevästi kiintynyt lapsi ei käytä hoitajaansa tukikohtana, turvasatamana. Lapselle on aikaisempien kokemusten kautta kehittynyt toimintamalli, jossa hän on oppinut, ettei hoivan tai läheisyyden tarpeita saa eikä kannata ilmaista. Lasta ei suoranaisesti torjuta, vaan hänen kiinnittymiskäyttäytymistään pyritään säätelemään. Tutkimusten mukaan välttelevä kiinnittyminen olisi suhteellisen yleistä Suomessa. Lievimmissä tapauksissa välttelevä kiintymyssuhde voi suojata kolhuilta ihmissuhteissa. Äärimuotona se voi olla riskitekijä masentuneisuuteen. Tällöin lapsi on oppinut miten miellyttää vanhempiaan, hoitajiaan, muita, mutta todellinen ilo opitusta voi puuttua. Lapsi on oppinut estämään kielteisten tunteidensa ilmaisemisen ja päällimmäisenä on tarve miellyttää aikuisia, jolloin lapsen omat tunteet ja tarpeet ovat taka-alalla. (Kalland 1999, 21; Salo 2003, 62; Sinkkonen 2006.) Ristiriitaisen kiintymyssuhteen alku on puolestaan hoitajan ennakoimattomuus ja epäjohdonmukaisuus. Lapsen ja aikuisen suhdetta leimaa sen aikuis-

lähtöisyys ja sitä voisi kuvata vihamielis-riippuvaiseksi suhteeksi. Lapsi on ikään kuin aikuisen armoilla, eikä opi luottamaan omiin kykyihinsä. Tämä voi johtaa lapsen passivoitumiseen tai toisaalta lapsi voi olla hyvin takertuva, koska hänen on varmistettava aikuisen saatavuus. Ristiriitaisesti kiinnittyneen lapsen kyky säädellä tunteita on heikko, hän voi käyttäytyä provokatiivisesti ja manipulatiivisesti, eikä hänen tietotaidollinen kehitys etene optimaaliselle tasolle. (Salo 2003, 63; Sinkkonen 2006.)

Jäsentymättömän eli organisoitumattoman kiintymisen ja hoitajan huolenpidon puutteiden välillä on selvä yhteys. Kuvaavaa jäsentymättömälle kiintymyssuhteelle on pelko. Hoivaaja on ollut joko pelokas tai pelottava. Lapsessa pelkoa voi aiheuttaa joko pitkäaikainen ero hoitajasta tai lapsen kokema fyysinen tai psyykinen pahoinpitely tai lapsen hoidon laiminlyönti. Sinkkonen (2006) mukaan ulospäin kaikki voi näyttää yllättävänkin normaalilta, mutta käyttäytymiseen liittyy jotain outoa, kuten esimerkiksi lapsen jähmettymistä, irvistyksiä tai pään hakkaamista. Mielestäni Tuula Tammisen (2004, 52) käyttämä termi kaoottinen kiintymyssuhde kuvaan jäsentymätöntä kiintymyssuhdetta hyvin. Lapsi välillä lähestyy, välillä välttelee hoitajaansa, hän voi jähmettyä tai hänellä on hidastuneita liikkeitä. Kaoottinen kiintymyssuhde liittyy usein perheen käsittelemättömiin, traumaattisiin kokemuksiin. Nykyisten tutkimusten perusteella sen on nähty olevan voimakkaasti yhteydessä lapsuuden ja aikuisuuden psyykkisiin häiriöihin. Pelokkaasti kiintynyt tuntee turvattomuutta ja yksinäisyyttä ja hänellä voi olla myös ihmissuhdeongelmia, päihderiippuvuutta tai lisääntynyt riski rikolliseen toimintaan.

Bolbyn mukaa pitkäaikainen ero hoitajasta voi ilman korvaavaa suhdetta ja suojaavaa, turvallista läheisyyttä aiheuttaa lapselle puolustusjärjestelmien käynnistymisen. Tällöin lapsi voi defensiivisen poissulkemisen avulla sulkea muististaan pois epämiellyttäviä tunteita herättäviä tapahtumia. Jos lapsi jää vaille hoitajan suojaavaa läheisyyttä pitkäksi aikaa, hän ikään kuin oppii sulkemaan kiintymysjärjestelmän. Normaalioloissa lapsi kiinnittyy jopa väkivaltaiseen ja arvaamattomaan vanhempaan, jos ei muuten, niin ainakin turvattomasti. Vanhempi voi olla julma, mutta lapsi ei tiedä vaihtoehtoista ja kiinnittyy tarjolla olevaan vaihtoehtoon. Ulkomailla adoptoitujen lasten kohdalla on havaittu merkkejä täysin kiinnittymättömistä lapsista. Heiltä on puuttunut aikuinen, johon he olisivat voineet kiinnittyä. Kiinnittymättömän lapsen on vaikea hyväksyä kosketusta ja lohduttamista, eikä hän osoita valikoivaa käyttäytymistä suhteessa adoptio vanhempiinsa tai vieraisiin ihmisiin ja lapsi saattaa hyväksyä kenet tahansa hoitajakseen. Ainoa keino edetä lapsen kanssa on tarjota syliä, lohduttamista ja nopeaa reagointia aina, kun lapsi satuttaa itsensä tai pahoittaa mielensä. (Kalland 1999, 24 – 25.)

Lapsen psyykkistä kehitystä suojaavat tekijät

On muistettava, ettei yksi riskitekijä estä lapsen normaalia psyykkistä kehitystä. Voidaan ajatella, että jokaisella ihmisellä on joitain riskitekijöitä lapsuudessaan. Lapset selviävät vaikeistakin oloista ja pärjäävät hyvin elämässään. Mikä auttaa lapsia selviämään? Söderhom (2004, 71) nostaa muut olosuhteet avainasemaan. Jos ne tukevat lapsen kasvua ja kehitystä, pienenee riskitekijöiden osuus. Hän viittaa Gabrianon teokseen ”Lost boys,” jonka mukaan lapsi voi elää 1-2 riskitekijän kanssa ilman kielteistä vaikutusta. Tutkimusten mukaan jo yksikin hyvä, kehitystä tukeva aikuissuhde voi riittää (Utoslahti & Peltoniemi 2003, 171). Parasta tietysti olisi jos tämä hyvä suhde olisi perheessä, mutta aina se ei ole mahdollista.

Länsimaisissa kulttuureissa on tyypillistä ajatella mahdollisten aikuisuuden ongelmien johtuvan menneisyydestä ja varsinkin lapsuudesta. Ongelmien syynä uskotaan olevan traumaattisen kokemuksen tai jonkin puutteen. Ben Furmanin (1997, 13) mukaan vaikeat lapsuuden kokemukset jättävät jälkensä ja kasvuympäristö vaikuttaa kehitykseen. Toisaalta monilla terveillä, tasapainoisilla aikuisilla saattaa olevan vaikea lapsuus ja päinvastoin aikuisena ongelmista kärsivillä saattaa olevan onnellinen lapsuus. Furman myöntää, että tilastollisesti lapsilla, jotka kasvavat riskiympäristössä, kuten esimerkiksi päihde-, mielenterveys- tai väkivaltaperheessä, on suurempi todennäköisyys kärsiä erilaisista ongelmista. Furmanin johtopäätökset eivät perustu tieteelliseen tutkimukseen. Hänen popularististen julkaisujensa keskeinen viesti on, että vaikea menneisyys voidaan nähdä myös voimavarana.

Turvallinen kiintymyssuhde on suoja riskiympäristössä kasvavalle, mutta riskiympäristö itse ei aiheuta sairastumista. Turvaton kiintyminen, erityisesti jäsentymätön kiintyminen, on osoittautunut riskitekijäksi lapsen myöhemmissä vertaissuhteissa ja ulospäin oirehtivissa käyttäytymisongelmissa. Nykykäsityksen mukaan turvattomaan kiintymiseen johtavat kasvuolot vaikuttavat kielteisesti minäkuvaan ja tunnesäätelyyn (Koponen 2006, 155). Lea Pulkkinen (2003, 1801) huomauttaa, että ihmissuhteiden laatu vaikuttaa kasvuoloihin enemmän kuin taloudelliset seikat. Hän on tutkinut aikuisten sosiaalista toimintakykyä pitkäikäistutkimuksena, jossa tarkkailtiin samoja henkilöitä koulun toiselta luokalta keski-ikään. Tutkimustulosten mukaan vanhempien sosioekonominen asema selitti jonkin verran miesten sosiaalisen toimintakyvyn kehitystä, mutta ei ollenkaan naisten. Keskeisiksi myönteistä kehitystä tukeviksi ja suojaaviksi tekijöiksi nousi vanhempien hyvä keskinäinen suhde, lapsen hyvä suhde isäänsä,

äidin huolehtivuus ja kannustavuus sekä vanhempien kielteinen suhtautuminen ruumiilliseen kuritukseen.

Lapsella on myös sisäisiä minän puolustuskeinoja eli defenssimekanismeja. Ne ovat tiedostamattomia ja niiden funktiona on suojella minää ahdistusta vastaan. Tätä tehtäväänsä ne hoitavat vääristämällä ja kieltämällä todellisuutta. Ne ilmaantuvat tietyssä kehityksellisessä järjestyksessä ja erityyppiset puolustuskeinot korostuvat eri ikäkausina. Lapsille tyypillinen puolustuskeino on kieltäminen. Projektiossa oma, epämiellyttävä ominaisuus siirretään toiseen, kun taas sublimaatiossa kielteinen tunne ohjataan, siirretään rakentavaan toimintaan. Muita keinoja ovat muun muassa introjektio, tyhjäksi tekeminen, ulkoistaminen, kääntyminen omaan minään, reaktion muodostus, eristäminen, torjunta, samastaminen ja taantuma. Defenssimekanismit ovat tarpeellisia ja normaaleja monipuolisesti ja joustavasti käytettyinä, mutta liian voimakkaina tai hallitsevina ne voivat vääristää yksilön todellisuudentajua ja suhdetta siihen. (Ojanen 2004, 92 -93.) Päihdeperheen lasten riskinä on epätoivottaviin puolustusmekanismeihin turvautuminen tai puolustusmekanismien liiallinen käyttö, joka estää todellisen minäkuvan syntymisen (Ackerman 1990, 57).

Lapset ovat erilaisia temperamentiltaan: toiset lapset ovat rytmiltään säännöllisiä, helposti muutoksiin sopeutuvia ja hyväntuulisia, kun taas toiset lapset voivat olla rytmiltään epäsäännöllisiä, he reagoivat muutoksiin negatiivisesti ja ovat huonotuulisia. Kolmannen ryhmän muodostavat lapset, jotka ovat vetäytyviä, he ilmaisevat tunteitaan varsin vähän ja sopeutuvat muutoksiin hitaasti. Osa lapsista vaatii rakenteellisista ominaisuuksistaan johtuen erityisen paljon vanhemmiltaan, kun taas osa on rakenteeltaan ja luonteeltaan niin vahvoja, vankkoja, että he kehittyvät hyvin, vaikka perheen psyykkiset ja sosiaaliset voimavarat ovat hyvinkin puutteelliset. (Almqvist 2004, 18–19.)

Kuten Jari Sinkkonen (2004, 76) kirjoittaa, on kehityspsykologisessa mielessä vaikeaa erotella tapahtumien ja niiden seuraamusten väliset syy-seuraussuhteet. Samantapaiset häiritsevät voivat johtaa erilaisiin seurauksiin (multifinaalisuus) tai erilaiset kokemukset ja kehityspolut voivat johtaa samanlaisiin lopputuloksiin (ekvifinaalisuus). Hänen mukaansa ei voida ennustaa, mitä tietyistä kokemuksista seuraa. Toiset lapset ovat hauraita, kun taas jotkut voivat olla äärettömän sitkeitä ja vastustuskykyisiä. Sinkkonen vetää sen johtopäätöksen, että vanhempien tekemisten tai tekemättä jättämisten seuraukset riippuvat suuresti lapsen yksilöllisistä psyykkisistä ominaisuuksista.

Suojaavina tekijöinä voi pitää suojaavan ympäristön ja sen tarjoaman sosiaalisen tuen lisäksi myös joitakin persoonallisuuden piirteitä, kuten esimerkiksi hyvää itsetuottamusta, uskoa omaan kykyihin ja vaikuttamismahdollisuuksiin, joustavuutta, realistisuutta, ulospäin suuntautuneisuutta ja kykyä luottaa toisiin. Tutkimustulosten mukaan lahjakkuustasolla on myös vaikutusta. Lasta auttaa, jos hänellä on aikaisempia kokemuksia hankalista tilanteista selviämisestä ja hän kykenee käyttämään näitä uudessa tilanteessa. (Tamminen & Räsänen 2004, 375.)

Rita Jähi (2001, 53) huomauttaa suojaavista tekijöistä puhumisen luovan mielikuvan tiettyjen suojaavien tekijöiden ominaisuuksien ja olosuhteiden pumpulista, joka vaimentaa kasvu-ympäristön determinististä negatiivista vaikutusta. Vaarana on lapsen näkeminen erilaisten vaikuttavien voimien passiivisena kohteena, uhrina, tai lapsen tarkasteleminen erilaisten taitojen ja ominaisuuksien kautta.

Miten kiintymyssuhteet näkyvät myöhemmässä elämässä?

Kiintymistyylit ovat oleellinen osa ihmisen persoonallisuutta, sillä ne antavat toimintamallit, strategiat toimia vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa ja niillä on vaikutusta sosiaalisten taitojen kehitykseen. Voidaankin sanoa, että hyvä, positiivinen kiintymyssuoja auttaa lasta säilyttämään kyvyn läheisiin ihmissuhteisiin ja inhimilliseen vuorovaikutukseen ja toisaalta auttaa häntä säilyttämään riittävän itsenäisyyden. Kiintymyssuojan voidaan katsoa kattavan myös myöhemmät kehitysvaiheet eli varhainen hoiva vauvaiässä muuttuu leikki-iässä opettavaan, kasvattavaan vuorovaikutukseen ja nuoruusiässä kiintymyssuojan vaikutus on nähtävissä nuoren itsenäistymisenä ja viimein hänen omassa vanhemmuudessaan. (Salo 2003, 45 - 72.)

Monet tutkijat ovat nostaneet kiintymyssuhteen merkittäväksi mielenterveyteen vaikuttavaksi tekijäksi koko ihmisen elämänkaaren aikana. Tamminen korostaa sitä, että kiintymyssuhteen laatu on melko pysyvä. Se ei Tamminsen mukaan kuitenkaan ole luonteenpiirre, vaan lapsella voi olla erilaisia kiintymyssuhtemalleja eri ihmisten kanssa. Vahvasti turvattoman kiintymyssuhteen on havaittu ennustavan käytösongelmia, ongelmia impulssikontrollissa, huonoa itsetuntoa, riitoja huoltajien kanssa ja vaikeuksia toverisuhteissa. (Tamminen 2004, 51 – 52.)

Myös Marjatta Bardy (2001, 70) korostaa kiintymyssuhteen merkitystä. Varhaisen kiintymyssuhteen pitkittäistutkimuksissa on tultu siihen tulokseen, ettei kiintymyssuhde ainoastaan määritä ihmisen vanhempisuhdetta vaan luo perustan sille, miten ihminen on suhteessa maailmaan ja itseensä. Se valottaa ja värittää ihmisen sosiaalista, psyykkistä ja kognitiivista käyttäytymistä. Jari Sinkkonen (2003, 9) korostaa varhaisten vuorovaikutus kokemusten merkitystä kognitiiviseen kehitykseen. Hänen mukaansa se mitä tapahtuu lapsen ja hänen hoivaajansa välillä heijastuu lapsen aivojen kehitykseen. Voidaankin ajatella, että kognitiivinen kehitys tarvitsee ensisijaisesti ”sydämen ruokaa,” tunteita kehittyäkseen.

Psykologian tohtori Kaisa Männikkö (2001, tiivistelmä, 119 – 124) esittää väitöskirjassaan, että kiintymystyyeillä on laaja-alaista yhteyttä aikuisen elämän eri puoliin. Hänen mukaansa kiintymyssuhteiden perusta luodaan varhaislapsuuden ihmissuhteissa, joista saadut myönteiset tai kielteiset kokemukset tallentuvat muistiin suhteellisen pysyviksi itseä ja muita koskeviksi käsityksiksi. Ne ohjaavat havaitsemista, tulkintaa, käyttäytymistä, tunnereaktioita ja myöhempiä ihmissuhteita eri elämäntilanteissa ja elämän alueilla. Turvallisesti kiintynyt ihminen tuntee itsensä arvokkaaksi ja hyväksytyksi ja hän kykenee solmimaan tyydyttäviä ihmissuhteita. He ovat avoimia, ulospäin suuntautuneita ja tasapainoisia. Turvattomasti kiintyneet ovat itseriittoisella, takertuvia ja pelokkaalla tavalla kiintyneitä. Sekä turvallisesti että takertuvasti kiintyneitä luonnehtii lämpimyys, seurallisuus ja myönteinen tunteiden ilmaisu. Takertuvasti kiinnittyneet kärsivät kuitenkin ahdistuneisuudesta, he tarkkailevat tunnetilojaan, kärsivät syyllisyydestä ja oireilevat fyysisesti esimerkiksi lihasjännityksen kautta. Pelokkaasti kiintyneitä Männikkö kuvaa persoonallisuudeltaan haavoittuviksi. He ovat ahdistuneita ja kokevat olevansa irrallisia muista, heillä on enemmän alkoholiongelmia sekä vaikeuksia sopeutua yhteiskunnan normeihin. Selitystä erilaisille kiintymystyyeille voidaan Männikön mielestä etsiä sekä varhaisista hoivasuhteista että myöhemmistä elämäkokemuksista. Kaisa Männikön mukaan turvallinen kiintymyssuhde suojaa ja vahvistaa elämän haasteissa.

Itse näkisin, että kiintymissuhdemalli on joustava, suotuisissa olosuhteissa muuttuva. Kuten Saara Salo kirjoittaa (2003, 76), voi turvaton kiintymyssuhde tietyissä ihmissuhteissa olla tehokkain keino saada huomiota, vastavuoroisuutta ja hoivaa. Lasta auttaa yksikin korvaava, turvallinen ihmissuhde. Lasten kanssa työskentelevien on oltava herkkinä havaitsemaan riskit ja niihin olisi puututtava rohkeasti, sillä nykyisten tutkimusten valossa otaksutaan, että sisäisiin työskentelymalleihin voidaan vaikuttaa koko kasvun ajan. Daniel Hughes (2006, 56) korostaa, etteivät edes ammattilaiset pysty ennustamaan sitä, missä vaiheessa yksilön toiminta-

tapoja ei enää voida muuttaa. Tämä antaa uskoa, mutta samalla se lisää haasteita riski(olo)suhteissa elävien lasten ja heidän vanhempiansa kanssa työskenteleville.

Varmuutta siitä, mitkä tekijät vaikuttavat kiintymysmallin pysyvyyteen tai sen muuttumiseen ei ole. Tärkeää olisi, että lapsella (ja aikuisella) olisi mahdollisuus luoda useampi kuin yksi kiintymyssuhde. Ne voisivat Salon mukaan (2003, 76) toimia sekä menneisyyden ihmissuhteita jäsentävänä ja korjaavana voimana että tulevaisuuden ihmissuhteiden rakentamisen väliin. Lastensuojelun työntekijänä laitan paljonkin toiveita korvaaviin ja korjaaviin ihmissuhteisiin. Tie on välillä hyvin kivikkoisen, mutta se kannattaa tehdä ja siihen kannattaa panostaa.

3.3. Ylisukupolvinen ketju ja sen katkaiseminen

Yksi lastensuojelun perusongelmia on ylisukupolvinen ketju. On toisaalta ymmärrettävää, että vanhempi, joka ei voi omia lapsia kasvattaessaan nojata omiin, positiivisiin kokemuksiin omien vaurioidensa takia, on ”hukassa” ja sijoittaa lapseen aineksia, joita tässä ei ole. Hän ei kykene näkemään lasta lapsena ja vanhemman oma kiintymyssuhdemalli voi siirtyä näin hänen lapsilleenkin. Siirtymisen ja kiintymyssuhdemallin taustalla ajatellaan olevan aikuisten ja lasten sisäiset mielikuvat ja kokemukset lohdutuksen tarpeesta ja hätään vastaamisesta (Sinkkonen 2003, 9-10; Tamminen 2004, 51.)

Bardy ja Barkman (2001) nostavat sukupolviperimän katkaisussa olennaiseksi tekijäksi aikuisen kyvyn ja mahdollisuudet oman elämänsä hahmottamisen uskottavalla ja tunne- muistoja herättävällä tavalla. Tällöin tarkastellaan lapsuuden emotionaalisia suhteita kahdella eri tasolla. ”Lapsen on tärkeää saada kosketus omiin tunteisiin, sillä jos hän jää etäälle niistä, kasvaa syrjäytymisriski.” Toisaalta ”aikuisten on itse kyettävä kohtaamaan oma historiansa emotionaalisella tasolla, jotta he pystyisivät tukemaan ja auttamaan lapsia kohti omia kokemuksia ja tunteita.” Myös Jukka Mäkelä (2006, 9) korostaa, että uusimpien kiintymyssuhdetutkimusten mukaan, on ensiarvoisen tärkeää, että lasta hoitava aikuinen on onnistunut eheyttämään oman kertomuksensa omasta hoidettavana olemisestaan. Jos vanhemman oma kiintymyssuhde on häiriintynyt, voi se tuoda esiin hänen lapsissaan väkivaltaisuutta, masen-

tuneisuutta tai päihteiden väärinkäyttöä. Tutkimusten mukaan nämä taipumukset ilmenivät, jos lasten kasvuympäristö oli laiminlyövä tai pahoinpitelevä.

Vauvan kiinnittymisen (attachment) funktiona on elossa pysyminen ja vanhemman kiinnittymisen (bonding) funktiona on puolestaan hoivata ja suojella lasta (Kalland, 1999, 27). Tutkimuksissa on havaittu, että aikuisen kykyyn muodostaa hyvä kiintymyssuhde (kykyyn toimia kiinnittymishahmona) vaikuttavat monet tekijät, kuten esimerkiksi hänen omat lapsuuden kokemuksensa, suhde omiin vanhempiin sekä hänen nykyiset tärkeimmät ihmissuhteensa ja niiden laatu. Daniel Stern korostaa äidin omien lapsuuden kokemusten läpikäymisen tärkeyttä. Äiti, jolla on ollut puutteellinen lapsuus, pystyy itse olemaan lämmin ja rakastava, jos hän on tehnyt sovinnon menneisyytensä kanssa ja kykenee muistamaan ja näkemään lapsuutensa hyvät ja huonot puolet realistisella tavalla Keskeistä on äidin näkemys omasta lapsuudestaan. Oleellista on, että lasta hoitava vanhempi muistaa kokemansa tunteet ja että hän hyväksyy muistamansa. Tällöin hän pystyy olemaan herkkä oman lapsensa tarpeille ja vastaamaan niihin. (ref. Kalland 1999, 34 – 35.) Tarkasteltaessa vanhemman kykyä toimia kiinnittymishahmona on Mirjam Kallandin (emt., 18) mukaan huomioitava vanhemman reagointialttiutta ja herkkyyttä vastata nopeasti ja oikein lapsen tarpeisiin (herkkyysdimensio) sekä vanhemman käytöksen ennustettavuutta lapsen näkökulmasta (ennustettavuusdimensio). Kiintymysmallit ovat vastavuoroisia ja yleensä ne siirtyvät vanhemmalta lapselle, mutta päinvastaistakin siirtymistä tapahtuu (Hughes 2006, 272).

Koponen (2006, 159) epäilee, että sikiöaikana alkoholille altistuneiden lasten vanhemmissa monet olisivat olleet itsekin laiminlyötyjä lapsia. Kykenemättömyys vanhemmuuteen jatkuu näin seuraavaan sukupolveen, ellei laiminlyönninketjua saada katkaistua.

3.4. Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus ja tunteiden tutkiminen

Teen tutkielmaani lastensuojelussa tehtävän sosiaalityön viitekehyksestä. Aikaisemmin on aikuisiän sopeutuneisuutta pidetty lastensuojelun tutkimusperinteessä keskeisenä mittapuuna (Alanen & Bardy 1990, 32). Viime vuosina ovat lapset ja lapsilähtöisyys olleet kiinnostuksen kohteena ja nykykehityksen voidaan sanoa vievän sekä lapsiin ja lapsuuteen kohdistuvaa sosiaalityön tutkimusta että lasten kanssa tehtävää sosiaalityön käytäntöä kohti lapsisensitiivisempää otetta. Nykyisin lapsia ja lapsuutta pyritään sosiaalityössä tekemään näkyviksi sekä teoreettisesti että empiirisesti. Lapsuustutkimuksen ja sosiaalityön kohtaaminen ei ole aukotonta, sillä edelleenkin lapsuustutkimuksen valtavirta on keskittynyt normaalilapsuuteen. Sosiaalityössä läsnä olevat asiat kuten lasten suru, mielipaha, murheet ja ongelmat, ovat jääneet vähemmälle huomiolle. (kts. Forsberg ym. 2006, 5 – 9.)

Tutkielmani on yhteiskuntatieteellistä lapsuustutkimusta ja yritys tavoittaa riskiolosuhteessa elävien päihdeperheiden lasten kokemuspuhetta. Lapsikäsitys ja näkemys lapsuudesta on monitahoinen, jatkuvasti muuttuva ja sen teoreettista pohjaa voidaan kuvata eklektiiviseksi, monien eri tieteenalojen teorioiden muodostamaksi. Painatukset ovat vaihdelleet lasten fyysisten ja emotionaalisten tarpeiden turvaamisen ja kehityspsykologisten vaiheiden tarkastelusta aina lasten omien kokemusten ja toimijuuden tarkasteluun. Uusi lapsuustutkimus on alkanut sosiologisena lapsuustutkimuksena ja se on muuttunut monitieteiseksi lapsuustutkimukseksi. Kriittikiä on sen piirissä kohdistettu kehityspsykologiseen yksipuoliseen lapsinäkemykseen sekä lasten näkemiseen sosialisointin tai perheidensä viitekehyksestä. Pääargumenttina on esitetty, etteivät näkökulmat ole keskittyneet lapsiin, vaan heidän kehitykseensä kohti aikuisuutta. Uuden lapsuustutkimuksen päätehtävänä voidaan pitää lasten näkyväksi tekemistä korostaen heidän toimijuuttaan moninaistamalla lapsuuskäsitystä ja avaamalla lapsuuden sosiaalisia ja kulttuurisia tasoja. (emt., 7 – 8.) Inkeri Eskonen (2005, 36) puolestaan kirjoittaa yhteiskuntatieteelliseen lapsuustutkimukseen alkuvaiheessa liittyneen keskustelua erityislasten tutkimusperinnettä kohtaan ja näin yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen pyrkimykseksi olisi muodostunut tavallisen lapsuuden näkyväksi tekeminen.

Eskosen (2006, 34 – 35) mukaan yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa sitoudutaan tiettyihin teoreettisiin, metodologisiin ja poliittisiin lähtökohtiin. Lapsiin suhtaudutaan vakavasti. Heitä pidetään oman elämänsä subjekteina ja aktiivisina toimijoina. Lapset tuottavat itse

merkityksiä toimintaansa ja vaikuttavat vuorovaikutussuhteisiinsa. Myös näkökulma lapsuuteen on lapsilähtöinen eli lapsuutta pyritään lähestymään sen omista lähtökohdista. Pyrkimyksenä on tehdä näkyväksi, miltä asiat näyttävät lasten silmin katsottuna ja millaiset asiat ovat tärkeitä lasten kokemusten muotoutumisen kannalta.

Yhteiskuntatieteellistä lapsuustutkimusta voidaan pitää itsenäisenä tutkimussuuntana ja siinä huomio on kohdistunut lapseen ja lapsuuteen aivan erityisellä tavalla. Lasten toimintaa ja kokemusta pyritään tuomaan yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa esille sekä teoreettisesti että empiirisesti. Vanhoja teorioita tarkastellaan ja niitä kehitellään siten, että niiden avulla on mahdollista ottaa myös lapsinäkökulma huomioon. Eskonen huomauttaa, että käsitteiden kirjo on suuri tarkasteltaessa lapsuustutkimusta. Hän on väitöskirjaansa tehdessään havainnut, että käytössä ovat käsitteet uusi lapsuustutkimus, sosiologinen lapsuustutkimus, yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus, uudenlainen lapsuustutkimus ja lasten tutkiminen. Sama käsitteiden kirjo on hänen mukaansa myös englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa. (emt., 34 – 36.)

Tutkielmaa tehdessäni olen törmännyt kysymykseen, miten lasten kokemuksia tai tunteita on ylipäättään mahdollista tutkia? Tunteiden yhteiskunnallista tutkimista on Näreén (1999, 9 – 10) mukaan hidastanut yhteiskuntatieteelliseen analyysiin soveltuvan metodologisen ja teoreettisen välineistön puuttuminen sekä ajatus tunteiden kuulumisesta lähinnä psykologian piiriin, yksityiseen ja privaattiin.

Tunteista puhuttaessa ei voi ohittaa niiden sosiaalista konstruktiota, mikä antaa tutkielmalleni kosketuspintaa konstruktionismin piiriin, tarkemmin sosiaaliseen konstruktionismiin, jolloin konstruktiot nähdään sosiaalisina, ei yksilöllisinä. Eskosen (2005, 37) mukaan yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus sitoutui alkuvaiheessaan sosiaaliseen konstruktionismiin. Itselleni siitä tuntui sopivan parhaiten ajatus monien sosiaalisten todellisuuksien samanaikaisuudesta ja vuorovaikutuksellisuudesta. Mitään näistä todellisuutta tuottavista konstruktioista ei voida pitää toistaan todempana tai parempana. (Raunio 2000, 328.)

Ronkaisen (1999, 132 – 133) mukaan konstruktionistisessa sosiaalipsykologiassa tunteminen on merkityksellistämistä, jossa yksilön kokemukset eli henkilöhistoria, sosiaalinen kognitio ja vallitseva tilanne kietoutuvat tuntemuksiin. Tunteet nähdään tulkintana tilanteesta, itsestä ja kokemuksesta tilanteesta. Tunteet ikään kuin ottavat kantaa siihen tilanteeseen, tapahtumasar-

jaan, jossa se eletään sekä tuntevaan minään. Näin tunteet merkityksellistävät koettua ja koki-
jaa.

Miten yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa suhtaudutaan lapsuuden biologiseen kypsymiseen ja sen sosiaalisiin tekijöihin? Eskonen (2005, 38) kirjoittaa, ettei lapsuutta voi tarkastella pelkästään sosiaalisena konstruktiona. Jos näin tehtäisiin, hukkuisi todellinen lapsi tai lapsia koskeva sosiaalinen ongelma lapsuudesta tuotettavien puhekäytäntöjen analysointiin. Tähän johtopäätökseen Eskonen on tullut Jamesin ja Proudin (1990) tutkimuksien perusteella. James ja Proud näkevät lapsuudessa myös sen biologisen ja sosiaalisen puolen. Eskonen mainitsee myös Mayallin (2002), joka näkee psykologisen lapsia koskevan tiedon hyödyntämisen tärkeänä lapsuustutkimuksessa.

Pyrkimyksenäni on uuden lapsuustutkimuksen mukaisesti tarkastella lasten omaa tunnepuhetta lapsia kunnioittaen ja ymmärtävää tutkimusotetta käyttäen. En pysty sanomaan oman tutkielmani sijoittumisesta joko vanhaan tai uudempaan lapsuustutkimukseen. Siinä on mielestäni osia molemmista ja olen hakenut teoreettista näkökulmaa eklektiivisesti muun muassa kehityspsykologiasta, sosiaalipsykologiasta, sosiologiasta, sosiaalityön teorioista ja käytännöstä.

4. TUTKIMUSASETELMA

4.1. Tutkimuksen tehtävät

Tutkimustehtäväni jakaantuu kolmeen alakysymykseen. Tarkastelen *mitä tunteita* lapset itse tai ryhmää ohjanneet aikuiset nostavat esille, *mihin asiayhteyteen lapset liittävät kyseisen tunteen* sekä lasten näkemyksiä siitä, mitä ja miten tunteita voi näyttää eli heidän *käsityksensä tunnenormeista* on kolmas tutkimuskysymykseni. Koska kyseessä on päihdeperheiden lasten tunnepuhe, olen kiinnostunut siitä, nouseeko lasten tunnepuheessa läheisen päihdeongelma esille. Päätän aineiston käsittelyosan lasten palautteiden yhteenvetoon.

Tutkielmani on yhteiskuntatieteellistä lapsuustutkimusta. Se ohjaa metodologista näkökulmaani, jonka on mahdollistettava lasten kokemusten näkyväksi tekeminen. Mielestäni sosiaalinen konstruktionismi tarjoaa tähän sopivan maaperän. Sosiaalityön tutkimuksessa voidaan erottaa kaksi metodologista valtavirtaa, jotka ovat positivistinen ja konstruktionistinen paradigma. Kyösti Raunion (2000, 322 - 327) mukaan valtavirrat erottaa toisistaan vanha filosofinen kiista, jossa tiedon kohteena oleva todellisuus on joko objektiivinen, ulkoinen ja riippumaton tietävästä subjektista tai todellisuus ei ole riippumaton tietävästä subjektista, vaan riippuu hänen havainnoistaan, ajatuksistaan ja uskomuksistaan. Toisen maailmansodan jälkeen jälkipositivismi, joka korostaa objektiivisuutta todellisuutta koskevan tiedon ihanteena, eikä positivismiin tapaan pyri ja vaadi todellisuutta koskevan varman kokemuseräisen tiedon tavoittelemista, on syrjäyttänyt positivismista tiedekäsitystä. Toisaalta konstruktionismi, josta Raunio kirjoittaa anglo-amerikkalaisessa kirjallisuudessa käytettävän myös termejä sosiaalinen konstruktionismi tai konstruktivismi, on noussut jälkipositivistisen käsityksen haastajaksi. Keskeinen tekijä on näkemys siitä, missä määrin tehdään oletuksia objektiivisesta todellisuudesta. Tiukan konstruktionismin mukaan ei todellisuudesta saa tehdä lainkaan objektiivista todellisuutta koskevia oletuksia, vaan pyritään ainoastaan analysoimaan mitä merkityksiä tutkittavat antavat puheessaan ongelmille. Konseptuaaliseksi sosiaalisesti konstruktionismiksi kutsutussa lähestymistavassa puolestaan ollaan kiinnostuneita ihmisten puheessaan tuottamista sosiaalisten ongelmien konstruktioista – merkityksistä – mutta tutkijan sallitaan tehdä myös joitakin oletuksia objektiivisista sosiaalisista olosuhteista. Tällöin painotetaan tietämisen sosiaalista aspektia sekä muiden ympäröivien olosuhteiden, kuten kulttuuristen, historiallisten, poliittisten ja taloudellisten, vaikutusta. Raunio (emt., 327 - 332) korostaa, että juuri konstruktionistisen tiedon kontekstisidonnaisuus erottaa sen jälkipositivistisestä tieteenkäsityksestä, jonka pyrkimyksenä on kontekstivapaa ja yleistettävä tieto. Konstruktivistisessä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita spesifiseen kontekstiin liittyvistä erityispiirteistä. Mielestäni tämä yhteiskunnallinen tulkintakehikko vaikuttaa tutkielmassani varsinkin tunnenormien kautta ja ympäristön suhtautumisena päihdeitä käyttäviin vanhempiin ja heidän lapsiinsa. Päihdeperheiden lapsille ja heidän vanhemmilleen on ikään kuin ulkoapäin tuotettu määritelmä ja ympäristö liittyy heihin ennakkokäsityksiä ja ominaisuuksia ryhmänä.

4.2. Tutkimusaineisto

Keräsin aineistoni lasten ryhmästä, joka kokoontui kerran viikossa 9.11.2004 – 19.4.2005. Ryhmä aloitti kokoontumisensa yhteisellä viikonlopulla karun kauniin meren rannalla. Kaikki viikonloppuun osallistuneet lapset aloittivat lasten ryhmässä. Aikuisten ryhmää ei saatu aloitettua yrityksistä huolimatta. Kokoontumiskertoja ryhmällä oli yhteensä 20. Tunneaihekokonaisuutta käsiteltiin 25.1. – 22.2.2005 ja näitä kokoontumiskertoja oli viisi. Aineistoni on kerätty nauhoittamalla näiden ryhmätapaamisten tunneaiheen käsittelyä. Nauhoitin kokoontumiskerroilla vain ne osat, jolloin aihetta käsiteltiin. Kokoontumiskerroilla oli aina myös vapaata leikkiä, rentoutusta ja välipalan syönti, joita en katsonut aiheellisiksi nauhoittaa. Lisäksi videoin 15.2.2005, kun aiheena oli kaikkien tunteiden hyväksyminen. Nauhoituksen ja videoinnin lisäksi olen täydentänyt aineistoani lasten tekemillä tehtävillä ja näistä muutaman olen liittänyt tutkielmani empiiriseen osaan. En tulkitse tai analysoi piirustuksia, vaan käytän niitä havainnollistaakseni lasten puhetta.

Ryhmäläisiä oli kuusi: viisi tyttöä ja yksi poika. Lasten iät vaihtelivat kuudesta kymmeneen vuoteen. Ohjaajia ryhmällä oli viisi, joista kaksi toimi sosiaalivirastossa vs. sosiaalityöntekijöinä, yksi toimi MLL:n päihdeperheille kohdennetussa perhetyössä ja kaksi ohjaajista edusti kristillistä yhteisöä.

Toiminta oli yksi lastensuojelun avohuollon tukitoimista ja kaikki ryhmään ohjatut perheet olivat lastensuojelun asiakasperheitä. Kaksi lapsista asui äidin ja tämän uuden kumppanin kanssa, yksi lapsista asui äidin kanssa kahdestaan, kolme lapsista asui äidin ja sisarustensa kanssa. Lapset kokivat ryhmän toiminnan aikana suuria muutoksia. Vain kahden lapsen asuminen pysyi samanlaisena koko ryhmän ajan. Neljä lapsista siirtyi joko sijaisperheeseen, perhetukikeskukseen, sukulaisen luokse asumaan tai biologisen isänsä uuteen perheeseen. Jokaisen lapsen äidillä oli alkoholiongelma. Oliko toiminta korjaavaa vai ennaltaehkäisevää sosiaalityötä? Mielestäni se oli molempia.

Tunne aihekokonaisuus aloitettiin 25.1.2005 keskustelemalla erilaisista tunteista. Millaisia tunteita on ja miten ne näkyvät? Aiheeseen päästiin joustavasti tunnesäätötilan avulla. Jokainen valitsi omaan tunnetilaansa sopivan kuvan ja kertoi, miksi valitsi juuri kyseisen kuvan. Tunnesäätötila oli rutiini, jota toistettiin jokaisella kerralla aina alussa. Liisan päiväkirjan avulla

aloitettiin tunteiden nimeäminen. Tällä kertaa Liisa ja pikkuveli menivät viikonloppuna mummolaan. Liisa miettii huolestuneena perheen tilannetta ja sitä, uskaltaisiko hän puhua perheen asioista mummon kanssa. Äiti oli kieltänyt puhumasta. Lisäksi Liisa oli löytänyt äidin piilottamat kaksi pulloa. (Taitto 2003, 293)

Tunteiden näkymistä harjoiteltiin kirjoittamalla eri väreillä tunteiden nimiä. Ennen kynien ottoa keskusteltiin vielä häpeän tunteesta. Keskusteluissa käsiteltiin myös sitä, miten jotkut tunteet tuntuvat ”sisällä.” Esimerkiksi pelko voi koskea vatsaan. Toisia tunteita taas on vaikea tunnistaa, kun taas toiset tunteet näkyvät ulospäin. Tunteiden näkymistä harjoiteltiin myös laululeikin avulla. Siinä esitettiin ilmein ja elein eri tunteita: lintu oli ensin surullinen, sitten vihainen, rakastunut, pelästynyt ja iloinen. Toiminnallisena tehtävänä oli piirtämistehtävä. Lapset saivat paperin, joka oli jaettu neljään yhtä suureen osaan. Eri osioihin lapset piirsivät tapahtuman, jolloin oli kokenut pelkoa, surua, vihaa tai iloa

Tunteiden peittämistä käsiteltiin 1.2.2005. Aihetta lähestyttiin aluksi keskustelemalla siitä, että toiset tunteet tuntuvat hyvältä ja toiset eivät. Kun tunteet tekevät kipeää, niitä mielellään peitellään. Tätä harjoiteltiin jäävuori tehtävän avulla. Lapset piirsivät jäävuoren näkyvään osaan tunteita, joita omasta mielestään voivat näyttää ja jäävuoren piilossa olevaan osaan lapset sijoittavat tunteet, jotka haluavat peittää. Toiminnallisena tehtävänä oli tunnepelejä. Lauseet oli aloitettu valmiiksi ja lapset jatkoivat niitä. Esimerkiksi ”*Minua hermostuttaa, kun...*” tai ”*Jos olen ainoa, jota ei ole kutsuttu luokkakaverin juhlille, minusta tuntuu...*” tai ”*Minua ...kun kaverini näki äitini (isäni) sammuneena.*” Kokoontumisen lopussa rentoutumisharjoituksena oli pallohierontaa ja musiikkia.

Kolmannella tunnekokonaisuus kerralla 8.2.2005 teemana oli sisäinen lapsi. Asian käsittely aloitettiin tarkastelemalla kuvaa, jossa lapsi hymyilee ulospäin ja on sisältä arka ja epävarma pieni lapsi. Keskusteltiin siitä, miten tunteiden peittely ei aina onnistu. Kokoontumiskerralla käsiteltiin tunteista pelkoa ja rohkeuden löytämistä. Tässä käytettiin apuna aikuisten tekemää nukketheateriesitystä sekä lasten pantomiimiesityksiä.

Kaikkien tunteiden salliminen ja tunteiden purkaminen oli aiheena 15.2.2005, kun tunneaihetta käsiteltiin neljän kerran. Paha olo voidaan purkaa monella eri tavalla. Aihetta käsiteltiin sekä keskustelemalla että piirtämistehtävän ja äänenkäyttötehtävän avulla. Piirtämistehtävä oli värisota, jossa opeteltiin pitämään puoliaan. Äänenkäyttötehtävässä harjoiteltiin käyttä-

mään ääntä ja riehumaan sääntöjen puitteissa. Liisan päiväkirjassa Liisa kertoi perheen päihdesalaisuuden. Lasten kanssa keskusteltiin lukemisen jälkeen puhumisen tärkeydestä ja valehtelusta. Ryhmäkokoontuminen lopetettiin rentoutusharjoitukseen ja ystävänpäivälahjan antamiseen.

Viimeisellä tunneteemakerralla 22.2.2005 aiheena oli minun tunteeni. Aiheen käsittelyyn viiritäydettiin musiikin ja kokonaisvaltaisen liikkumisen avulla. Näyteltiin erilaisia tunteita ja puhuttiin rooleista. Lapset saivat tehdä oman tarinansa. Jokaiselle jaettiin paperi, jossa luki valmiina: ”*On ilta. On jo ihan pimeää. Yritän saada unen päästä kiinni. Kuuluu kovaa meteliä.*” Kirjoittamisen jälkeen lapset saivat tehdä värileikkiä isoille papereille. Väreiksi valittiin iloisia ja heleitä sävyjä. Taustalla soi musiikkia lasten maalatessa.

4.2.1. Oma asemani

Perinteinen tapa on tehdä tutkielmaa tai tutkimusta pienen välimatkan päästä. Näin on pyritty takaamaan objektiivinen tieto. Itse toimin koko ajan, - myös niillä kerroilla, kun hankin aineistoani - yhtenä ryhmän ohjaajista. Olin mukana kiinteästi yhteisössä, jota tutkin. Näin tämän tässä tilanteessa luontevimmaksi ratkaisuksi, sillä olin ollut ryhmässä syksystä 2004 alkaen ja roolin muuttaminen kesken ryhmää olisi vaikuttanut ryhmän toimintaan. En pyrkinytkään tarkastelemaan ryhmää etäältä tai ilman omaa läsnäoloani. Toimin kuten ennenkin ryhmässä eli tein aloitteita ja kysymyksiä ja näin varmasti vaikutin lapsiin ja heidän toimintaansa. Lisäksi reflektoin muiden ohjaajien kanssa ryhmässä tapahtuvaa toimintaa viikoittain tapahtuvissa kokoontumisissamme. Mielestäni tämä asetelma antaa tutkielmaani toimintatutkimuksellisia piirteitä Heikkisen (2001, 170 – 179) mukaan toimintatutkimus ei ole varsinainen tutkimusmenetelmä, vaan lähestymistapa tutkittavaan aiheeseen, joka voi käyttää välineenään erilaisia tutkimusmenetelmiä. Toimintatutkija tulkitsee sosiaalista tilannetta omasta näkökulmastaan käsin. Näin ollen hänen saavuttamansa tieto ei ole puolueetonta eikä objektiivista, siten kuin se yleensä käsitetään. Tutkimus on tällöin arvosidonnaista ja subjektiivista. Syrjälän (1996, 15) mukaan tutkija on tämän tyyppisessä tutkimuksessa mukana koko persoonallisuudellaan, jolloin hänen arvomaailmansa vaikuttaa näkemykseen, jonka hän muodostaa tutkimustaan asiasta. Tämän tiedostan (ja hyväksyn) tutkielmassani.

Pyrin tekemään lapsilähtöistä analyysiä. Eskosen (2006, 48) kirjoittaa lapsilähtöisen analyysin perustuvan lapsen vakavasti ottamiseen ja keskittyvän niihin asioihin, jotka tulevat lasten kerroksessa esille. Eskonen ei itse osallistunut väkivaltaa kokeneiden lasten ryhmään muuten kuin havainnoijana, kun taas itse olin toiminnassa mukana ”koko sydämelläni” ja vielä lisäksi tiesin työni kautta hyvinkin tarkkaan lasten vanhempien päihdeongelmat sekä niiden vakavuuden. Olinko jo valmiiksi muodostanut tulkintakehyksiä lasten puheesta? Kieltämättä olin. Esimerkiksi, kun ryhmään osallistuva tyttö kertoi tunnesäätilaansa kuvatessaan olevansa väsynyt, koska ei ollut saanut nukkua, tiesin odottaa lastensuojeluilmoitusta perheestä. Ilmoitus tulikin muutaman päivän päästä. Olin ryhmässä kolmessa roolissa: tutkijana, ohjaajana ja perheiden sosiaalityöntekijänä. Toisaalta tunsin pääseväni hyvin lähelle aineistoani ja lapsia, mutta roolien erottamiseen en kyennyt, vaan mietin asioita ja tilanteita kaikkien roolieni kautta.

Onnistuinko asettumaan realistiseen tutkijaposition? Raunion (2000, 334) mukaan ”*realistisesti asemoitunut tutkija pyrkii tuottamaan mahdollisimman oikean kuvan tutkittaville ihmisille merkityksellisestä todellisuudesta.*” Tämä edellyttää, ettei tutkija samaistu liikaa tutkittavien kokemukselliseen maailmaan. Mielestäni Antti Eskola (1997, 86 – 88) pohtii osuvasti sympatian ja empatian käsitteiden avulla syvällisen ymmärtämisen vaikeutta. Sympatian Eskola selittää olevan myötätuntemista, jolloin toisen ollessa tietyn tunteen vallassa, syntyy vuorovaikutuksessa sama tunnetila. Tämä ei asiakastilanteissa ja ihmisten kohtaamisessa riitä, eikä auta, vaan päinvastoin voi haitata työskentelyä. Kyky ymmärtää, miten asiakasta voi auttaa hänen ongelmassaan, puolestaan vaatii empatia taitoja. Sympatian Antti Eskola kuvaa olevan välitöntä kun taas empatia on välittyntä, koska se vaatii ajattelemista, tilanteen tutkimista ja analysointia. Voiko kokemuksia - ja varsinkaan lasten puhetta tunteista – tutkia ilman sympatiaa? Vaara liialliseen myötälämiseen oli koko ajan olemassa, mutta aitona pyrkimyksenäni luonnollisesti on tuoda lasten oma puhe esille realistista ja ymmärtävää tutkimusotetta käyttäen.

4.2.2. Lasten tutkimisesta

Mielestäni lasten tutkimisessa, oli se yksilö- tai ryhmätilanne, on tärkeää luottamuksen syntyminen. Osuva termi on mielestäni Marjatta Kallialan (1999, 70) käyttämä termi ”*tulla jut-*

tuun.” Se kuvaa kuinka tärkeää on tulla toimeen tutkittavien kanssa sekä sitä, että tunnelman tilanteessa on oltava tarpeeksi turvallisen, jotta lapset puhuisivat. Turvallisuuden lisäksi ilma-
piirin tulee olla tarpeeksi lämmin ja vapautunut. Käsittelemämme aihe, tunteet, ovat arka ja
henkilökohtainen asia. Lasten vertaisryhmällä oli yhteisiä kokoontumisia takanapäin jo kah-
deksan eli ryhmäläiset ja ohjaajat olivat toisilleen tuttuja. Olimme aikaisemminkin käsitelleet
hyvin arkaluonteisia asioita eli läheisen päihdeongelmaa ja sen vaikutuksia perheeseen. Ainoa
uusi asia ryhmäläisille oli puheen nauhoittaminen. Asiasta oli puhuttu jo edellisillä kerroilla,
mutta silti tuntui, että lapset kiinnittivät ensimmäisellä kerralla nauhuriin turhankin paljon
huomiota. Varsinkin ryhmän nuorin kyseli useaan otteeseen ”*Äänitäksi sää tota puhetta?*”

Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 63) mukaan mielipiteiden saaminen lapsilta on helpompaa
ryhmässä tapahtuvan keskustelun avulla, kuin muilla menetelmillä. Tavoitteenani oli päästä
lähelle lasten elämysmaailmaa. Lasten haastattelussa on aina vaarana, että aikuisen valta-
asema aiheuttaa aikuisen arvojen siirtymisen haastattelutilanteeseen, vaikka puhuttaisiinkin
lapsinäkökulmasta. Toinen mielestäni erittäin tärkeä huomioitava seikka on se, että loppujen
lopuksi lasten haastatteluissa voi puhuminen olla sivuosassa. Leikki, piirtäminen ja liikkumi-
nen voivat tuottaa yhtä arvokasta tietoa kuin pelkkä keskusteleminen.

Kirmasen (1999, 198) mukaan viime vuosina on pohdittu sitä, millä tavalla aikuisen tutkijan
on ylipäättään mahdollista saada tietoa lapsen kokemusmaailmasta. Aikuiskeskeisyyttä on ja
se vaikuttaa tulkintoihimme lapsen puheesta.

Päihdeperheessä kasvaneiden aikuisten ääni on saatu kuuluville, mutta entä lapset, jotka elä-
vät nyt päihdeperheen arkea? Kuten Maritta Itäpuisto (2001, 104) huomauttaa, on lapsuuden
kokemusten muistelu aina selektiivistä ja tämä tulisi ottaa myös huomioon tulkintaa tehtäessä.
Aikuisen näkökulman näkyminen ja vaara, että muistetaan vain se, mikä sopii nykyiseen olo-
tilaan ja elämään, on huomioitava.

Annlis Söderholm (2004, 14) kirjoittaa mielestäni osuvasti, kun hän rohkaisee kuuntelemaan
lasta. Hänen mukaansa lapsi kyllä puhuu ja viestittää arkipäivänsä vaikeista asioista, jos hä-
nen viestejään opetellaan ymmärtämään, hänelle osataan asetella kysymyksiä ja mikä tärkein-
tä, kuunnellaan vastauksia ja samalla käsitellään lapsen esiin tuomia tunteita. Lasten on vai-
kea oma-aloitteisesti kertoa traumaattisista kokemuksistaan. Jotta puhuminen mahdollistuisi,

pitäisi Söderholmin mukaan lasten aistia ammatti-ihmisistä emotionaalinen läsnäolo ja aito kiinnostus.

Mielestäni aikuisilta vaaditaan riittävää sensitiivisyyttä lasten kohtaamisessa. Lasten omia persoonallisuus- ja temperamenttieroja tulee kunnioittaa. Toiset lapset kertovat laveasti ja rönsyillen kokemuksistaan, kun taas toisia hiljaisempia ja arempia lapsia joutuu houkuttelemaan ja tukemaan puhumisessa enemmän. Aikuisen on oltava mielestäni tarkkana siinä, ettei hän ”laita sanoja lapsen suuhun.” Lapsille on annettava riittävästi aikaa vastata, eikä hiljaisuutta saa pelätä. Kiireetön ja turvallinen ilmapiiri on mielestäni lasten kanssa vielä tärkeämpää kuin aikuisten. Ryhmässä käytettiin paljon tehtäviä, jotka perustuivat Huomaa lapsi päihdeongelmaerheessä ohjekirjaan. Oliko niiden käyttö johdattelua? Mielestäni ei. Kuvailisin sitä paremminkin aiheeseen virittäymiseksi, sillä lapset tarvitsevat aikuista ryhmän ohjauksessa ja teemojen käsittelyssä.

Lapset miettivät pitkään. Ei vastauksia.

O1: No se pelkää jotain.

Alma: Mä meinasin just tota.

Kuten Anneli Söderholm (2004, 14) kirjoittaa, on lapsille annettava mahdollisuus kertoa juuri niin paljon kuin he haluavat. Tärkeää on antaa mahdollisuus puhua omista huolistaan ja ajatuksistaan. On muistettava, että lapsi on avainasemassa ja vain hän pystyy päättämään mikä koskettaa häntä ja mistä hän pystyy kertomaan eli turhaa inttamista ja nyhtämistä on varoitettava. Kuten Eskola ja Vastamäki (2001, 36) huomauttavat osuvasti, ei normaalioloissakaan jäädä inttamään keskustelukumppanilta mielipidettä asiasta Ryhmässä kävi muutaman kerran, että lapsi kieltäytyi puhumasta.

Iina ottaa sinisen linnun kuvaamaan tunnetilaansa: Lentävä olo, hyvä olo. En halua puhua.

Ryhmään osallistuneen Sarin siirtyminen sijaisperheeseen tapahtui ryhmäkokoontumisten aikana ja selkeästi oli havaittavissa, ettei hän halunnut muistella tai keskustella biologiseen vanhempansa tai kotiinsa liittyvistä asioista. Esimerkiksi kun muut lapset piirsivät kodistaan, pyysi Sari, että hän saisi piirtää kuvan tulevasta kodistaan, jossa hän oli käynyt tutustumassa sillä hetkellä kaksi kertaa.

Sari: Joko syömään. Jokainen tietää. Muutenki täällä puhutaan semmosii, ett jokanen ne tietää. Pahoinvointia, mä en oo saanu viiteen tuntii ruokaa.

O1: Musta tuntuu ettet sä Sari haluais puhua näistä asioista?

Sari: En tiä, mut mä haluun syömään.

Ryhmässä tapahtuva kerronta on hyvin erilaista kuin yksilöiden välillä kahden keskeisessä vuorovaikutuksessa tapahtuva. Ryhmässä on huomioitava ryhmadynamiikan, valtahierarkioiden ja dominoivien henkilöiden lisäksi myös ryhmän vetäjien vaikutus. Kertomisen onnistumisen kannalta on tärkeintä, että yksilöllä on tunne siitä, että on mahdollisuus puhua ja puhuminen kannattaa. Inkeri Eskonen (2005, 57 - 60) on väitöskirjassaan analysoinut ohjaajien toimintaa kerrontatilanteessa. Ohjaajien käyttämä kuulemistapa vaikuttaa koko tilanteeseen, sillä antaa lapselle erilaisen kertomistilan ja näin mahdollistaa erilaisia kertomisen tapoja. Eskonen on havainnut tutkimuksessaan, miten aikuisten toiminnassa on erotettavissa kolme erilaista kuulemisen tapaa ja käytäntöä.

Kun aikuiset tietoisesti suuntaavat toiminnallaan lasten puhetta käsiteltävään aiheeseen, puhutaan *virittävästä* kuuntelemisesta, jonka muotoja ovat kertaaminen, strukturointi ja pyytäminen. *Kyselevä* kuunteleminen on kysymysten esittämistä ja sen muotoja ovat tarkentava, tulkitseva ja tilaa antava. *Vaikenevassa* kuulemisessa aikuisen verbaalinen osallistuminen on vähäistä. Aikuinen ei ota kantaa lapsen puheeseen eikä tilanteiden rytmiin, vaan myötäelää nonverbaalasti lapsen kokemusta. Aikuisten toiminnan lisäksi myös toiset lapset, heidän toimintansa vaikuttivat siihen miten kertomistilanne kehittyi. Tämän vuorovaikutuksellisen puolen lisäksi kertomistilalla on myös konkreettiset fyysiset puitteensa ja pelkästään saapuminen tähän paikkaan, missä on lupa puhua, voi virittää aiheesta kertomiselle. Nuorin vertaisryhmäläinen kyselikin kahden kokoontumiskerran jälkeen: ”*Puhutaanko me tänäänkin siitä alkoholista?*”

Tutkittaessa lapsia on otettava huomioon lasten sanavaraston laajuus ja se, että lapset ovat puheissaan hyvin konkreettisia. Mielestäni omaa tutkielmaani ajatellen, oli tiedostettava se, että juuri tunnesanat voivat lapsille olla vaikeita ja päihdeperheessä kasvaneella lapsella voi kosketus omiin tunteisiin olla heikko tai jopa kokonaan estynyt. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että päihdeperheessä ei puhuta ja lisäksi lapsi kokee luottamuspulaa arjen epävakauden ja ennalta-arvaamattomuuden vuoksi. Tämä on voinut johtaa kiintymyssuhdehäiriön syntymiseen ja lapsi on oppinut, että omien tunteiden näyttäminen voi tehdä elämästä vielä epävakampaa. Siksi lasten ryhmissä on tärkeää käsitellä asioita myös toiminnallisten menetelmien

avulla, sillä ne auttavat keskusteluun pääsemisessä ja aiheen työstämisessä. Mielestäni lapsilähtöisten työskentelyvälineiden käyttö liittyy oleellisesti lapsikeskeiseen työtapaan ja tutkimusotteeseen. Hyviä menetelmiä nimenomaan tunneasioiden käsittelyyn ovat esimerkiksi piirtäminen, maalaaminen, nukketeatteri esitykset, lasten omat esitykset, liikunta, leikki ja musiikki. Vertaisryhmän lasten iät vaihtelivat 6 – 10 vuoden välillä. Heistä neljä oli jo koulussa, mikä helpotti huomattavasti aiheiden käsittelyä. Silti usein törmäsimme tilanteisiin, joissa aikuisten käyttämät sanat olivat liian vaikeita tai vieraita lapsille. Lapset ovat puheissaan hyvin konkreettisia. Tunne täytyy sitoa ja käsitellä kognitiivisesti, ettei se jäisi pelkäksi abstraktioksi lapsen mieleen.

O2. Mikäs se on jos pistää peukun suuhun?

Iina. Peukkusuu.

O2: Mitä siitä peukusta haetaan?

Sari: Lä-hei-syyttääää.

Kirmanen (1999, 199) huomauttaa, etteivät aikuiselle tutut sanat välttämättä kuulu lapsen käsitevarastoon tai lapsi voi tulkita ne eri tavalla kuin aikuinen. Hänen mukaansa lapset eivät pysty kuvaamaan tunteitaan ja kokemuksiaan yhtä taidokkaasti, kuin aikuiset.

Litteroidessani huomasin myös, että lasten vastaukset olivat usein hyvin lyhyitä. Lohduttavaa oli lukea Hirjärven ja Hurmeen (2000, 129) ohjeista lasten haastatteluun, että lapset vastaavat usein hyvin lyhyesti ja pintapuolisesti. Inkeri Eskonen (2005, 56) kuvaa lasten kerrontaa pirstaleiseksi, sillä lasten kertomukset väkivalta kokemuksistaan ovat hänen mukaansa usein lyhyitä ja lasten kokemuksia välähdyksen omaisesti välittäviä. Tämä tekee lasten kerronnan tutkimisesta haastavaa, sillä tutkimuksessa yleensä tavoitellaan eheää kuvaa asioista. Olen käyttänyt tutkielmassani lasten puheen suoria lainauksia paljon. Tämä kuvastaa mielestäni kokemattomuuttani ja pelkoani siitä, että muokatessani lasten sanomisia tutkimuskielelle, muuttaisin lasten sanomisesta jotain hyvin olennaista, aitoa ja kerronnalle tyypillistä

Lapset kiinnittävät usein huomionsa aikuisen mielestä epäolennaisiin ja odottamattomiin seikkoihin, kuten esimerkiksi ohjaajien vaatetukseen, nauhuriin, taustalla kuuluviin ääniin tai he siirtävät puheen aivan muihin asioihin. Tiina Kirmanen (1999, 212) kehottaa tutkijaa tällöin toimimaan aktiivisesti, mahdollisesti vastaamalla lapsen esittämiin kysymyksiin ja palauttamaan lapsen mielenkiinto takaisin aiheeseen.

Sari: Muute ku meil o sitä pallohierontaa ni millai te pystytte hioromaan ku teitä on vaan kolme?

Lapselle kerrottiin, että jokainen aikuinen hieroo kahta lasta kerrallaan. Kun lapsi sai vastauksen häntä askarruttavaan asiaan - varmistuksen, että pallohieronta todella toteutetaan - pystyi hän keskittymään asian käsittelyyn.

Tutkittaessa lapsia täytyy olla valmis joustamaan. Aina voi olla yllätysmomenteja, eikä tilanne etene tutkijan haluamalla tavalla. Esimerkiksi eräällä ryhmäkerralla saimme vieraaksemme pienen koiranpennun, joka vei lasten keskittymiskyvyn ja huomion totaalisesti. Ehkä tutkielman aineistoa ei sillä kertaa tullut kovinkaan runsaasti, mutta oli aivan selvää, että lapset nauttivat suunnattomasti vierailijastamme.

4.2.3. Eettistä pohdintaa

Lähtökohta on, että tutkijan - myös opinnäytetyön tekijän - tulee tehdä eettisesti kestäviä valintoja tutkimustilanteissa. Tämä koskee koko tutkimusprosessia aina kysymyksen asettelusta tulosten julkistamiseen asti. Tutkijan on tiedettävä tutkimuskohteestaan, hänen on ymmärrettävä sitä ja ennen kaikkea hänen on kunnioitettava tutkittavien intimitteettiä. Lasten tutkimuksen eräs vaikeus on aikuisen valta-asema. Kaikkeen tutkimukseen liittyy jonkin asteista valtaa, mutta lasten kanssa se tuntuu korostuvan. (Ruoppila, 1999, 26.)

Vanhemmat olivat ryhmän alkaessa antaneet kirjallisen suostumuksensa yhteistyön tekemiseen tarvittaessa eri viranomaistahojen kanssa. (LIITE 1.) Kerroin jo aloitusviikonloppuna marraskuussa 2004 lapsille ja heidän vanhemmilleen aikeistani kerätä ryhmästä tutkielma-aineistoani. Kirjallisen luvan lasten osallistumisesta tutkielmaani pyysin vanhemmilta kotikäynneillä henkilökohtaisesti ryhmään osallistuvan lapsen ollessa läsnä. (LIITE 2.) Miksi pyysin vain vanhemman allekirjoitusta lupaan? Lisäksi pyysin kirjallisen luvan sosiaalitoimen osastopäälliköltä, mutta en todellakaan tutkielmaan osallistuneilta lapsilta.

Ruoppilan (1999, 28) mukaan tutkimusluvan pyytäminen aikuisilta lasten osallistumiseksi merkitsee sitä, että oletetaan lasten olevan kyvyttömiä ja pystymättömiä tekemään päätöksiä tai antamaan luotettavaa tietoa itsestään, elämästään ja oloistaan. Itse luotan lasten antamaan tietoon. Olin asemassa, jossa todellakin tiesin ryhmään osallistuneiden lasten olot erittäin hyvin. Mielestäni lapset tuottivat ryhmässä totuudenmukaista ja aitoa puhetta.

Lapsellakin tulisi olla oikeus olla osallistumatta, mutta ainakaan itse en tutkielman tuossa vaiheessa sitä tiedostanut, enkä osannut ottaa huomioon. Ryhmätilanteissa luonnollisesti lapsen, josta näki, ettei hän juuri sillä kerralla halua puhua tai tehdä tehtäviä, annettiin olla rauhassa. Lasta ei luonnollisestikaan saa painostaa puhumaan

Intimiteetin suojaaminen oli suurinta huolta aiheuttanut tekijä itselleni. Useasti jouduin pohtimaan sitä, voiko joku tunnistaa lapsen hänen vastauksistaan. Riittääkö intimiteetin suojaksi pelkkä nimen muuttaminen? Kuten Ruoppila (1999, 48) kirjoittaa yleiseksi eettiseksi ohjeeksi ja ensisijaiseksi arvoksi tutkija voi ottaa sen, ettei tutkimus millään muotoa vahingoita lapsia tai nuoria. Voiko tutkittavan persoonan paljastuminen vahingoittaa häntä? Kuinka paljon voi perustietoja muuttaa tutkimustulosten siitä kärsimättä? Ryhmään osallistuneiden lasten elämässä tapahtui kyseisenä aikana erittäin suuria muutoksia. Niiden esiintuominen mietityttää edelleen. On selvää, että lapsen käyttäytymiseen ryhmässä vaikutti hänen koko elämäntilanteensa.

Ruoppilan (1999, 39) mukaan jo 5-6-vuotiaille lapsille alkaa muodostua tutkimukseen osallistumisesta muisti- ja mielikuvia. Olisi tärkeää, että mielikuvat eivät olisi negatiivisia. Positiivisten tai neutraalien muistikuvien voidaan ajatella edesauttavan myönteisten asenteiden muodostumista tutkimuksia kohtaan ja näin edesauttaa mahdollista myöhempääkin osallistumista niihin. Kerroin lapsille, että heidän puheitaan ja töitään voidaan tulla käyttämään tutkielmassani. Toisaalta lapset olivat ylpeitäkin, kun kysyin lupaa käyttää esimerkiksi heidän tekemiään tehtäviä tutkielmassani, mutta toisaalta välillä tuntui, että he ottivat heti aikuismaisemman roolin, kun huomasivat nauhurin pyörivän.

4.3. Aineiston analyysi

Tutkielmani on empiricalähtöinen ja sen aineisto on kerätty institutionaalisessa vuorovaikutus-tilanteessa. Pidän tutkimustilannetta luonnollisena tilanteena, sillä sitä ei ollut järjestetty tutkimusta varten. Ryhmä oli kokoontunut ennen aineiston keruutani jo kahdeksan kertaa ja koontui vielä seitsemän kertaa aineiston keräämisen jälkeen. (kts. Eskonen 2005, 36.)

Aineistoni koosta johtuen en pyri tilastolliseen yleistämiseen, vaan lasten kokemusten kuvaamiseen ja ymmärtämiseen heidän itsensä tuottaman tunnepuheen avulla. Sosiaalityön toimintakenttä on laaja-alainen, monia eri tieteitä ja teorioita sivuava. Sosiaalityössä tarvittavaa teoreettista ammatillista tietoa saadaan monista erilaisista lähteistä. Pedagoginen, lääketieteellinen ja psykologinen tutkimustieto ovat auttaneet näkemään ja syventämään tietoa lapsuuden kehityksestä, lasten tarpeista ja heidän erikoisasemastaan suhteessa aikuisiin. Aiheenani ovat tunteet ja niillä on sekä biologinen, psykologinen ja sosiaalinen perusta. Psykologiassa ja biologiassa on tyypillistä tunteiden erittely ja niiden kehityksen tarkastelu, kun taas yhteiskuntatieteellinen näkökulma painottuu tunteiden merkityksen tutkimukseen. Sosiaalityön ihmiskäsitys on holistinen. Rauhalan (1983, 113) mukaan sosiaalityön on vaikuttamista tilanteen kautta, koska se mitä tapahtuu ympäristössämme vaikuttaa myös eli resonoi myös tajunnallisuuteen ja kehollisuuteen. Ehkä juuri nämä kaikki sosiaalityölle ominaiset piirteet vaikuttivat siihen, että tarkastelen aineistoani laajasti ja eri tieteenalojen näkökulmista.

Valitsemani näkökulma tarkoittaa tutkielmassani sitä, että analyysini keskustelee myös kehityspsykologisen ja sosiologisen tutkimustiedon kanssa, enkä sitoudu tiukasti mihinkään perusnäkemykseen, sillä mielestäni eri näkökulmat täydentävät toisiaan. Tärkeänä peilaus ja analyysipohjana ovat tutkimukset, joita on tehty päihdeperheessä kasvaneiden ja jo aikuistuneiden muistelupuheesta sekä perheväkivaltaa kokeneiden lasten tutkimukset. Mielestäni päihde-, väkivalta- ja mielenterveysongelma-perheissä lasten tilanne on samankaltaisesti riskialtis ja haavoittuva ja lisäksi nämä ongelmat usein liittyvät toisiinsa. Näkisin myös, että keinot auttaa lapsia ovat samanlaisia niin päihde-, väkivalta tai mielenterveysperheissäkin.

Tutkielmani taustalla vaikuttaa holistisen ihmiskäsityksen lisäksi myös fenomenologinen ihmiskäsitys, jonka mukaan ihminen tietää maailmasta kokemuksensa kautta. Näitä kokemuksia käsitellään mielen prosesseissa ja kosketus todellisuuteen välittyy näin epäsuorasti kokijal-

leen. Ihminen nähdään aktiivisena, tavoitteellisena, päämäärähakuisena, tuntevana, suunnittelevana ja asioita arvottavana. Ihmisen toiminta nähdään älyllisenä ja sen tuloksena syntyvät kulttuurit, jotka puolestaan vaikuttavat ihmisen toimintaan. Tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään ihmismielen prosesseja ja tekojen taustalla vaikuttavia merkityksiä. (Syrjälä ym. 1996, 77.)

Itseäni viehätti aluksi ajatus käyttää aineiston hankkimiseksi puolistrukturoitua teemahaastattelua eli kohdennettua haastattelua (the focused interview). Siinä haastattelun aihepiirit, teema-alueet, ovat samat kaikille osallistujille ja siinä tiedetään, että haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen. Lasten ryhmässä tämä yhteinen kokemus on luonnollisesti vanhemman tai vanhempien päihdeongelma. Tutkittavan ilmiön tärkeitä osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuutta on selvitelty ja niiden avulla on päädytty tiettyihin oletuksiin tilanteen määräävien piirteiden seurauksista siinä mukana olleille. (Hirsjärvi, Hurme 2000, 47–48.) Koin teemahaastattelun kuitenkin liian ohjaavaksi ja aikuislähtöiseksi. Koska tiesin kyseisten kertojen aihekokonaisuudet ja olin itse aina suunnittelemassa etukäteen kyseisten kertojen ohjelmaa toisten ohjaajien kanssa, luotin siihen, että aineistosta nousee haluamaani tietoa. Jokaisella ryhmäkokoontumiskerralla ohjaajilla oli omat vastualueensa, mutta heidänkään kanssa ei sovittu mitään tiettyä kaavaa tai kysymyksiä.

Teemoittaminen tuntui luontevimmalta ja aineistooni sopivimmalta analysointimenetelmältä. Sen avulla yritän löytää aineistostani esille ne tunteet, jotka nousevat joko aikuisten tai lasten nostamina esille. Aineistoa teemoitellessani olen pyrkinyt löytämään niitä asiayhteyksiä, joihin lapset kyseisen tunteen liittävät. Kolmannessa analysointiosassa yritän lisäksi vielä löytää lasten kokemuksia erilaisista tunteista sen avulla, mitä tunteita ja miten niitä on heidän mielestään hyväksyttävää tuoda esille ja mitä tunteita lapset haluaisivat peittää.

Olen käynyt nauhat viisi kertaa läpi. Kaksi ensimmäistä litterointikertaa olivat heti ryhmän kokoontumisten jälkeen. Aineisto jäi olosuhteiden pakosta lepäämään melkein vuodeksi, kunnes taas palasin sen äärelle keväällä 2006. Nyt tarkensin ja karsin paljon pois aikaisemmista litteroinneista. Kokemattomana aineiston kerääjänä tein varmasti kaikki aloittelijan virheet. Koska tila oli suuri ja tilanne oli ryhmätilanne, en osannut ennakoida äänen häviämistä. Nuorimmalla ryhmäläisellä oli myös niin hento ääni, ettei hänen puheestaan saanut aina selvää. Yllätys itselleni oli, ettei päällekkäistä puhumista ollut. Lapset antoivat todella hienosti

puheenvuoron kulloisellekin puhujalle. Videoinnissa tietysti valotus epäonnistui, mutta äänet taltioituivat sitäkin paremmin.

Pyrin lähestymään lasten tuottamaa puhetta tunteista ymmärtävällä tutkimusotteella. Kuten Eskonen (2006, 38) huomauttaa, on lasten kertomuksia tutkittaessa tärkeä teoreettinen kysymys se, mitä ajattelempa lasten kertomusten ja kokemusten välisestä suhteesta. Itse nojaan Daniel Sternin (1992, 131 - 155) näkemykseen, jonka mukaan lasten kokemusmaailma ei ole kaoottinen, vaan lapsi - tietyn kehitystason saavutettuaan - konstruoi maailmaansa jatkuvasti valitsemalla asioita tietyn teeman tai kontekstin mukaan. Hän kehittää vanhoja ja luo uusia teemoja. Toisaalta teemat ohjaavat lapsen kokemuksia ja toisaalta hänen kokemuksensa kehittävät niitä lisää. Kerrottu tarina on rekonstruktio, jo kertaalleen konstruoidusta sisäisestä kokemusmaailmasta. Miten tähän päästään?

Lasten kehityksessä tapahtuu noin kolmen vuoden iässä siirtyminen uuteen tärkeään kehitysvaiheeseen, nimittäin kertomusten maailmaan ja lapsi saavuttaa kyvyn kertoa kokemuksensa pohjalta tarinan. Kertominen vaatii sanojen lisäksi kykyä tulkita ihmisten tekemisiä juonellisesti, sillä kertomuksiin kuuluu juoni: alku, keskikohta ja loppu. Sternin mukaan lapset alkavat noin 2,5-4-vuoden iässä käsittää kertomuksia ja kehittää omia tarinoitaan, jotka ovat aluksi yksinkertaisia. Tarinoiden sepittäminen ja kertominen on sekä kaikille kulttuureille ominainen piirre että kaikkien lasten kehitykseen kuuluva asia. Ympäristötekijät vaikuttavat Sternin mukaan merkittävästi siihen millä hetkellä ja miten täydellisesti ja monipuolisesti tämä ominaisuus ilmaantuu. Materiaalia kertomuksiinsa lapset saavat kokemuksistaan eli menneisyydestä ja muistamisesta, mutta lasten - kuten aikuistenkin - kertomukset ylittävät välillä todellisuuden rajat. Kertomukset eivät ole aina tapahtuneiden asioiden muistelua ja tulkittamista nykyhetkellä. Stern erottaakin elettyjen subjektiivisten kokemusten todellisuuden ja kertomuksen todellisuuden, jotka ovat rinnakkaisia maailmoja. Lapset yhdistävät tajunnassaan sekä nykyisyyden että menneisyyden tapahtumia yhteen välittömäksi subjektiiviseksi kokemukseksi. Sternin mukaan lapset muistavat menneisyydestä lähinnä sen, minkälaisia tunteita jokin tapahtuma herätti sekä siihen liittyvät assosiaatiot. Mitä useammin näitä muistoja vedetään esiin, sitä paremmin niihin säilyy yhteys. Kun lapsi kertoo kokemuksistaan, ei hän pelkästään luo uutta ja vaihtoehtoista versiota, vaan julkista versiota. Menneisyyden välittömistä kokemuksista valitaan vain osa ja nämä muodostavat käsityksemme menneisyydestä, siitä mitä todella tapahtui. Lapsi luo näin omaa menneisyyttään ja samalla hänelle kasvaa kyky tulkita

omaa elämäänsä. Lapsi saa tämän kehityksen kautta otteen nykyisyyteensä ja tulevaisuuteensa.

Daniel Stern (1992, 136) huomauttaa, että ristiriitatilanteessa (kun eletty menneisyys ja kerrottu menneisyys eivät ole yhteneviä, sopusoinnussa) on vaara, että lapsi alkaa kertoa tarinaa elämästään, joka vahvistaa ja vakiinnuttaa vääristynyttä kuvaa todellisuudesta. Aikuisilla on suuri vaikutus lapsen muodostamaan omaelämäkerralliseen tarinaan, sillä lapsi ja aikuinen muodostavat lapsen ”virallista” kertomusta yhdessä. On muistettava, että omasta elämästään kertomalla lapsi ei ainoastaan määrittele menneisyyttään vaan luo itselleen identiteettiään. Näin lapsi harjoittelee - sepittämällä tarinoita ja kertomalla niitä - omaksi itsekseen tulemista. Mielestäni tämä identiteetin muodostaminen on syytä huomioida lasten vertaisryhmätoiminnassa, sillä eihän ole tarkoitus että lapset muodostaisivat uuden identiteetin ongelma- tai erityisryhmänä.

Yhteiskuntatieteissä nojaututaan usein jo tehtyihin tutkimuksiin. Aikaisemmista tutkimuksista haetaan selitysmalleja ja näkökulmia argumentointiin. Tämä aiheuttaa Alasuutarin (2001, 42) mukaan vaikutelman tiedon kasautumisesta ja harhan siitä, että yhteiskuntatieteellinen tutkimus olisi jo valmiin hypoteesin empiiristä testausta. Yhteiskuntatieteellinen tutkimushan on usein empiiristä, rajallisen ilmiön tai yksittäisen tapauksen tutkimista. Silti sen avulla haetaan, sen avulla testataan empiiristä tai teoreettista yleispätevyyttä. Mietin usein oman aineistoni suppeutta, koska keräsin sen hyvin pienen ryhmän (kuusi lasta) ryhmäkoontumisista. Alasuutari jatkaa, että *”yksilön elämäntilanteilla tai yksittäisillä tapahtumilla on yhteiskunnallista kiinnostavuutta vain, jos yksilön osoitetaan edustavan ”tyypillistä tapausta” tai tapahtuman todistetaan vaikuttavan monien elämään.”*

Olivatko ryhmään osallistuneet lapset ”tyypillisiä tapauksia?” He kaikki olivat omia valloittavia persoonallisuuksia omine luonteenpiirteineen ja elämäkokemuksineen. Olivatko lapset ”erityisiä” tai ”ongelmalapsia?” Siinä mielessä ryhmä oli valikoitunut, että huoli lapsista ja perheen tilanteesta oli herännyt ja he olivat viranomaisstahojen auttamistoimien piirissä. Lisäksi heidän voidaan ajatella edustavan tämän hetken lastensuojelun sosiaalityön tyypillistä asiakaskuntaa eli perheitä, joissa on päihdeongelma. Hyvin usein tämä päihdeongelma on nimenomaan äidillä, kuten oli jokaisen ryhmään osallistuneen lapsen kohdallakin. Näkisin ryhmään osallistuneet lapset ja heidän perheensä yhtenevistä tekijöistä huolimatta heterogeeniseksi joukoksi. Perheet olivat lastensuojelun piirissä ja äideillä oli päihdeongelma, mutta

tästä ei mielestäni seurannut deterministisesti jotain. Lapset olivat hyvin erilaisissa tilanteissa. Tähän vaikuttivat äidin päihdeongelman vakavuus, muiden perheenjäsenten olemassaolo, äidin ja lapsen välinen suhde sekä ulkopuolisen verkoston laajuus ja mahdollisuudet lapsen tukemiseen.

5. VERTAISRYHMÄ JA LASTEN TUNTEET

5.1. Mistä tunteista lapset puhuivat?

Tunne aihekokonaisuuden käsitteleminen aloitettiin keskustelemalla siitä, mitä eri tunteita on. Aiheeseen päästiin jokaisella kerralla ryhmän alussa toistuvan tunnesäätilan avulla. Jokainen lapsi ja aikuinen valitsi omaan tunnetilaansa sopivan kuvan ja kertoi, miksi valitsi juuri sen. Kun tunteet olivat ensimmäisen kerran teemana, valitsi Kari omenan, koska hänen oli nälkä. Sari valitsi kukkasia, koska hän odotti kesää. Alma puolestaan valitsi huutavan naaman, koska oli joutunut huutamaan pojille koulussa koko ajan. Toista kautta ryhmässä ollut Anna valitsi kiukkuisen naaman, koska oli joutunut heräämään yöllä, eikä ollut saanut nukuttua ja nyt häntä väsytti. Kristiina valitsi nauravan naaman, koska odotti niin kovasti hampaan lähtemistä. Iina valitsi sinisen linnun, koska hänellä oli hyvä olo juuri sataneen lumen vuoksi.

Tunneaihetta lähestyttiin käyttäen apuna Liisan päiväkirjan osaa, jossa Liisa oli löytänyt äidin piilottamat kaksi viinapulloa. Liisa oli jo aikaisemmissa jaksoissa epäillyt, että äidillä oli alkoholia piilotettuna muropakettiin. Liisa ja pikkuveli menivät tarinassa viikonloppuna mummolaaan. Liisa mietti huolestuneena perheen tilannetta ja sitä, uskaltaisiko hän puhua perheen asioista mummon kanssa. Äiti oli kieltänyt puhumasta. Liisa pelkäsi, että äiti lähtee pois jonnekin. Päiväkirjan osa loppuu siihen, kun Liisa sanoo vihaavansa viinaa. (LIITE 3.) Lapset aloittivat hyvin asian käsittelyn. Lasten mielestä ruskea väri kuvasi parhaiten *vihan* tunnetta.

02: No se Liisa näki, ett äidilläkin on se pullo siellä piilossa. Mitä se Liisa oikein ajatteli?

01: Mitä se Liisa oikein sano? Minä...

Kari: Vihaan viinaa. (painokkaasti.)

Alma: Mä inhoon.

Kari lainasi Liisan päiväkirjasta suoraan Liisan sanoja. Lapset eläytyivät lukuhetkiin hyvin tarkkaavaisina. Eläytyminen Liisan elämään oli aistittavissa ja usein kerrattaessa tapahtumia,

lapset muistivat sanatarkasti kirjan sisällön. Liisan päiväkirjan avulla vaikeille tunteille tuli nimi ja lapsen oli helpompi puhua omista tunteistaan ja muistikuvistaan samaistumisen avulla.

Viha on Maritta Itäpuiston mukaan yksi merkittävimmistä tunteista aikuisten kertoessa päih-teitä käyttäneestä vanhemmastaan. (Itäpuisto 2001, 108.) Hänen mukaansa naiset ja miehet ilmaisivat verbaalisesti samalla tavalla ja samalla voimakkuudella vihansa juovaa vanhempaa kohtaan. Äärimmäisenä vihan ilmaisuna oli sekä naisilla että miehillä toivomus juovan van-hemman kuolemasta.

Esa Pursiainen (2001, 223) työryhmineen on huomannut verratessaan päihdeperheiden ja psyykkisesti sairastuneiden vanhempien lasten vertaisryhmiä, että päihdeperheiden lasten ryhmäytyminen oli nopeampaa ja lapsiryhmän toiminta jäsentyneempää. Tämän hän arvelee johtuvan siitä, että lapsi pystyy päihdeperheessä tunnistamaan vanhempansa päihtymystilan, jolloin myös tunteiden – pelkojen, ahdistuksen ja vihan – kohdistaminen konkreettiseen koh-teeseen, kuten esimerkiksi vihan kohdistaminen pulloon tai huumeruiskuun, mahdollistuu.

Itäpuisto (2001, 92) kirjoittaa, että äidin alkoholinkäytön väitetään vaikuttavan lapseen enemmän kuin isän juomisen. Hänen mielestään tämän voi tulkita siten, ettei lapsista huoleh-dita niin hyvin, kun juova vanhempi on äiti tai siten, että lapsi sisäistää ja havaitsee jo hyvin pienenä kulttuuriin sopimattoman juovan äidin. Alkoholiongelmainen nainen tuomitaan ja sanktioidaan ehkä vahvemmin. Ritva Nätkin (2003, 34) puolestaan kirjoittaa, että tämä on-gelmallisesti alkoholia tai huumeita käyttävä naisten ryhmä olisi pieni, mutta sen onnistuu saada helposti mediajulkisuutta. Naisten alkoholinkäyttö on kiistatta lisääntynyt ja tämä nä-kyy arkipäivän sosiaalityössä ja vaikuttaa olennaisesti lastensuojelun toimenpiteisiin ja työ-muotoihin.

Itäpuiston (2001, 104) mukaan reagointi ja kokemuksien tulkinta vanhemman juomiseen näyttäisi olevan sidottu sukupuoleen. Kuten hän itsekin mainitsee, on mahdotonta päätellä kuinka lapset kokevat samanlaisen tilanteen, sillä hän on haastatellut tutkimuksessaan aikuisia, jotka olivat kasvaneet päihdeongelma perheessä. Hän mainitsee esimerkkeinä inhon, vi-han tunteen juovaa puolisoa kohtaan ja häpeän, jotka ovat tyypillisiä tunteita naisille. Lasten ryhmässä oli vain yksi poika, joten aineiston perusteella sukupuolen vaikutuksesta vanhem-man päihdekäytön reagoititapaan tai sen voimakkuuteen ei voi sanoa mitään. Ryhmään osallistunut poika oli hyvin avoin ja kielellisesti lahjakas. Mielestäni hän puhui tunteistaan ja

vanhempansa päihteidenkäytöstä aidosti ja hyvin rohkeasti, mutta ei mitenkään ryhmän ty- töistä poikkeavalla tavalla.

Lasten oli helpompaa ottaa puheeksi erilaisia tunteita kuvien avulla. Tämä korostui varsinkin Kristiinan kohdalla hänen halutessaan puhua isoäitinsä kuolemasta. Isoäiti, joka oli kuollut edellisenä keväänä, oli ollut erittäin läheinen ja turvallinen aikuinen Kristiinan elämässä. Äi- din juomiskauden aikana Kristiina oli pitkiäkin jaksoja isoäidin luona. Isoäidin kuolemasta, ikävästään ja *surustaan* Kristiina halusi kertoa usein ja tällöin hän aina valitsi kuvaamaan tunnesäätilaansa ristin ja kukkasen. Ryhmään osallistuneista lapsista kukaan muu ei valinnut kertaakaan kyseistä kuvaa kertoessaan tunnetilastaan.

Lapsi tarvitsee suruunsa lähipiirin tukea, mutta myös saman kokeneiden lasten kohtaaminen aikuisen ohjaamassa vertaistukiryhmässä voi olla hyvä vaihtoehto. Tähän tulokseen ovat tul- leet Kärkkäinen ja Lainpelto opinnäytetyössään ”Lapsen suru on raidallinen. Iloa yhtenä, su- rua toisena hetkenä.” Aineistonsa Kärkkäinen ja Lainpelto olivat koonneet Suomen mielen- terveysseuran järjestämästä lasten sururyhmästä. Näissä ryhmissä on paljon tunnetyöskente- lyä, jota tehdään käyttäen apuna luovia menetelmiä, kuten maalaamista, savitöitä, piirtämistä ja huovutusta. Parhaimmillaan sururyhmät tarjoavat lapsille turvallisen ympäristön, aikaa, välineitä ja ennen kaikkea mahdollisuuden ilmaista surua, kun sanat eivät riitä. (Mielenterve- ys, 2004:5, 24 – 27.)

Tutkimusten mukaan alle viisivuotiaat eivät pidä kuolemaa lopullisena ja heidän esilooginen ajattelutapansa synnyttää virheellisiä käsityksiä kuolemansyistä. Kuudennen ja kymmenennen ikävuoden välillä lapsi oppii vähitellen ymmärtämään, että kuolema on peruuttamaton. Vasta kymmenennen ikävuoden jälkeen lasten käsitykset kuolemasta muuttuvat konkreettisesta abstraktisemmaksi ja he pystyvät ymmärtämään kuoleman seurauksia laajemmin. (Dyregrov 1993, 13 – 15.)

Toisilla lapsilla ei ollut kokemuksia läheisen kuolemasta, eivätkä he lähteneet kuolema kes- kusteluun mukaan. Toisaalta tutkimusten mukaan lapset alkavat kuuden ja kymmenen ikä- vuoden välillä ottaa paremmin huomioon toisten näkökulman ja jo alle esikouluikäiset pystyi- sivät osoittamaan voimakasta myötätuntoa ja empatiaa. (emt., 15). Ryhmäläiset olivat yksi- mielisiä siitä, että musta väri kuvaa surua parhaiten. Toisaalta tuntui, että lapsilla suru ja *huoli* olivat osittain sama asia.

O2: Oli se kyl muutakin, kun vihainen. Mietitääs, ku se sano näin, että...

Kari: Surullinen.

O5: Sitä painoi joku.

O2: Niin. Sitä huoletti joku. Mikä sitä huoletti? Sanoko se mitä se mielti?

O1: Jos äiti...

Iina: Lähtee johonkin niin ku, eikä tiedetä.

Itäpuisto (2001, 82 - 83) toteaa, että vielä aikuisenakin vanhempansa alkoholinkäytöstä kärsineillä saattaa olla huoli sekä juovasta että ei-juovasta vanhemmastaan. Hän on tullut siihen tulokseen, etteivät juovien vanhempien lapset aikuistuttuaankaan juuri katkaise välejänsä vanhempiinsa edes rankan juomisen tai menneisyydessä tapahtuneiden pahojen tapahtumien vuoksi.

Häpeän tunteesta keskusteltiin käyttäen apuna Liisan päiväkirjan osaa, jossa Liisa oli joutunut häpeämään isäänsä, joka oli tullut humalassa koululle ja yrittänyt halata. Liisa oli lähtenyt juoksemaan koulun pihasta kotiin ja piiloutunut sängyn alle. Kotona Liisa mielti, ettei voisi mennä seuraavana päivänä kouluun. (LIITE 4.) Lapset miettivät kauan millä värillä häpeän voisi kirjoittaa. Häpeä oli tunteista ainoa, jonka väriä jouduttiin hakemaan, muille tunteille lapset löysivät kuvaavan värin yksimielisesti. Lopuksi neuvottelun jälkeen lapset valitsevat punaisen värin kuvaamaan häpeän tunnetta. Häpeästä puhuminen ei ollut lapsista mukavaa.

Kristiina: Häpeä, tylsä, inhottava.

O5: Kenen teidän mielestä olisi pitänyt siinä tilanteessa hävetä eniten?

Alma: No, isän.

Häpeästä kirjoitettaessa erotetaan usein kaksi erityyppistä häpeää. Ensimmäinen häpeä on episodinen, väliaikainen nöyryytys, josta voi selviytyä ja jonka tuloksena voi jopa oppia itseltään lisää. Tällainen häpeä antaa kokemuksen minuudesta, paljastaa minulle minän. Häpeällisen tilanteen, tapahtuman kokeminen tapahtuu sisäpiirissä ja yksilö voi osittain hallita sitä. Toisessa häpeän tyypissä alempiarvoisuus, huonomuus sisäistetään. Häpeän elämyksestä annettu kuvaus on molemmissa tyypeissä samanlainen - minä koetaan voimattomana, pieneenä, haisevana, limaisena ja kutistuvana. (Ronkainen 135 – 136.)

Mielestäni Itäpuisto (2001, 106 – 107) kuvaa hyvin häpeän luokittelevaa funktiota. Häpeä ikään kuin lukitsee ihmisen tiettyyn asemaan. Päihdeperheen lapset määrittellään vanhempien sa kautta, eikä heillä ole mahdollisuuksia puolustautua tai määrittellä itseään oman toimintansa kautta. Häpeä merkitsee enemmänkin kuin vain kasvojen menetystä tai noloutta. Häpeä on syvällinen kokemus, jossa ihminen tuntee itsensä mitättömäksi tai riittämättömäksi. Häpeään kuuluu tunne siitä että on perusteellisesti paha, riittämätön tai huono ihmisenä. Hughes (2006, 54 - 56) kirjoittaa, että tämän viestinsä häpeä kaivertaa lapsen lihaksiin, sydämeen ja mieleen. Häpeä erkaannuttaa lapsen ilosta ja estää lasta tuntemasta tyytyväisyyttä tai omaa arvoa. Kaltoinkohdellun lapsen kohdalla Hughes käyttää termiä patologinen häpeä, sillä se vaikuttaa lapsen kykyyn sisäistää asioita ja se vaikuttaa havaitsemiseen, kokemiseen ja käyttäytymiseen. Ryhmäläiset toivat yksimielisesti esille sen, että häpeästä ei edes haluaisi puhua.

O1: Onko häpeän tunne teistä hyvä tunne vai...

Iina: Kamala tunne.

O1: Toi häpeän tunne vois olla semmonen, ett siitä vois puhua joskus toiste lisää.

Alma: Ei.

Sari: En.

Kari: En.

Iina: En

Forsberg (2005, 56) kirjoittaa häpeän olevan ambivalentti tunne, koska lapset sitovat sen kohteeseen samanaikaisesti sekä positiivisia tunteita että negatiivisia tunteita. Mielestäni tämä voi olla syy, etteivät lapset halunneet puhua häpeästä. Miten kertoa häpeävänsä vanhempaansa, jota toisaalta ihannoit ja rakastat? Ainoastaan kerran myöhemmin yksi lapsista nosti häpeän tunteen esille, kun tehtävä oli valmiin lauseen jatkaminen.

Häpeä ja *syyllisyys* ovat lähekkäisiä tunteita. Lapsipsykologisen näkökulman mukaan lasten ajattelu on hyvin ”maagista” ja he pitävät itseään tapahtumien keskipisteenä. Näin lapset helposti kuvittelevat ajatustensa, tunteensa, toiveensa tai tekonsa olevan syynä tapahtumiin, jotka tapahtuvat heille itselleen tai heidän läheisilleen. (Dyregrov 1993, 14; Forsberg 2005, 56.) Päihdeperheessä lapset voivat kantaa syyllisyyttä vanhemman juomisesta tai riitelemisestä.

Parisuhdeväkivalta tutkimuksissa on todettu, että tekijä tuntee syyllisyyttä, kun taas uhri kokee häpeää. Häpeää kuvataan voimakkaaksi uhaksi identiteetille, jota ei pysty muuttamaan

omalla toiminnalla tai oppimalla. Syyllisyyttä ei pidetä niin suurena uhkana persoonallisuudelle, sillä siihen voidaan vaikuttaa. Syyllisyys on mahdollista sovittaa, rationalisoida tai projisoida. Tunnustaminen, rangaistuksen suorittaminen, katuminen, vahingon korvaaminen ovat esimerkkejä syyllisyydestä pääsemisen tavoista. (Ronkainen 1999, 142 – 145.)

Syyllisyyden tunnetta käsiteltiin lasten kanssa tarinan avulla, jossa sosiaalityöntekijät tulivat keskustelemaan perheen tilanteesta. Liisaa pelotti ja hän tunsu syyllisyyttä siitä, että oli puhunut työntekijälle perheen salaisuuksista. Tarinassa Liisa sanoo sosiaalityöntekijöille, että toivoisi vanhempien lopettavan juomisen. (LIITE 5.) Liisa koki itsensä petturiksi ja pelkäsi seurauksia.

O3: Oliko Liisa petturi teidän mielestä kun se puhu niitä asioita?

Sari: No ei.

*Anna: No ei sillai ku se on eri asia jos on luvannut jollekin kaverille ja sillai nii ja ker-
too.*

Lapset eivät kokeneet aikuiselle, tässä tapauksessa viranomaisille, puhumista petturuudeksi. Vaikuttiko se, että ryhmässä puhuttiin ja lapsia erityisesti rohkaistiin puhumaan asioista, joista he olivat tottuneet vaikenemaan ja joita he olivat joutuneet peittelemään? Ainakaan tässä esimerkissä lapset eivät kokeneet syyllisyyttä puhuessaan vanhempiensa juomisesta. Lapsilla oli myös vanhempiensa antama lupa puhua. Luvan saamisen tavoitteena on ehkäistä lapsessa mahdollisesti syntyvää lojaalisuuskonfliktia ja ainakin Annan kohdalla tämä esimerkin valossa tuntui toimineen.

Päihdeperheen arkea leimaa usein epäsäännöllisyys, arvaamattomuus, jatkuvuuden puute tai peräti kaaos. Erittäin osuva termi kuvaamaan alkoholiperheen arkea on mielestäni Ritva Nätkinin (2003, 37) kuvaus päihdeperheestä, kun hän kirjoittaa päihteiden katkaisevan vanhemmuuden tai tekevän siitä jaksottaista. Lupauksista ei pidetä kiinni ja se, mikä toisena hetkenä on sallittua, onkin seuraavana hetkenä kiellettyä tai päinvastoin. Lapset joutuvat pettymään kerta toisensa jälkeen katteettomiin lupauksiin. (vrt. organisoitumattomat perheet.) *Pettymyksen* tunteen käsittely tuntui aluksi vaikealta.

O3: Entä ku odottaa ensin, eikä se tapahdukaan? Mikä se on?

O1: Varsikin, jos kaveri on ensin luvannut.

Hiljaista, kukaan ei vastaa.

O3: Pettymys. onko se tuttu tunne? Milläs värillä sitä vois kuvata?

Kristiina: Mää. Ensin ilonen ja sitten surullinen.

Pettymystä kuvaamaan lapset valitsevat keltaisen värin. Pettymykset murentavat lasten luottamusta. Kari oli iloinen tulevasta perhekuntoutusjaksosta ja puhuttiin juomisen lopettamisen mahdollisuudesta. Monia pettymyksiä kokeneena hän lopetti todeten, ettei sitä kuitenkaan tiedä, onko äiti juonut vielä tarpeeksi.

Päihdeperheessä voivat riidat, tappelut tai niiden uhka aiheuttaa lapselle *pelkoa*. Lapsi joutuu tarkkailemaan ilmapiiriä ja hän etsii merkkejä tulevasta uhasta. Hän oppii olemaan varuillaan ja hänen on vaikea olla rentoutunut ja vapautunut. Ei ole harvinaista, että päihdeperheen lapset joutuvat valvomaan öitä aikuisten riitojen ja metelöinnin takia. Lopuksi lapsi voi oireilla psykosomaattisesti kastellen, tuhrien, hänellä voi olla vatsavaivoja, pahoinvointia, päänsärkyä ja kolotuksia. Anja Riitta Lahikainen (2001, 29) korostaa somaattisten oireiden olevan merkki sellaisesta epätasapainosta ympäristön kanssa, jolle ei löydy muunlaista purkautumistietä.

Pelkoa ja rohkeuden löytämistä käsiteltiin lasten kanssa käyttäen apuna aikuisten tekemää nukketheateriesitystä, joka oli tehty Melody Carlsonin kirjan pohjalta ”Tupsu. Satu pelokkaasta oravasta.” Lapset seurasivat nukketeatteeria hiiren hiljaa keskittyneinä ja eläytyen. He löysivät sadun tunteista pelon ja rohkeuden. Sadun jälkeen tehtiin tehtävä, jossa lapset jatkoivat valmiita lauseita. Kristiinan lause koski pelkoa. Vastauksen antaminen oli vaikeaa, mikä näkyi puheen tavuttamisena.

Kristiina: MINUA PELOTTAA, KUN ...”en tiä.”

O2: No koska sä olet viimeks pelänny?

Kristiina: No kun äi-ti on juo-nut.

Lapsi voi päihdeongelma perheessä jäädä yksin voimakkaiden negatiivisten tunnetilojen kanssa. Pahinta lapselle voi olla, että vanhemman persoonallisuus muuttuu hänen juodessaan, eikä lapsi näin ollen tiedä, miten äiti tai isä toimii. Tämä aiheuttaa lapselle turvattomuuden tunnetta. Holmbergin (2003, 14 – 19) mukaan lapset eivät kasva päihdeperheessä perusturvallisuuteen vaan perusturvattomuuteen perhe-elämän rauhattomuuden ja ennustamattomuuden

vuoksi. Lapsi voi kokea olevansa itsensä varassa ja häneltä puuttuu tunne, että joku huolehtii hänestä. Turvattomuus on yksi ihmisen peruskokemuksista. Anja Riitta Lahikaisen mukaan (2001, 23–24) maailman täytyy tuntua riittävän turvalliselta, jotta elämä voisi innostaa. Hän kytkee turvallisuuden kiinteästi mielenterveyteen ja elämänhaluun ja kuvaa turvattomuutta subjektiiviseksi hyvinvoinnin puutteeksi. Toisaalta turvallinen olotila voi passivoida ja sen puute taas motivoi toimintaan. Lahikaisen mukaan turvattomuutta ja turvallisuutta voikin kuvata suhteelliseksi ilmiöiksi ja niitä halutaan kokea mielellään itse säädeltyinä sopivina annoksina. Lisäksi ihmiset haluavat eri-ikäisinä kokea niitä ehkä eri tavoin. Jari Sinkkosen (2004, 82) mukaan lapsen kokemukseen turvallisuudesta vaikuttavat tulevien tapahtumien ennakoitavuus sekä hänelle syntynyt tieto ja varmuus siitä, että häntä rauhoitetaan ja lohdutetaan tarvittaessa. Nämä hyvät hoivakokemukset auttavat lasta säätelemään omia tunnetilojaan ja hänelle muodostuu kyky tunkea empatiaa. Jos tähän tulee häiriöitä, seuraa siitä erilaisia ja eriasenteisia tunteiden säätelyn ongelmia, joita ovat tunteiden voimakkuuden vaihtelut, negatiivisten tunteiden hallinnan vaikeudet ja oman olemassa olon jatkuvuuden tunteen hauraus.

Kun lapsi on joko kokijana tai näkijänä väkivaltatilanteessa, syntyy traumaksi määritelty tila. Traumaattinen tilanne voi olla yksittäinen tapahtuma tai se voi olla pitkään kestänyt, jatkuva väkivallan kehä. Vauvaiässä oireina ovat levottomuus, apaattisuus, taantumisen, kehityksen pysähtyminen, uni ja syömisvaikeudet. Leikki-ikäinen voi olla levoton, hän voi takertua aikuisiin, saada aggressiivisia tunnepurkauksia, hänen tunneilmaisunsa voi lukkiutua (ilo katoaa), hänellä voi olla syyllisyys- ja pelastusfantasioita ja leikit kapeutuvat (leikkien toistoa). Kouluikäinen lapsi puolestaan oirehtii taantuen, maaginen ajattelu voimistuu, syyllisyyden tunteet vahvistuvat, tulevaisuus nähdään epäluotettavana, käyttäytyminen voi olla rajatonta, mistä seuraa vaikeuksia koulussa ja kaverisuhteissa. (Sinkkonen 2006.) Kokemus väkivallasta uhrina tai silminnäkijänä, on pitkäkestoisena erityinen riski lapselle. Se vaikuttaa sekä lapsen käytökseen että hänen tunne-elämäänsä. Tyypillisimpiä oireita ovat aggressiivisuus, epäsosiaalisuus, ujous, pelkotilat, psykosomaattiset oireet, hermostuneisuus, sosiaalisen kanssakäymisen vaikeudet, masentuneisuus, trauma oireet, persoonallisuuden muutokset, syyllisyyden tunteet ja itsetunto-ongelmat. Poikien oirehdinta näkyy ulospäin käytösongelmina, kun taas tytöt oireilevat sisäänpäin. (Forsberg 2005, 52.)

Vain yksi lapsi kertoi äidin lyöneen häntä, mutta muuten lapset eivät kertoneet väkivaltatilanteista. Koska osa lapsista oli asiakasperheistäni, tiesin kolmen lapsen joutuneen väkivaltatilanteiden silminnäkijöiksi. Yhden lapsista tiesin joutuneen väkivallan kohteeksi.

O1: Onko sit teidän mielestä aikuiset semmosii ett ne suuttuu helpommin ku ne on humalassa?

Sari: Joskus.

Alma: Ei mun vaa.

Kristiina: Jotkut suuttuu ja jotkut ei.

Alma: Mun äiti ainaki ku mä pyydän rahaa ni tosa o ja tosa o.

O3: No pyydäks sää sillo?

Alma: En mää enää, mut joskus.

O3: Muistatteko ku sillo iha alussa puhuttii ett ihmiset muuttuu ku ne juo alkoholia, muistatteko?

Kristiina: Toiset tulee pellen näköisiks.

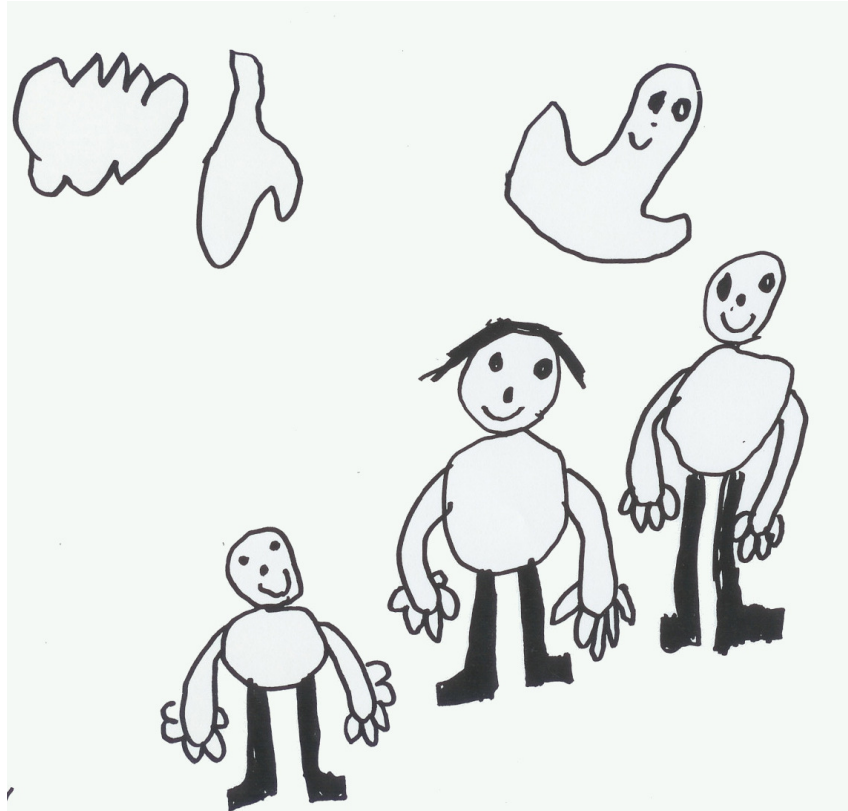
Alma: Ja toiset ottaa takkinsa ja lähtee.

Kristiina: Jotkut tulee vihaseks, jotkut tulee surullisiks.

Kuten jo aikaisemmin on mainittu, kuvataan päihdeperheessä kasvaneiden lasten tunteita hyvin negatiiviseksi: viha, pelko, epävarmuus, ulkopuolisuuden tunne, jatkuva huoli, turvattu muus, suru, häpeä, syyllisyyden tunne ja selittämätön paha olo. (Cork 1970, 33 -59; Hellsten 1992, 5.) Lisäksi päihdeperheessä kasvamiseen liitetään usein ilottomuus. Esimerkiksi Woititzin (1983, 65) piirreluettelon mukaan alkoholiperheessä lapsuutensa eläneen aikuisen on vaikea pitää hauskaa ja hän suhtautuu itseensä hyvin vakavasti. Voiko elämä ”maistua” jos pääasiallisimmat tunteet ovat negatiivisia?

Mielestäni lasten ryhmässä tämä piirre ei mitenkään korostunut. Lapset eivät olleet totisempia tai ilottomampia, kuin muut ikätoverinsa. Pääosin lapset kertoivat ryhmän alussa läpikäydyssä tunnesäättilassa olevansa juuri sillä hetkellä *iloisia*. Koulussa oli ollut kivaa, kavereiden kanssa oli ollut hauskaa, satoi lunta tai vain yksinkertaisesti oli kiva olla.

Alma otti kuvan, jossa oli erivärisiä pilkkuja. ”Mulla on sellanen ilonen ja pirteä olo. En tiä miksi.”

Myös lasten piirustukset olivat usein pelkästään iloisilla väreillä tehtyjä ja ne esittivät kukkia, eläimiä tai hymyilevää perhettä.

Erialaisten tunteiden tunnistaminen on tärkeää, sillä se on suorassa yhteydessä lapsen kykyyn käsitellä tunteitaan, ymmärtää tunteiden yhteys käyttäytymiseen sekä kykyyn kertoa käyttäytymisensä syistä muille (Koponen 2006, 155).

5.2. Tunteisiin liittyvät asiayhteydet

Lasten elämän perustan voidaan sanoa olevan päivittäisissä ihmissuhteissa. Niin suurimpien onnenhetkien kuin pahimpien pettymyksien tuottajina toimivat läheiset ihmiset, joko suoraan tai välillisesti. Lahikaisen mukaan (2001, 27) lapset mainitsivat haastatteluissa ilonaiheeksi materiaaliset asiat harvemmin, ja nekin olivat välillisesti läheisten tuottamia.

Aikuisten riitely ja juominen aiheuttivat lasten mukaan vihan tunteita. Myös kaverit ja läksyt suututtavat välillä. Oli mielenkiintoista seurata ryhmän muiden lasten reaktioita, kun Kari ilmoitti vihaavansa kissoja. Hän sai osakseen muiden epäuskoisia katseita ja joutui todistelemaan, vihaavansa niitä oikeasti. Päästäkseen tukalasta tilanteesta, joutui Kari viimein kertomaan, että vihaa kissoja, koska on niille allerginen. Ryhmän muut viisi lasta näyttivät selvästi, etteivät kissat ole heidän mielestään hyväksyttävä vihan kohde. Iinan puheenvuoro kuvaa mielestäni aidosti tilannetta, jossa hän on kokenut vihan ja suuttumuksen tunteita.

Iina: Mä oon vaan suuttunu sillo ku äiti lyö.

O1: Kun äiti lyö?

Iina: Ni, äiti o lyöny mua.

O1: Lyö sua. Ei sua saa lyödä.

Alma: Ehkä se o nipannut.

Iina: Ni nipannu.

O1: Mihin, mihin paikkaan äiti on sua lyöny?

Iina: Tähän. (näyttää reittään).

O1: Mihin, miks äiti on sua lyöny? Tähän samaa kohtaan mihin mä nyt koskin?

Iina: Ei ku tähä. No siks ku se on juonu kaljaa.

Mielenkiintoista oli huomata Alman reaktio ja epäluuloisuus siitä, että äiti olisi lyönyt Iinaa. Alma yritti lieventää lyömisen nippaamiseksi. Iina itsekin alkoi perua sanomisiaan ja käytti mieluummin Alman nipannut sanaa kuin ohjaajan käyttämää lyöminen sanaa. Lapset ikään kuin yhdessä neuvottelevat lyömisen nippaamiseksi ja näin lievemmäksi ja hyväksyttävämmäksi. Vuorovaikutustilanteessa toisen lapsen tekemä ”ohjaus” vaikutti ja näin lapset ikään kuin yhdessä rakensivat Iinan muiston menneisyydestä.

Päihteiden ongelmakäyttö lisää kiistatta väkivallan riskiä Puolet päihdeperheessä kasvaneista aikuisista oli Itäpuiston (2001, 134) tutkimuksessa kertonut joko itse kokeneensa tai nähneensä väkivaltaa vanhempiensa välillä. Syyksi siihen, että lapset kärsivät perheen riidoista enemmän kuin juomisesta, on esitetty, että lapset voivat juomisjaksojen välillä hengähtääkin, mutta päihdeongelman aiheuttamista riidoista ja siitä johtuvasta jännittämisestä heillä ei ole lepotaukoja. (Ackerman 1991, 51 – 52.) Toisaalta lapsi on päihdeperheessä tilanteessa, jossa toistuvat raittiit päivät ja alkoholin käyttö. Lapsi on valmiina pelkäämään tulevia päiviä ja

juomista, joten alkoholi on aina päihdeperheen lapsen elämässä läsnä. (Holmberg 2003, 22 – 23; Kantola 2003, 22.)

Lastensuojelun Keskusliiton Taloustutkimuksella teettämään tutkimukseen mukaan runsas kymmenesosa suomalaisista ei pidä lapseen kohdistuvaa nyrkillä lyömistä tai potkaisemista pahoinpitelyinä. Tutkimukseen osallistui 1006 haastateltavaa ja heistä puolet myönsi tukista-neensa joskus lastaan, kolmannes oli näpäyttänyt sormille, joka viides oli läimäyttänyt, joka kymmenes nipistänyt ja 7 % haastatteluun osallistuneista vanhemmista kertoi piiskanneensa lastaan. Huolestuttavan tutkimustuloksen mukaan kolmannes vastanneista hyväksyy väkival-lan lasten kasvatukseen. (Lastensuojelun keskusliiton toiminnanjohtaja Mauri Upanne 13.10.2006.)

Ruumiillinen kuritus tuntuu edelleenkin olevan sitkeästi juurtunut suomalaiseen kasvatuskulttuuriin, vaikka se on kiistatta osoitettu kehityksen riskitekijäksi, koska se heikentää kasvatustilapiiriä ja provosoi lapsessa aggressiivisuutta. Lapsen fyysinen ja psyykinen pahoinpitely ja laiminlyönti aiheuttavat lapsessa ristiriitatilanteen, eikä lapselle voi kehittyä jäsenyyttä kiintymyssuhdetta. Lapsi pelkää aikuista, jonka pitäisi antaa - ja joka ehkä välillä antaa-kin – suojaa, turvaa ja huolenpitoa. Aikuinen on lapsen mielestä arvaamaton, epä johdonmukainen ja pelottava.

Vertaisryhmään osallistuneet lapset suhtautuivat alkoholiin kielteisesti ja se nimettiin yhdeksi vihan aiheuttajaksi. Juominen tuntui tarkoittavan lapsille liiallista ja humalahakuista juomista. Tämä kielteinen suhtautuminen saattaa muuttua noin 12–14 ikävuoden vaiheilla. Nuori voi itse kokeilla omaa alkoholinkäyttöä ja pahimmassa tapauksessa siitä voi tulla hänelle selviytymis- ja puolustautumiskeino. Nuori ei saa päihdeperheessä ikätoveriensa tavoin vanhemmiltaan tukea ja turvaa. Lisäksi mahdolliset vauriot tunne-elämässä sekä empatian ja ongelmaratkaisutaitojen kehittymättömyys voivat edesauttaa nuoren epäsosiaalista käyttäytymistä. (Holmberg, 2003, 29 – 30.)

Surun lapset yhdistivät yksimielisesti kuolemaan, vaikka heistä vain yhdellä oli siitä tuore omakohtainen kokemus. Toisilla lapsilla suru näytti olevan yhteydessä siihen, ettei saa haluamaansa tavaraa, kaverisuhteisiin, aikuisten huutamiseen tai jos joku sanoo pahasti.

Anna: Mull ei, mull ei iha tollai käyny. Mun piti olla kolmestaa kavereiden kaa ja tota ne tota jätti mut iha yksi. Sit tota loppuvaihees tuntu nii vaikeelta.

O1: Toi varmaa oikein sattuu.

Anna: Nii-i, siitä tuli nii surullinen olo.

Alma osasi hienosti tuoda tunteiden voimakkuuksien eroja esille. Tehtävänä oli valmiiksi annetun lauseen jälkeen kuvailla tilanteesta syntyvää tunnetta. Lauseena oli ”Jos olen ainoa, jota ei ole kutsuttu luokkatoverin juhliin.” Alma mietti hetken ja vastasi, ettei siitä tulisi surulliseksi, vaan tuntuisi kurjalta.

Tunteet eivät ole pelkästään yksilöllisiä kokemuksia, vaan ne ovat myös sosiaalinen konstruktio, joten esimerkiksi häpeän kokeminen tapahtuu suhteessa muihin ihmisiin. Me häpeämme sitä, mikä yhteisössä on hävettävää. Yhteisö opettaa ihmisen häpeämään jotakin asiaa ja tähän häpeään liittyy sääli, joka ei ole myötätuntoa ja halua auttaa, vaan enemmänkin uteliaisuutta ja halua leimata ja luokitella huonompiin ja parempiin. (Itäpuisto 2001, 106 – 107.) Lapset

pelkäävät, että päihteitä käyttävä vanhempi tai kotiolojen sekavuus tuottavat heille häpeää ja he pyrkivät peittelemään asiaa muilta, mikä johtaa helposti eristäytyneisyyteen. Tätä eristäytyneisyyttä lisää se, että vanhemmat ovat voineet kieltää perheen asioista puhumisen. Lasten hämmennystä lisää, jos perheessä kielletään tämä yhteinen salaisuus eli päihdeongelma, eikä siitä puhuta, eikä sitä myönnetä. Lasten voi olla vaikea ymmärtää, miksi heidän pitää salata sellaista asiaa, jonka olemassaoloakaan ei perheessä tunnisteta. Näin lapset ovat tilanteessa, jossa heidän on vaikea puhua pahasta olostaan tai murheistaan, koska ei ole mistä puhua. Tämä johtaa selittämättömään pahaan olon tunteeseen ja kokemukseen selittämättömästä ongelmasta ja uhasta. (Ackerman, 1991, 117; Hellsten 1991, 37.)

Lasten puheessa ja tehtävissä häpeä ei juuri tullut esille. Tehtävänä oli täydentää valmista lausetta ja ainoastaan silloin häpeä tuli esille puheessa lapsen itsensä esiin nostamana.

Anna: MINUA...KUN KAVERIT NÄKEVÄT ISÄN TAI ÄIDIN SAMMUNEENA. Hävetävältä ololta.

Yleisimmäksi pelon aiheuttajaksi lasten puheessa nousivat aikuisten riidat ja pelko siitä, että joku kuolee. Muita pelon aiheuttajia lasten mielestä olivat hämähäkit ja pimeä. Lahikainen (2001, 27) kuvaa mielestäni erittäin osuvasti läheisen ihmisen osoittautumista uhkaksi lapselle kaksinkertaiseksi vaaraksi, ”tulavaaraksi.” Lapselle kokemus on erittäin raskas, sillä uhan tullessa läheisen ihmisen taholta, lapsi menettää ensisijaisen turvalähteensä ja jää ilman tukea. Aikuisissa tapahtuvat muutokset voivat olla niin suuria, ettei lapsi enää tunnista esimerkiksi omaa vanhempaansa, koska tämä käyttäytyy oudosti ja pelottavasti. Lapsille olisi Arnellin ja Ekbomin (1994, 26) mukaan kerrottava alkoholin aiheuttamista muutoksista, jotta hän voisi ymmärtää syyn aikuisen poikkeavaan käytökseen.

O1: Pelkääkö kukaan teistä ketään ihmistä?

Alma: Juoppoi.

O1: Hmm. Sitä samaa ihmistä voi olla, ettei pelkää sitä ku se ihminen on selvinpäin.

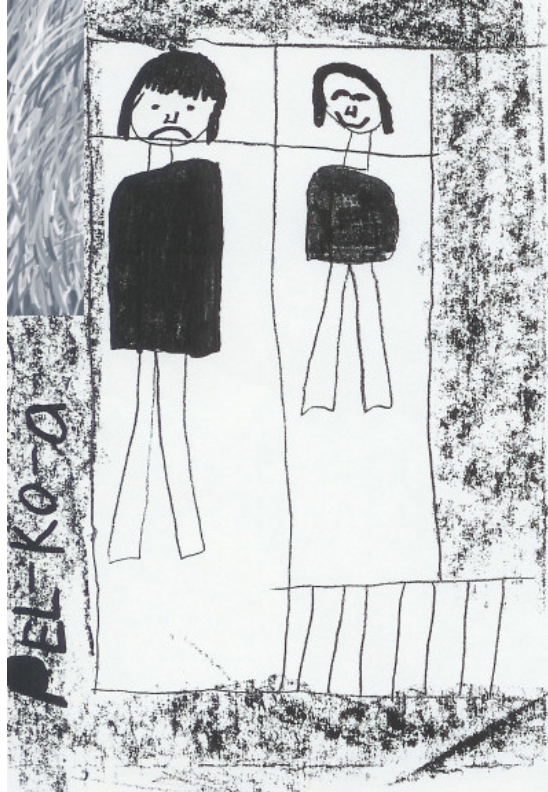
Alkoholi muuttaa ihmistä.

Alma: Vieraita juoppoja.

Päihdeperheessä kasvaneiden lasten sanotaan olevan hyvin herkkiä aistimaan ilmapiirin muutoksia. Luultavasti tämä piirre on kehittynyt jatkuvan varuillaanolon seurauksena. Alman pu-

heen voi tulkita siten, ettei hänen tarvitse pelätä omaa vanhempansa, vaikka tämä olisi päihtyneenä. Tilanne muuttuu, jos päihtynyt on vieras, eikä lapsi pysty ennakoimaan tulevaa.

Kristiina kertoi pelänneensä viimeksi silloin, kun oli epäillyt äidin aloittaneen juomisen. Pelkoa kuvaamaan hän piirsi itsensä ja äitinsä nukkumassa. He asuivat äidin kanssa kahdestaan ja äidin päihdeongelma oli aktiivisessa vaiheessa. Kristiinan yökastelu oli alkanut uudestaan.

Ilon aiheuttajina nousivat vanhemmat ja koti keskeisesti esille lasten puheessa. Tätä kuvaa hyvin Iinan puhe, jossa hän kertoo isän takaisin muutosta.

O3: Kuunnellaas ensin minkäläinen tunne Iinalla on?

Iina: Hyvä. Kiva tunne ku isä muuttaa takasin.

O2: Hmm. Tuntuuko se hyvältä?

Iina: Ihmm juu.

O1: Onko isä tuonut jo omia tavaroita?

Iina: Ei se viel.

O1: Onko isä sanonut ett se muuttaa takasin?

Iina: Joo.

O1: Oliko se erilaista ku iskä ei asunut kotona?

Iina: No pahaa.

O3: Oliko sulla ikävä tai mikä?

Iina: Ei.

O1: Miksi se oli pahaa?

Iina: No siks ku iskä ei ollu kotona.

Päihdeperheessä eletään välillä aivan tavallista arkea. Esimerkiksi Anna tulee iloiseksi leipomisesta, pulkkamäestä, siitä kun pojat yrittää pussata ja kesällä uimisesta ja leikkimisestä. Opettajat ja kaverit koulussa olivat myös usein toistuvia ilon ja hyvän olon aiheuttajia.

Sari: Mä olen saanu ihan liikaa ystävänpäiväkortteja.

O3: Liikaa? Voiks niitä saada liikaa. Miltä se on tuntunut?

Sari: No 11. Mä annoin niitä kans. Me tehtii semmonen jonokin ja kuljettii ympäri koulua, se oli kivaa.

Toisaalta lasten oli vaikea nimetä tunteen aiheuttajaa. Usein lapset liittivät fysiologisen olotilan ja tunteen, kuten esimerkiksi nälän ja kiukun, yhteen. Alma otti kuvan, jossa erivärisiä pilkkuja ja Sari kuvan, jossa oli pyörremyrsky.

Alma: Mulla on sellanen ilonen ja pirteä olo, en tiä miks.

Sari: Mulla on hyvä ja paha olo päässä - molempia.

Anna: Sekava, sekava päivä koko ajan.

O3: Onko. Mimmonen on sekava päivä, onko sekava päivä kiva? Anna: Koko ajan täytyy mennä. Ihan kiva päivä ku selviää hengissä.

Lapset ottivat itse rakastumisen tunteen esille useasti. Valmiin lauseen jatkamistehtävässä Kristiina tarttui hyvin Alman vastaukseen ja lisäsi oman näkemyksensä mustasukkaisuuden aiheuttajasta.

Alma: OLEN MUSTASUKKAINEN, KUN... en pääse toisten kanssa leikimään.

Kristiina: Ja kun on rakastunut.

Hannele Forsberg (2005, 64) on havainnut, etteivät lapset väkivaltaryhmissäkään tuo esille ainoastaan negatiivisia tunteita. Lapset muistelevat perheen hyviä aikoja ja kaipaavat vanhempiaan, vaikka nämä olisivat kaltoinkohdelleet heitä. Tunteet sekoittuvat ja vaihtuvat negatiivista positiivisiin ja päinvastoin. Kuten Forsberg kirjoittaa, ei positiivisten tunteiden olemassaolo anna oikeutta kieltää ja sulkea silmiä lasten kohtaamalta julmuudelta. Tätä tunteiden vaihtumista kuvaavat Alma ja Anna hyvin ja osuvasti lapsen näkökulmasta.

O1: Mitenkä ilo purkautuu?

Alma: Mä haluan olla heti kavereiden kaa ja sit mä suutun taas.

Anna: Ärsyttää meidän luokan pojat. No taas, me otettiin kaverin kaa kii, se o kyl kansa poika, mut iha kiva, ni se peli rupes menee iha tyhmäks, ku ku niitä on periaattees enemmän ku meitä. Kaks tai kolme.

O2: Kyl pojat on sitte tyhmiä. Onko muuten mimmosta?

Anna: Ihan kiva.

O3: No ei ne pojat ihan koko päivää sitte pilannut.

Anna: No ei, yhen tunnin vaa.

Tulevaisuudelta lapset toivoivat samoja asioita, kuin ikätoverinsakin. Esimerkiksi oma koira oli kahden lapsen suurin toive. Muita toivomuksia oli talo meren rannalla, vanhemmaksi tuleminen, ikuinen elämä, auton ja voiman saaminen, äidin kanssa kukkamaan tekeminen, etteivät pojat enää kiusaisi, saisi olla prinsessa, ettei tulisi riitoja kavereiden kanssa ja ettei läheisille sattuisi pahaa. Ainoastaan yhden lapsen toivomuslistalla oli, etteivät hänen äitinsä ja tämän uusi aviomies joisi enää.

5.3. Tunnenormit ja tunteiden ilmaiseminen

Päihdeperheessä elämiseen liitetään yleisesti tunteiden kieltäminen ja puhumattomuus. Päihdeperheessä lapsi joutuu usein valehtelemaan, sillä vaikka päihdeiden käyttö on koko perheen tiedossa oleva salaisuus, siitä ei puhutakaan. Ristiriita syntyy, sillä lapsen kokemus ja todellisuus eivät vastaa toisiaan: todellisuus kielletään tai selitetään aivan toiseksi kuin lapsi sen kokee. Kun tähän vielä lisätään se, että päihdeperheessä usein kielletään tunteiden tunteminen, ei lapsille jää muuta selviytymiskeinoa kuin näyttelemisen ja roolien läpiviemisen. Mi-

kään ei tunnu miltään ja lapset alkavat näytellä elämäänsä tiedostamatta sisäisiä tuntemuksiaan. (Taitto 2002, 19 – 20.) Puhuttaessa erilaisista rooleista lapset kuvasivat itseään yleisimmin kotona unohdetuksi lapseksi ja kavereiden kanssa maskotiksi. Koulussa lapset kokivat olevansa vastuunkantajia.

Atle Dyregrov (1993, 15) on tullut siihen tulokseen, että varhaisessa kouluiässä lasten halu osoittaa tunteitaan näyttää muuttuvan. Erityisesti pojat alkavat peitellä tunteitaan sitä mukaan, kun kaveriryhmästä tulee tärkeä tietolähde. Lasten kanssa keskusteltiin tunteiden näyttämisestä.

O3: Näytättekö te kaikki tunteenne?

Kristiina: E-ee.

Alma: Paitsi vihan mä kyl näytin tänää, ku mä tein läksyjä.

O2: Miten sä sen näytit?

Alma: Mää räyhäsin ja olin öö ja potkisin, tota noi koko ajan liikkusin.

Ihmisten välillä voidaan havaita eroja sekä sisäisten tunnereaktioiden voimakkuudessa että tunteiden ilmaisemisessa. Erot koskevat sekä myönteisten että kielteisten tunteiden ilmaisemista. Tunneilmaisutyylejä pidetään varsin pysyvinä piirteinä, kun taas monet tunnereaktiot ovat ehdollistumisen kautta opittuja. Tunnereaktioon sisältyy subjektiivisia tuntemuksia, fysiologisia reaktioita, ilmeitä, eleitä sekä kognitiivisia tulkintoja ja arvioita. Yksilöillä on oma tapansa tulkita tapahtumia ja tämä puolestaan vaikuttaa tunnereaktioihin. (Ojanen ym. 2004, 54 – 55.)

Keskusteltaessa tunteista lasten kanssa käsiteltiin myös sitä, miltä tunteet tuntuvat ”sisällä” ja sitä, että toiset tunteet on helppo tunnistaa, koska ne näkyvät ulospäin. Tunteiden ilmaisemista harjoiteltiin äänenkäyttötehtävän avulla. Lapset saivat huutaa niin lujaa, kuin pystyivät ja riehua. Äänimerkin jälkeen jokaisen oli oltava aivan hiljaa liikkumatta. Kaikki olivat innostuneina mukana ja tehtävä toistettiin lasten pyynnöstä monta kertaa.

O1: No miltä tuntu?

Iina: Tosi kovalta ääneltä.

Kristiina: Ei miltää.

Alma: Vähä hassulta.

Sari: Korvii sattuu.

Iina: Mä oon kotonaki huutanu tosi lujaa.

Vaikka perusvalmiudet kokea tunteita ovat yksilössä, määrittää kulttuuri pitkälle sen miten, milloin ja missä tunteita tunnetaan ja miten niitä näytetään. Suomalaista kasvatuskulttuuria voidaan yleisesti pitää jäyhänä, totisena ja ehkä tunneköyhänäkin. Tunteita ilmaistaan niukasti, eikä tunnesanoja ole. Näin tuntemuksiin ja tunteisiin vaikuttavat yksilön menneisyyden ja kokemusten lisäksi sen hetkinen ympäristö eli tilanne ja yksilön tietoisuus siitä. Tunteita ei voikaan pitää pelkkänä reaktiona tilanteeseen, vaan niitä rakennetaan ja ne rakentuvat sosiaalisessa konstruktiossa. (Ronkainen 1999, 132 – 133.) Esimerkiksi kuten Itäpuisto (2001, 106) kirjoittaa, opettaa yhteisö lapsen häpeämään alkoholiongelmasta vanhempansa ja itseään tämän lapsena.

Tunteiden hallinta on sosiaalisen selviytymisen kannalta tärkeä taito. Jos tunneilmaisuus rikkoo kulttuurinormeja, voi siitä seurata vaikeuksia yksilölle tai hämmennystä ympäristössä. Vihaa on opittava hillitsemään, pettymystä peittämään ja ahdistusta salaamaan. Tämä rajojen hakeminen ja yleisesti hyväksytyjen tunteiden ilmaisutapojen hallitseminen koskee myös positiivisia tunteita. Lasten puheesta havaitsee selvästi, että heidän mielestään tavaroiden rikkominen ei ole hyväksyttävä tapa purkaa tunteita. Ryhmän nuorin jäsen ei pysty kätkemään rikkomiseen liittyvää tunteiden ristiriitaa. Mielenkiintoista on ryhmän vanhimman tytön lähteminen mukaan tähän nuorimman hihittelyyn. Tavaroiden rikkominen keinona purkaa tunteita ei lasten mielestä ole hyväksyttävää, mutta sen käyttö tuntui kiehtovan lapsia.

Iina: Viha. Menee rikkikin ...kaikki omat tavarat. (hihittelee)

O3: Mitä tapoja on purkaa. Mitä tähän on piirretty, millasia asioita. Esimerkiksi se viha. Millasia keinoja tähän on laitettu?

Iina: (hihittelee edelleen) rikkikin.

Sari: Jutteleminen toiselle tai kirjotteleminen päiväkirjaan tai sit repii omat tavarat rikki. (hihittelee)

O3: Mikäs olis sellanen hyvä tapa purkaa vaik tunteita?

Sari: Jutella.

Kristiina: Ett puhuu toiselle. Jos paljo puhuu toisel ni se toineki puhuu.

O3: Sit voi jälkee päin harmittaa jos rikkoo omia tavaroita. Mitä muita tunteiden purkamistapoja teillä on. Jos oikein suututtaa nii mitä te teette?

Anna: Menen nukkumaan, ekaks mä mietin kaikenlaista sit aamulla o iha hyvä.

O5: Saak sää unta sillon?

Anna: Saan saan.

Anna oli aikaisemminkin maininnut selviytymiskeinonaan nukkumaan menemisen. Hän kertoi pelkoa tuntiessaan menevänsä peiton alle ja olevansa hiljaa liikkumatta. Anna piirsikin jäävuoritehtävässä pelon tunteisiin, joita ei haluaisi näyttää toisille. Toiset mainitsevat paiskivansa lelujaan ja sotkevansa. Kaksi tytöistä kertoi huutavansa tai kiroilevansa. Lapset olivat yksimielisiä siitä, etteivät huutaminen ja kiroilu ole hyviä tapoja.

Häpeästä voi irtaantua joko vihaamalla tai häpäisemällä. Viha vaatii kohteen itsen ulkopuolelta ja yksilön on kyettävä erottamaan itsensä muista. Lasten tavaksi purkaa häpeää voi muodostua toistuvat raivokohtaukset. Toinen keino hallita häpeää on toisen häpäiseminen ja ylenkatsominen. Tällöin kohteeseen projisoidaan piirteitä, jotka koetaan itsessä halveksittavina. (Hughes 2006; Ronkainen 1999, 143)

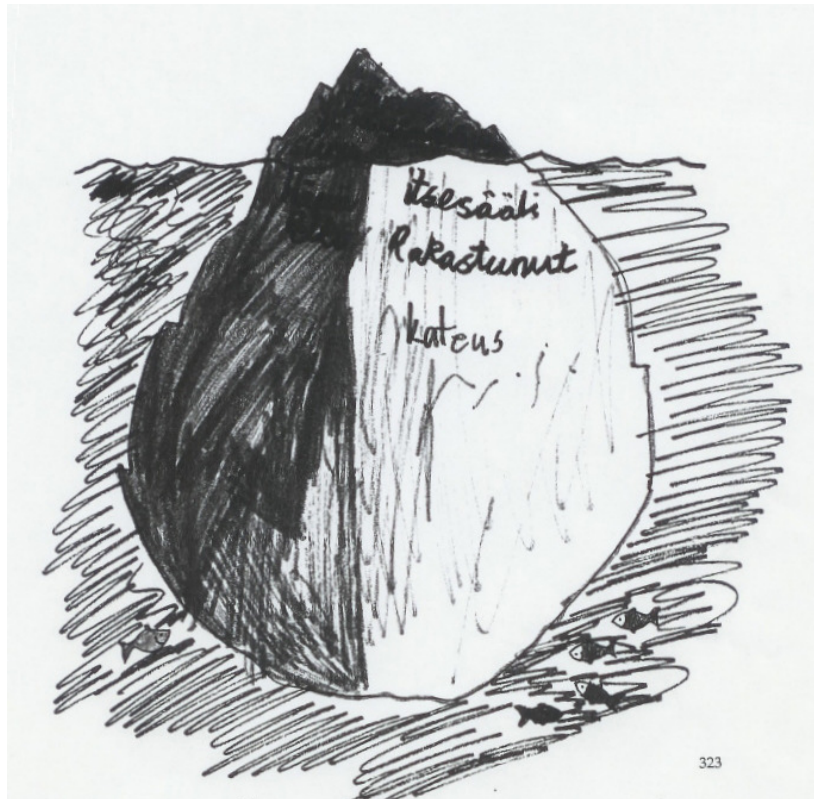
O1: Sillai ku te ootte ollu kauheen vihasii, otteko te lyöny joskus?

Anna: Ee, ee, paitsi potkassu isoveljeä.

Alma: Tai olen. Mä hakkaan ovii.

Tunteiden peittämistä käsiteltiin aluksi keskustelemalla siitä, miten toiset tunteet tuntuvat hyvältä ja toiset eivät. Kun tunteet tekevät kipeää, niitä mielellään peitellään. Tätä harjoiteltiin jäävuori tehtävän avulla. Lapset piirsivät jäävuoren näkyvään osaan tunteita, jotka haluaisivat toistenkin näkevän ja jäävuoren piilossa olevaan osaan lapset sijoittivat tunteet, jotka he haluaisivat peittää myös toisilta.

Daniel Stern (1992, 109 - 110) korostaa lapsen varhaiskasvatuksesta vastaavien aikuisten vaikutusta tunnenormien syntyymiseen. Lapsi oppii varhaisessa vuorovaikutuksessa miten pitkälle sisäisiä maailmoja - tunteita - voi ja tulee näyttää, mitä tunteita voi jakaa ja mitä pitää piilossa toisilta.

Alma haluaa peittää itsesäälin, rakastumisen ja kateuden tunteet. Näkyviä tunteita hän ei mainitse ollenkaan.

Alma oli ainoa lapsista, joka sanoi puhumisen olevan välillä vaikeaa.

O1: Hmm. Onko tässä meidän ryhmässä teistä helppo puhua?

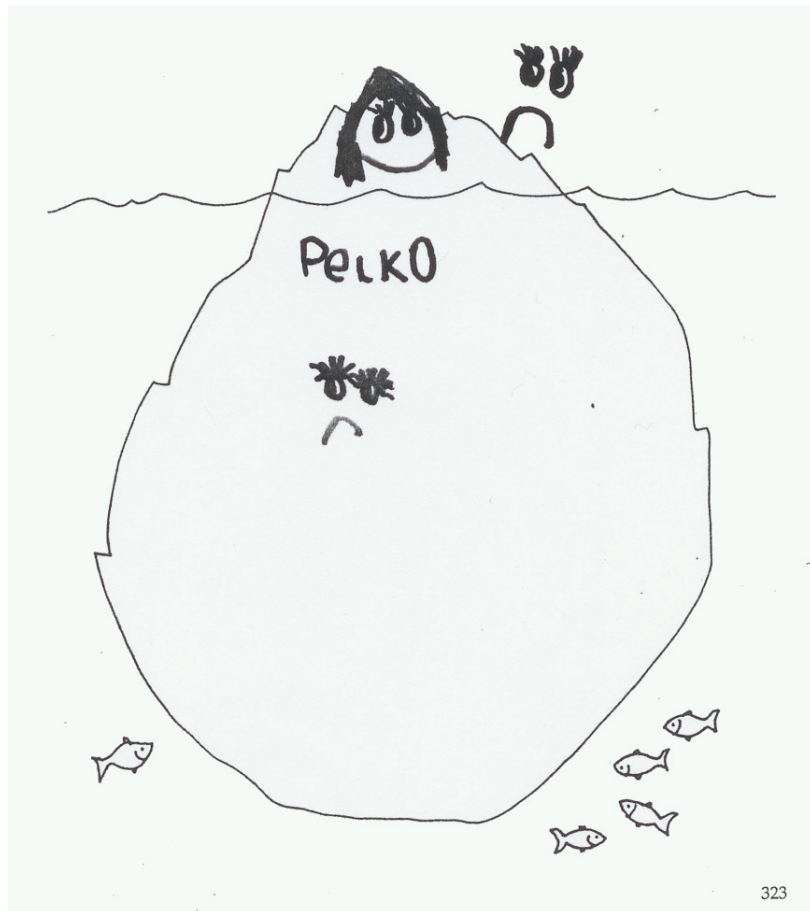
Alma: Ei.

O1: Mikä sen tekee Alma vaikeeksi?

Alma: En tiää.

O1: Ujosteletko sä meitä?

Alma: E, een.

Anna puolestaan ei halua näyttää pelkoaan, vaan laittaa sen tunteisiin, jotka haluaa peittää toisilta. Näkyviä tunteita hänellä ovat vihainen, surullinen, iloinen, ja rakastunut.

O1: Mitä sulla on siellä yläpuolella.

Anna: Vihainen, surullinen, ilonen ja tota rakastunu.

O1: Ku sä sanoit, ett viha on tuolla yläpuolella. Sä pystyt näyttää, ett sä oot vihainen?

Anna: Joo, sillo ku se kaveri oli sillain ni mä näytin. Ekaks mä olin surullinen, sit ku mä kuulin vielä enemmän, ni mä tuun vihaseks.

Toisaalta juuri Anna oli aikaisemmalla kokoontumiskerralla sanonut, ettei uskalla näyttää äidille sitä, että on vihainen.

Kristiinalla peitetyt tunteet olivat pettymys ja häpeä. Näkyviksi tunteiksi hän halusi laittaa tylsä, surullinen, viha, pelko ja rakastuminen.

5.4. Lasten palautteet ryhmästä

Lasten palautteet ryhmästä kerättiin viimeisellä kokoontumiskerralla. Pohjana käytettiin Huomaa lapsi päihdeongelma perheessä -opaskirjan valmista lomaketta. (LIITE 6.) Lomakkeen lapset täyttivät yhdessä ohjaajien kanssa yhteisessä tilassa. Toista kautta ryhmässä ollut Anna halusi täyttää lomakkeen kahdestaan ohjaajan kanssa erillisessä huoneessa. Anna oli aikaisemminkin halunnut keskittyä rauhassa ja tehdä tehtäviä, vaikka muut lapset olivat siirtyneet leikkimään tai pelaamaan pelejä.

Lomakkeen ensimmäisessä kysymyksessä haluttiin tietää mikä lasten mielestä ryhmässä oli ollut hyvää. Kolme lasta nosti ryhmässä käsitellyn asian parhaimmaksi, kaksi mainitsi vetäjät ja muut lapset, yhden lapsen mielestä parasta oli ollut ruoka ja vetäjät. Lasten mielipiteet siitä, mitä he olisivat halunneet olevan enemmän, menivät tasan: enemmän asiaa, ruokaa, yhteistä tekemistä ja vapaa-aikaa. Toisaalta kysymykseen, mitä heidän mielestään oli liikaa, vastasi kolme lasta, että asiaa, kahden mielestä yhteistä tekemistä oli liikaa ja yhden mielestä vapaa-aikaa oli ollut liikaa.

Yhden lapsen palautteessa oli kurjinta ollut tehtävien teko, muut viisi lasta oli sitä mieltä, ettei ryhmässä ollut mikään kurjaa. Hyvän olon aiheuttajana välipala oli mainittu kolmen lapsen palautteessa, kaksi mainitsi toiminnan ja yksi lapsista oli sitä mieltä, että hyvä olo oli tullut kavereista ja vetäjistä.

Lapset kokivat saaneensa ryhmässä kavereita, tietoa, uskoa, välittämistä. Yksi lapsista koki, ettei saanut lasten ryhmältä mitään. Lapset olivat oppineet ryhmässä mielestään uusia leikkejä, uutta päihdeasioista ja sen, että kaikki ovat tärkeitä. Neljä lapsista koki, että he tarvitsivat ryhmän jatkoa edelleenkin. Kaksi lasta oli sitä mieltä, etteivät he tarvitsisi jatkossa mitään apua.

Keväällä 2005 tuli selkeästi lasten puheessa ilmi, etteivät lapset halunneet ryhmän loppumista. ”*En halua erota teistä!*” kuului useasti. Neljä lapsista jatkoi Kesäreppu -toiminnassa, joka oli suunnattu sosiaalitoimen lastensuojelun asiakasperheille. Tavoitteena oli antaa lapsille mukavaa kesäistä toimintaa ja elämyksiä. Tähän kesätoimintaan osallistui myös vertaisryhmän ulkopuolisia lapsia ja varsinainen päihdeperheiden lasten vertaisryhmän kokoontui viimeisen kerran 19.4.2005. Kesäkuussa oli yhteinen muistelu ja mökkipäivä.

Kuopion yliopistossa on ilmestynyt Mari Savolaisen ja Kaisa Varjorannan Pro gradu -tutkielma (2004) Lapsen tukeminen alkoholiongelmaisessa perheessä – Vertaisryhmätoiminta lasten ja ohjaajien näkökulmasta. Heidän työnsä perustuu myös Huomaa lapsi -vertaisryhmätoimintaan. Tärkeimpänä tutkimustuloksenaan he mainitsevat, että lapset saivat vertaisryhmästä sekä ohjaajilta että ryhmän toisilta lapsilta monipuolista tukea ja apua tilanteeseensa. Erityisen tärkeänä lapset olivat kokeneet yhteenkuuluvuudentunteen muiden ryhmän jäsenten kanssa.

Ohjaajilla on suuri vaikutus lasten vertaisryhmään ja lasten toimintaan siinä. Savolainen ja Varjoranta (2004, 101 – 111) ovat jaotelleet ohjaajien tavat ohjata lasten ryhmää kuuteen orientaatioon. Nämä ovat ammattilainen, yhteistyösuuntautunut, turvallinen aikuinen, terapeutin aikuinen, vertainen sekä kehittyvä orientaatio. Lasten haastatteluissa oli selvitetty lasten mielipiteitä ihanneohjaajasta. Lapset olivat kiinnittäneet hyvää ohjaajaa luonnehtiesaan huomiota sekä ohjaajien luonteenpiirteisiin että toimintatapoihin. Lasten haastatteluissa oli noussut selkeästi esille turvallisen aikuisen orientaatio, jossa korostuu muun muassa rajojen asettaminen, reiluus ja luotettavuus. Lasten mielestä ohjaajan tulisi myös olla mukava ja kärsivällinen aikuinen, joka jaksaa olla lasten kanssa ja on aidosti kiinnostunut heidän asioistaan. Lisäksi lapset toivoivat ohjaajien antavan neuvoja ja tietoa sekä tuovan omaa asiantuntijuuttaan esille. Tämän ammattilaisen ohjaaja orientaation lisäksi lapset pitivät tärkeänä ohjaajien sisäistä motivaatiota lasten kanssa työskenneltäessä eli ohjaajan terapeutista orientaatiota. Aikuinen, joka on terapeutin, osaa kuunnella, keskustella sekä kannustaa lapsia. yhteistyösuuntauneen aikuisen orientaatio oli näkynyt lasten kertoessa ohjaajien osallistumisesta lasten toimintaan. Lapset voivat saada ohjaajilta eri orientaatioiden kautta monenlaista tukea ja apua. Mielestäni ohjaajien olisi hyvä olla eri-ikäisiä ja erilaisista lähtökohdista tulevia, jotta he toisivat erilaista tietotaitoa ryhmään.

Hannele Forsberg (2005, 59) näkee puhumisen vaikeista asioista ja tunteista avaavan puheelle ja sanoille uuden merkityksen lapsen elämässä. Vapauttava puhe voi olla sanoja, piirtämistä, musiikkia, tarinoita ja leikkiä. Kun lapsi vapautuu esimerkiksi väkivallan uhasta ja tuskalliset tunteet väistyvät, voi lapsi kokea iloa, tulevaisuuden uskoa ja nauttia ikätovereiden kanssa yhdessä olemisesta. Pääsääntöisesti lasten oli helppo puhua ryhmässä. Ainoastaan kerran Alma toi esille puhumisen vaikeuden.

Savolaisen ja Varjorannan (2004, 89; 130) haastattelemista lapsista viisi oli ollut edellisessä vuonna ryhmässä, neljä kolme vuotta sitten ja kuuden lapsen osallistumisesta oli kulunut viidestä kuuteen vuoteen. Heidän mukaansa lapsista useampi oli etsinyt kansion esille myöhemmin ja muistellut ryhmää. Tutkimassani vertaisryhmässä lapset eivät toiminnan aikana omien sanojensa mukaan miettineet ryhmässä puhuttuja asioita ryhmän ulkopuolella.

O1: Mietittekö te koskaan mitä me puhutaan täällä? Sitte jälkeinpäin.

Alma. E-ei todellakaan, on parempaakin tekemistä.

Anna: Ei mulle tuu sen jälkeen.

Kristiina: Ei jos ei tuu mieleen.

Rita Jähi (2005) listasi puhuessaan Näkymätön näkyväksi -seminaarissa mielenkiintoisella tavalla psyykkisesti sairaiden vanhempien aikuistuneiden lasten toiveita: huomatkaa meidät ja kuunnelkaa meitä, tarvitsemme tietoa ja tukea, me haluamme itse määritellä kokemuksemme, lapsista ei voi tehdä johtopäätöksiä vanhemman ongelmien perusteella, vaikeat lapsuuden kokemukset tuottavat myös selviytymisen välineitä. Hän käytti perusteluinaan kirjallisuudesta, aikaisemmista tutkimuksista sekä omasta tutkimuksestaan ja kokemuksistaan saatua tietoa. Mielestäni nämä kaikki toiveet voisivat yhtä hyvin olla päihdeperheiden lasten toiveita.

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

6.1. Yhteenveto

Olen tehnyt tutkielmaani toimien samanaikaisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Työssäni olen havainnut päihteiden liittyvän useimpien lastensuojelun asiakasperheiden arkeen ja ongelmiin. Vanhemman tai vanhempien liiallinen päihteidenkäyttö tuo lasten ja perheen elämään erityispiirteitä. Päihdeperheen arkea leimaa usein epäsäännöllisyys, arvaamattomuus, jatkuvuuden puute tai peräti kaaos. Holmbergin (2003, 14 – 19) mukaan lapset eivät kasva päihdeperheessä perusturvallisuuteen vaan perusturvattomuuteen perhe-elämän rauhattomuuden ja ennustamattomuuden vuoksi. Aikuinen ei ole lapsen tavoitettavissa ja tämä vaikuttaa lapseen. Päihdeperheessä toistuvat raittiit päivät ja alkoholin käyttäminen. Lapsi on valmiina pelkäämään tulevia päiviä ja juomista, joten alkoholi on aina päihdeperheen lapsen elämässä läsnä. (Holmberg 2003, 22 – 23; Kantola 2003, 22.)

Alkoholinkulutus on viime vuosina lisääntynyt ja tämä on nostanut myös niiden lapsiperheiden lukumäärää, joissa perheen molemmat aikuiset käyttävät päihteitä lasta haittaavalla tavalla. Vanhempien päihdeongelmat ovat kiistatta keskeinen tekijä lastensuojelun sosiaalityössä ja lasten huostaanotoissa. Lastensuojelun kentällä on puutetta lasten ja nuorten auttamiseen kohdennetuista päihdetyön menetelmistä.

Lasten ja nuorten vertaisryhmät voivat olla yksi hyvä auttamisen menetelmä. Lasten vertaisryhmätoiminta on suhteellisen uusi lastensuojelun sosiaalityön menetelmällinen interventio, kun lapsen perheessä on havaittu riskitekijä. Tämä riskitekijä voi olla vanhempien liiallinen päihteidenkäyttö, vanhemman mielenterveysongelmat tai perheväkivalta. Suomessa päihdeperheiden lapsille suunnattu vertaisryhmätoiminta alkoi vuonna 1997 Imatralla. Ohjatun toiminnan menetelminä käytetään sekä toiminnallisia että terapeutteja menetelmiä. Pää tavoitteena toiminnalla on lasten syrjäytymisen ja mahdollisten ongelmien ennaltaehkäisy sekä lasten tukeminen ja vahvistaminen. Muut lasten vertaisryhmän tavoitteet voidaan jakaa informaatiivisiin, vuorovaikutuksellisiin ja henkilökohtaisiin. Toiminnan tavoitteena ei ole raitistaa vanhempia tai hoitaa heidän päihdeongelmaansa. Yhtenä tärkeänä tavoitteena vanhempien

kohdalla on herättää heitä vastuunottamiseen ja vanhemman asemaan asettumiseen, jotta lapsi saisi olla ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti lapsi. (Taitto 2002, 11 – 55.)

Päihdeperheessä eläminen on riski sekä lapsen psyykkiselle että fyysiselle kehitykselle. Lapsen selviytymiseen päihdeongelma-perheessä vaikuttavat lapsen oman persoonallisuuden lisäksi hänen ikänsä, kehitystasonsa vanhemman päihdeongelman alkaessa, sukupuolensa, sisarussten määrä, ulkopuolisten verkostojen olemassaolo tai niiden puuttuminen, onko päihdeongelmainen isä, äiti vai molemmat, päihderiippuvaisuuden asteesta sekä mahdollisista muista ongelmista perheessä. (Ackerman 1990, 47; Taitto 2003,18; Österberg 1982, 100.) Useampi riskitekijöiden olemassaolo lisää lapsen ongelmia. Lapsi voi elää 1 – 2 riskitekijän kanssa ilman kielteistä vaikutusta, jos muut olosuhteet tukevat lapsen kasvua ja kehitystä (Söderholm 2004, 71). Tutkimusten mukaan jo yksikin hyvä, kehitystä tukeva aikuissuhde voi riittää (Utoslahti & Peltoniemi 2003,171).

Päihdeperheessä kasvaneiden lasten tunteita kuvataan negatiivisiksi. Yleisimpinä tunteina mainitaan viha, pelko, epävarmuus, ulkopuolisuuden tunne, huoli, turvattomuuden tunne, selettämätön paha olo, suru, häpeä, syyllisyys, armoton itsensä arvosteleminen, valehtelu, ylivaikavuus, vaikeudet ihmissuhteissa, jatkuva hyväksynnän hakeminen ja erityinen vastuuntuntoisuus tai vastuuttomuus. (Cork 1970, 33 – 59, Hellsten 1992, 5; Woititz 1989, 15 – 16.) Viimeaikaisissa keskusteluissa on kyseenalaistettu negatiivisten piirteiden ja tunteiden itsepin-taista etsimistä päihdeperheissä kasvaneissa ja puolestaan korostettu vaikeiden lapsuudenko-kemusten kasvattavan myös selviytymisen välineitä. (Itäpuisto 2003, 44 – 48; Jähi 2005.) Itäpuiston (2001, 41 – 44) mukaan alkoholiperhe halutaan nähdä epänormaalina, poikkeavana, huonona ja siihen liitetään ajatus patologisuudesta ja näin kaikki hyväkin perheessä tapah-tuva nähdään poikkeavana ja alkoholiin liittyvänä. Itäpuisto korostaa, että perheet ovat usein-kin tavallisia suomalaisia perheitä ja ainakin osa ajasta eletään tavallista arkea.

Lasten selviytymiskeinoiksi päihdeperheessä mainitaan roolien omaksuminen, tunteiden kiel-täminen sekä epätoivottaviin ja tuhoisiin puolustusmekanismeihin turvautuminen.

Selviytymisroolit on perinteisesti jaettu vastuunkantajan, syntipukin, unohdetun lapsen ja maskotin rooleiksi. (Ackerman 1990, 47 – 51; Taitto 2003, 17 – 18.) Omassa aineistossani lapset kokivat olevansa kotona unohdettuja lapsia, kavereiden kanssa maskotteja ja koulussa vastuunkantajia.

Anne Maarit Koposen (2006, 155) väitöskirjatutkimuksen mukaan päihteitä käyttävillä äideillä on havaittu vaikeuksia sekä omien että lapsen tunnetilojen ja tarpeiden tunnistamisessa. Lapsen yritys käsitellä tunnetilojaan estyy tai ainakin vaikeutuu, koska vanhempi ei tunnista, hyväksy tai suhtautuu lapsen tunneilmaisuihin ristiriitaisesti. Näin lapselle jää ainoaksi keinoksi *tunteidensa tukahduttaminen*. Äärimuotona tunteiden tukahduttaminen näkyy kivun tunteen tukahduttamisena ja sen puuttumisena.

Päihdeperheessä lapsi joutuu ajoittain kokemaan normaalien, kehitystä eteenpäin vievien tunteiden lisäksi pelkoa ja ahdistusta. Nämä negatiiviset tunteet hän joutuu kohtaamaan ympäristössä, jossa ei välttämättä ole turvallista aikuista käsittelemään niitä hänen kanssaan, eivätkä hänen omat valmiutensa välttämättä vielä riitä siihen. Tämä johtaa helposti *epätoivottavien puolustusmekanismien liialliseen ja yksipuoliseen* käyttöön ja estää näin todellisen minäkuvan syntymisen. (Ackerman 1990, 57.)

Tunnesuhteet kehittyvät lapsuusaikana ja ne luovat pohjan myöhemmille sosiaalisille suhteille, koska ne varastoituvat lapsen muistiin ja näkyvät myöhemmin hänen käyttäytymisessään. Terveen psyykkisen kehityksen perusedellytyksiä ovat lapsen synnynnäinen kiinnittyminen (attachment) häntä hoitavaan aikuiseen. *Varhaisen vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen* merkitys ihmisen kehitykselle läpi koko elämän on tuotu esille monissa eri tutkimuksissa. (Männikkö 2001.) Se ei vaikuta pelkästään psyykkiseen kehitykseen, vaan myös neurofysiologiseen kypsymiseen ja geenien toimintaan. (Koponen 2006, 146; Tamminen 2004, 50 – 51.) Erilaisia häiriöitä varhaisessa vuorovaikutuksessa on vuorovaikutuksen köyhyys, kylmyys tai sen epävakaisuus. Lapsen strategiavalikoima on suppea ja eri kasvatusmenetelmistä ja -ilmapiiristä riippumatta, voidaan lapsen kiintymystyyliä jakaa turvalliseen, turvattomaan ja jäsentymättömään. Turvaton kiintymyssuhde jaetaan vielä välttelevään ja ristiriitaiseen tyyliin. Normaalioloissa lapsi kiinnittyy jopa väkivaltaiseen ja arvaamattomaan vanhempaan, jos ei muuten, niin ainakin turvattomasti. Vanhempi voi olla julma, mutta lapsi ei tiedä vaihtoehtoista ja kiinnittyy tarjolla olevaan vaihtoehtoon. (Kalland 1999, 22.) Myös Marjatta Bardy (2001, 70) korostaa varhaisen kiintymyssuhteen merkitystä, sillä pitkittäistutkimuksissa on tultu siihen tulokseen, ettei kiintymyssuhde ainoastaan määritä ihmisen vanhempisuutta, vaan luo perustan sille, miten ihminen on suhteessa maailmaan ja itseensä. Varhainen hoiva vauvaiässä muuttuu leikki-iässä opettavaan, kasvattavaan vuorovaikutukseen ja nuoruusiässä kiintymyssuojan merkitys on nähtävissä nuoren itsenäistymisenä ja viimein hänen omassa vanhemmuudessaan (Salo 2003, 45 – 72).

Bardy ja Barkman (2001) nostavat sukupolvi-perimän katkaisussa kaksi eri tasoa avainasemaan. Lasten olisi tärkeää saada kosketus omiin tunteisiinsa, sillä jos lapsi jää etäälle omista tunnekokemuksistaan, kasvaa syrjäytymisen riski. Jotta aikuinen pystyisi tukemaan ja auttamaan lasta tässä prosessissa, on hänen itsensä kohdattava oma historiansa emotionaalisella tasolla. Koponen (2006, 159) epäilee, että sikiöaikana alkoholille altistuneiden lasten vanhemmissa monet olisivat olleet itsekin laiminlyötyjä lapsia. Kykenemättömyys vanhemmuuteen jatkuu näin seuraavaan sukupolveen, ellei laiminlyönnin ketjua saada katkaistua.

Uusien kiintymyssuhdetutkimusten mukaan on tärkeää, että lasta hoitava aikuinen on onnistunut eheyttämään oman kertomuksensa omasta hoidettavana olemisestaan. Äiti, jolla on ollut puutteellinen lapsuus, kykenee itse olemaan rakastava ja lämmin, jos hänellä on realistinen näkemys lapsuutensa hyvistä ja huonoista puolista. Oleellista on, että aikuinen hyväksyy muistamansa. (Kalland 1999, 34 – 35; Mäkelä 2006, 9.) Daniel Hughes (2006, 56) korostaa, etteivät edes ammattilaiset pysty ennustamaan, missä vaiheessa yksilön toimintatapoja ei enää voida muuttaa.

Lapset puhuivat vertaisryhmässä aidosti tunteistaan ja kokemuksistaan vanhempiensa päihiteidenkäytöstä. Lasten puhe on lyhyttä ja pirstaleista, kuten Inkeri Eskonen (2005, 56) sitä osuvasti kuvaa. Tutkimusten mukaan omista kokemuksista puhuminen palvelee lapsilla samoja asioita kuin aikuisilla. Lapset kertovat kokemuksistaan halutessaan kokea ne uudelleen, jakaakseen ne toisten kanssa, kertoakseen toisille itsestään, hallitakseen kokemukseen liittyviä tunteitaan ja ratkaistakseen siihen liittyviä ongelmia. Puhuminen vaikeista asioista rikkoo tabuja ja helpottaa lapsia sekä antaa heille aseman toimijoina ja aktiivisina osapuolina. (Engel 1995, 84 – 85; Forsberg 2005, 60.)

Ryhmässä tapahtuva puhuminen oli vain pieni osa ryhmän toimintaa. Tunneaihetta käsiteltiin ja varsinkin tunteita purettiin myös toiminnallisilla menetelmillä piirtäen, maalaten, laulaen, leikkien ja nukketeatteria esittäen. Erittäin tärkeänä pidän myös sitä, että lapset kuuntelivat ja kuulivat toistensa kokemuksista. Paljon arvokasta tietoa tutkielmaani ajatellen jäi varmasti huomaamatta. Nyt huomion kiinnittäminen olennaisiin kohtiin ja tapahtumiin olisi paljon helpompaa. Esimerkiksi tunnesäätö, joka toistui jokaisella kokoontumiskerralla, olisi antanut pitkittäiskuvan lasten tavasta puhua tunteista.

Lasten ryhmässä puhuttiin vihasta, surusta, huolesta, häpeästä, syyllisyydestä, pettymyksestä, peloista, ilosta ja rakastumisesta. Välillä tunteista puhuminen oli vaikeaa ja tämä näkyi lapsen puheessa selvästi. Eräs lasten käyttämä keino sanoa vaikea asia oli tavuttaa lause tai sana. On tärkeää kunnioittaa lapsen luontaista tapaa kertoa asioista. Toiset lapset kertovat mielellään ja laveasti, kun taas toisille puhuminen on vaikeaa ja he tarvitsevat siihen enemmän tukea.

Lapset liittivät yllättävän yksimielisesti tunteet samoihin asioihin. Vihan lapset liittivät aikuisten riitelyyn ja juomiseen, yksi lapsista mainitsi suuttuvansa, kun äiti oli lyönyt häntä. Välillä lapsia suututtivat kaverit ja läksyt. Surun lapset liittivät kuolemaan ja yksi lapsista puhuikin siitä usein, koska hänellä oli kuolemasta tuore omakohtainen kokemus. Pelon aiheuttajiksi lasten puheessa nousivat aikuisten riidat, hämähäkit, pimeä, vieraat juopot ja pelko läheisen kuolemasta. Yksi lapsista kertoi pelänneensä viimeksi silloin, kun oli epäillyt äidin aloittaneen juomisen. Vaikeinta lasten oli puhua häpeän tunteista, eivätkä he itse nostaneet sitä esille. Ilon aiheuttajina lapset mainitsivat useimmin kaverit, opettajat koulussa ja kodissa tapahtuneet kivat asiat.

Ihmisten välillä voidaan havaita eroja sekä sisäisten tunnereaktioiden voimakkuudessa että tunteiden ilmaisemisessa. Nämä erot koskevat sekä myönteisten että kielteisten tunteiden ilmaisemista. Tunneilmaisutyylejä pidetään varsin pysyvinä piirteinä. (Ojanen ym. 2004, 54 – 55.) Kulttuuri määrittää hyvin pitkälle miten, milloin ja missä tunteita tunnetaan ja miten niitä näytetään. Ronkaisen (1999, 132 – 133) mukaan tunteita ei voikaan pitää pelkkänä reaktiona tilanteeseen, vaan niitä rakennetaan ja ne rakentuvat sosiaalisessa konstruktiossa. Näin tunteisiin vaikuttavat yksilön menneisyyden ja kokemusten lisäksi sen hetkinen ympäristö ja yksilön tietoisuus siitä. Stern (1992, 109 – 110) korostaa varhaiskasvatuksesta vastaavien aikuisten vaikutusta tunnenormien syntymiseen. Erilaiset toiminnalliset menetelmät ja leikit ovat tärkeitä keinoja tunteiden ilmaisemisessa. Ryhmässä tunteita purettiin välillä huutamalla täysillä ja välillä maalaten klassisen musiikin soidessa. Sen kuvaamiseen, mitä tunteita lapset tuolloin ilmaisivat, eivät taitoni riittä. Tulkintani mukaan lapset nauttivat kaikista tunteiden purkamistehtävistä. Tunteiden hallinta on sosiaalisen selviytymisen kannalta tärkeä taito, sillä jos tunneilmaisuus rikkoo normeja, voi siitä seurata vaikeuksia yksilölle tai hämmennystä ympäristössä. Lapsille oli hyvin selvää mikä heidän mielestään oli hyväksyttävää ja mikä ei. Tavaroiden rikkominen, huutaminen, lelujen paiskiminen ja kiroilu eivät lasten mielestä olleet hyväksyttäviä tapoja. Lapset kertoivat välillä niitä kuitenkin käyttävänsä. Hyvänä tapana mai-

nittiin puhuminen ja leikkiminen. Erään tytön tapana oli purkaa suruaan ja pelkoaan mone-
mällä nukkumaan.

Lapset mainitsivat itsensä, kateuden, pelon, pettymyksen ja häpeän tunteisiin, jotka haluai-
sivat peittää toisilta. Eräs tytöistä halusi peittää kaikki tunteensa, myös rakastumisen tunteen.
Toiset lapset halusivat puolestaan näyttää rakastumisen, surullisuuden, tylsän olon, vihaisuus-
den ja iloisuuden.

Lasten päivään ja elämään mahtuu monenlaisia tunteita. Lasten tunteet sekoittuvat ja vaihtu-
vat tilanteiden mukaan. Lapset eivät väkivaltaryhmissäkään tuoneet esille ainoastaan negatii-
visia tunteita. (Forsberg 2005, 64). Osa tunteista on hyviä, lapsen kehitystä positiivisella ta-
valla tukevia ja osa negatiivisia ja ristiriitaisia. Riskinä päihdeperheessä on lapsen jääminen
yksin negatiivisten tunteidensa kanssa. Lapsen kannalta on tärkeää, että hän saa aikuiselta
tukea ja ohjausta tunteidensa tunnistamisessa, ilmaisemisessa ja hyväksymisessä. Välillä on
hyvä olo päässä, välillä paha olo – molempia.

6.2. ...ja johtopäätöksiä

Lasten vertaisryhmätoiminnan ankkuroitumista yhdeksi lastensuojelun sosiaalityön menetel-
mäksi ja avohuollon toimintamuodoksi voidaan kokemusten mukaan pitää hitaana ja vaikea-
na. Oman kokemukseni mukaan lastensuojelussa toimivat sosiaalityöntekijät ovat tässä avain-
asemassa. Vertaisryhmään osallistuminen ja toiminnan kehittäminen on ajallisesti suuri pa-
nostus erittäin kiireisessä työtilanteessa. Vanhempien motivoiminen vie paljon aikaa ja se
vaatii pitkäjänteistä ja suunnitelmallista asioiden käsittelyä. Tarkoitus on vertaisryhmässä
kohdata päihdeperheen ongelmat silmästä silmään. Tähän kaikki vanhemmat eivät ole valmi-
ita, eivätkä anna suostumustaan lasten osallistumiselle. Lasten vertaisryhmätoiminnan kehit-
täminen vaatisi moniammatillisen yhteistyöverkoston aktivoimista ja käytössä olevien resurs-
sien yhdistämistä. Lasten tavat selviytyä kaaosmaisesta perhetilanteesta ovat samankaltaisia
päihde-, mielenterveysongelma tai perheväkivaltaperheissä. Tarve lapsille ja nuorille suunnat-
tujen ryhmien järjestämiseen on ilmeinen.

Mielestäni lasten vertaisryhmät voivat ulkopuolisena interventiona olla antamassa lapsille uutta perspektiiviä ja uutta kieltä vaikeiden asioiden käsittelemiseksi. On muistettava, ettei vertaisryhmään osallistuminen välttämättä ole oikea ratkaisu, jos lapsen elämässä tapahtuu suuria muutoksia tai jos lapsella on jo paljon erilaisia tukitoimia esimerkiksi vammaispuolvelun tai lastenpsykiatrian verkostoissa.

Ennaltaehkäisevän työn paikka on lapsuudessa ja nuoruudessa. Näihin ryhmiin kohdennettua päihdetyön menetelmistä on puutetta. Jatkotutkimuksia ajatellen olisi mielestäni menetelmien arvioiminen ja kehittäminen sekä pitkittäistutkimusten järjestäminen nyt ryhmiin osallistuneiden lasten piirissä toteuttamisen arvoisia

Aineistoni on kerätty aikuisten, ammattilaisten järjestämästä tilanteesta. Hannele Forsberg pohtiikin väkivaltaa perheissään kokeneiden lasten puhetta tarkastellessaan sitä, onko tämän tyyppisessä tilanteessa sittenkään mahdollista saavuttaa lasten puheesta aito ja subjektiivinen tunnekokemus. Vahva perinne lastensuojelussa on kuvata lapsen ja perheen tilannetta vanhempien näkökulmasta ja heidän ongelmiansa kautta. Lapsen kokemus ja elämän kuvaus vanhemman ongelman läheisyydessä jää huomioimatta ja häipyä taka-alalle. Tähän voi olla eräänä syynä se, että lapsen kokemusmaailman ja näkökulman esiin tuomista ja sanoiksi pukemista pidetään vaikeana. Kiinnostus lapsilähtöiseen lastensuojelun sosiaalityöhön on herännyt. Lapsen kohtaamisen ja näkemisen ensimmäinen edellytys – huomaaminen ja kiinnostus – on täyttynyt. Seuraavaksi tarvitaan konkreettisia työvälineitä ja koulutusta, joka antaa valmiuksia lasten kanssa työskentelyyn. Lisäksi tarvitaan tilanne, paikka lapsen kohtaamiseen. Lasten vertaisryhmätoiminta antaa siihen yhden mahdollisuuden.

Vertaisryhmä toi oman mielenkiintoisen kontekstinsa lasten puheelle. Toisena mahdollisena jatkotutkimuksen arvoisena näkökulmana olisi mielenkiintoista verrata lasten puhetta kahden kesken aikuiselle ja lasten puhetta vertaisilleen ryhmässä. Nostavatko lapset erilaisissa tilanteissa eri asioita esille? Onko lasten sanavalinnoissa tällöin eroja? Itselleni jäi vaikutelma, että aikuisten osuus ja sanavalinnat olivat ryhmätilanteissa vahvasti pohjana ja vaikuttivat olennaisesti lasten puheeseen tunteista. Näkisin, että lapset tarvitsevat aikuisen tukea vaikeiden asioiden käsittelyssä. Lapset ovat selviytyjiä, mutta he eivät voi selviytyä ilman aikuista.

Kulttuurinen käsitys lapsuudesta ohjaa suhtautumista lapseen. Suhtautuminen päihteisiin ja päihteitä käyttäviin vanhempiin on myös riippuvainen ympäröivästä yhteiskunnasta ja kult-

tuurista. Tällä hetkellä on havaittavissa kaksijakoisuutta. Toisaalta ollaan huolissaan päihteen käytön lisääntymisestä ja sen seurannaisvaikutuksista ja toisaalta korostetaan yhä enemmän alkoholinkäyttöä subjektiivisena oikeutena: toisille olut ja viini ovat pähteitä ja toisille elintarvikkeita.

Lapsia voidaan oikeutetusti kutsua yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa näkymättömiksi, unohdetuiksi tai huomaamattomiksi, mutta toivottomia tai menetettyjä he eivät ole. Heidän äänensä vain pitää saada kuulumaan sosiaalityössä ennen aikuisuutta tai ennen sijoitusta. Ennaltaehkäisevän työn paikka todellakin on lapsuudessa ja nuoruudessa. Lapset ja heidän perheensä ovat ainutlaatuisia, eikä varmasti voida sanoa, mitä erilaisista asioista seuraa lapselle tulevaisuudessa. Lastensuojelussa tehdään vaikeita, lasten tulevaisuuteen vaikuttavia päätöksiä ja vastuu on suuri. Mielestäni lasten asioista päättävien ja heidän kanssaan työskentelevien on tärkeää konstruoida itselleen kuvaa lapsen sisäisestä elämästä. Aikuinen, kuuntele lasta.

LÄHTEET

Ackerman Robert J. (1983) *Children of Alcoholics: A guide for parents, educators and therapists.* (1991) *Lapsuus lasin varjossa. Kääntänyt Teuvo Peltoniemi. A-klinikkasäätiön julkaisu.* Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1990) *Lapsuuden aika ja lasten paikka.* Helsinki: Sosiaalhallituksen julkaisuja 12/1990, 9 – 16.

Alasuutari, Pertti (2001) *Johdatus yhteiskuntatutkimukseen.* Helsinki: Yliopistopaino.

Almqvist, Fredrik (2004) *Bio-psykososiaalinen viitekehys. Psykkisten rakenteiden kehitys.* Teoksessa Moilanen, Irma & Räsänen, Eila & Tamminen, Tuula & Almqvist, Fredrik & Piha, Jorma & Kumpulainen, Kirsti (toim.) (2004) *Lasten- ja nuorisopsykiatria.* Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 16 – 19.

Arnell, Ami & Ekblom, Inger (1994) *När mamma eller pappa dricker. En handbok om att arbeta i grupp med barn till alkoholister.* Stockholm: Rädda barnen.

Bardy, Marjatta & Barkman, Johanna (2001) *Tunteet ja ilmaisutaidot sosiaalipoliittisena kysymyksenä. Yhteiskuntapolitiikka 66 (3), 199–210.*

Bardy, Marjatta (2001) *Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta.* Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) (2001) *Eriarvoinen lapsuus.* Porvoo: WSOY, 47 – 81.

Cork, Margaret (1969) *The forgotten Children (1970) Unohdetut lapset.* Kääntänyt Saini Lannu. A-klinikkasäätiön julkaisu 4. Helsinki: A-klinikkasäätiö.

Dyregrov, Atle (1993), *Lapsen suru.* Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Engel, Susan (1995) *The Stories Children Tell. Making Sense of the Narratives of Childhood.* New York: W. H. Freeman and Company.

Eskola, Antti (1997) Jäähyväisluentoja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 86 – 88.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) Teemahaastattelu. Opit ja opetukset teoksessa Aaltola, Juhani, Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Jyväskylä: PS-kustannus, 24 – 42.

Eskonen, Inkeri (2001) Miten lapset kertovat läheisiin suhteisiin liittyvästä väkivallasta? *Janus* 9 (1), 22–39.

Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Mitä ja miten lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? *Acta Universitas Tampereensis* 1107. Tampere: Tampereen yliopisto.

Forsberg, Hannele (2003) Hajottavat ja koossapitävät tunteet. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva toim. (2003) Perhe murroksessa. kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 86 – 102.

Forsberg, Hannele (2005) “Talking feels like you wouldn` love Dad anymore” - Children emotions, close relations and domestic violence. Teoksessa Eriksson, Maria, Hester, Marianne, Keskinen, Suvi & Pringle, Keith toim. (2005) Tackling men`s violence in Families. Nordic issues and dilemmas. Bristol: The Policy Press University of Bristol, 49 – 65.

Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5 – 18.

Furman, Ben (1997) Ei koskaan liian myöhäistä saada onnellinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 13.

Heikkinen, Hannu L. T. (2001) Toimintatutkimus – toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2001) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-kustannus, 170 – 185.

Hellsten, Tommy (1991) Virtahepo olohuoneessa. Läheisriippuvuus ja sisäisen lapsen kohtaaminen. Helsinki: Kirjapaja.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Holmberg, Tiina (2003) Lapset ja vanhempien päihdeongelma. Opas vanhemmille, lastensuojelun ammattilaisille ja muille lasten kanssa työskenteleville. Helsinki: Lasten Keskus.

Hughes, Daniel A. Building the Bonds of Attachment, Awakening Love in Deeply Troubled Children. (2006) Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Kääntänyt Ritanen, Liisa & Juho, Riitta. Tampere: PT-kustannus

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen Aino & Törrönen Maritta (2006) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167 – 193.

Itäpuisto, Maritta (2003) Vanhempien alkoholiongelma, lasten ongelma. Teoksessa Holmila, Marja & Kantola Janna (toim.) (2003) Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Helsinki: Stakes.

Itäpuisto, Maritta (2001) Pullon varjosta valoon. Vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Jähi, Rita (2001) Vanhemman psyykinen sairaus lapsuudenperheessä. Teoksessa Inkinen, Matti (2001) toim. Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 53 – 76.

Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) (2001) Johdanto. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) (2001) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 7 - 17.

Kalland, Mirjam & Maliniemi-Piispanen, Sinikka (1999) Vauvan kiikku. Kuvaus kokeilevasta vauvaperhetyöstä. Helsinki: Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö / Edita.

Kalliala, Marjatta (1999) Enkeliprinsessa ja itsari liukumäessä. Leikkikulttuuri ja yhteiskunnan muutos. Tampere: Gaudeamus, 70.

Keskinen, Susanna (2005) ”Alkoholiongelmasta kärsivien joukossa on eniten niitä, jotka eivät koskaan ole ottaneet ryppyäkään.” Tutkimus Huoltaja-/Sosiaaliturva lehden välittämästä alkoholiperheen kuvasta vuosina 1960 – 2004. Tampere: Tampereen yliopisto Pro gradu – tutkielma.

Kirmanen, Tiina (1999) Haastattelu lapsen ja aikuisen kohtaamisena – kokemuksia lasten pelkojen tutkimuksesta. Teoksessa Ruoppila, Isto, Hujala, Eeva, Karila, Kirsti, Kinos, Jarmo, Niiranen, Pirkko, Ojala, Mikko (toim.) (1999) Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Jyväskylä: Atena Kustannus, 194 – 218.

Kärkkäinen, Niina & Lainpelto, Taru (2004) Iloa yhtenä, surua toisena hetkenä. Lapsen suru on raidallinen. Mielenterveys 43 (5), 24–27.

Lahikainen, Anja Riitta (2001) Lasten kuulemisesta ja sen esteistä. Teoksessa Järventie, Irme-
li & Sauli, Hannele (toim.) (2001) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 21–46.

Lindstein, Thomas (1997) Unga vid vändpunkten. Att arbeta med ungdomar vars föräldrar missbrukar. Göteborg: Förlagshuset Gothia AB.

Mahkonen, Sami (2002) Lapsen oikeudellinen asema. Teoksessa Sinkkonen, Jari (toim.) (2003) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY, 136 – 152.

Mäkelä, Jukka (2006) Suomalaisen laitoksen esipuhe. Teoksessa Hughes, Daniel A. Building the Bonds of Attachment, Awakening Love in Deeply Troubled Children. (2006) Tie traumas-
ta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Kääntänyt Ri-
tanan, Liisa & Juho, Riitta. Tampere: PT-kustannus, 9 – 11.

Männikkö, Kaisa (2001) Adult Attachment Styles A Person – Oriented Approach. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva toim. (2003) Perhe murroksessa. kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 16 – 38.

Ojanen, Markku, Anttila, Raija, Lähdesmäki, Mari, Oksala, Else & Paavilainen, Petri (2004) Persoonaa. Persoonallisuuspsykologia. Helsinki: Edita.

Peltoniemi, Teuvo (2003) Päihdeperheiden lapset auttamisjärjestelmässä. Teoksessa Utoslah-tti, Kirsi & Peltoniemi, Teuvo (toim.) (2003) Pikkuaikeisia. Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus hankkeesta. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 42/2003. Hel-sinki: A-klinikkasäätiö.

Pulkkinen, Lea (2003) Lapsuusiän kasvatusilmapiiri ja aikuisiän sosiaalinen toimintakyky. Duodecim 119 (19), 1801 -1803.

Pursiainen, Esa ja työryhmä (2001) Psykkisesti sairastavien vanhempien lasten ryhmätoi-minta. Teoksessa Inkinen, Matti (2001) toim. Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 213 – 234.

Päihdetilastollinen vuosikirja 2005. Alkoholi ja huumeet. Helsinki: Sosiaali- ja terveystalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 17.

Rauhala, Lauri (1983) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Gaudeamus, 113.

Raunio, Kyösti (2000) Jälkipositivismi, konstruktionismi ja monet tiet sosiaalityön tiedon-muodostuksessa. Janus 8 (4), 321 – 339.

Ronkainen, Suvi (1999) Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä. Teoksessa Näre, Sari (1999) Tunteiden sosiologia. Elämyksiä ja läheisyyttä. Helsinki: Suoma-laisen kirjallisuuden seura, 131 – 154.

Ruoppila, Isto (1999) Lasten tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Teoksessa Ruoppila, Isto & Hujala, Eeva & Karila, Kirsti & Kinos, Jarmo & Niiranen, Pirkko & Ojala, Mikko (toim.) (1999) Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Jyväskylä: Atena Kustannus, 26 – 51.

Salmi, Minna, Bardy, Marjatta & Sauli, Hannele (2004) Lapsen ja lapsiperheiden asemasta nyky-Suomessa. Teoksessa Söderholm, Annlis Halila, Ritva, Kivitie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) (2004) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 16 – 39.

Salo, Saara (2002) Kiintymyssuhteen merkitys elämänkaaren aikana. Teoksessa Sinkkonen, Jari (toim.) (2003) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY, 44 – 77.

Savolainen, Mari, Varjoranta, Kaisa (2004) Lapsen tukeminen alkoholiongelmaisessa perheessä – vertaisryhmätoiminta lasten ja ohjaajien näkökulmasta. Kuopio: Kuopion yliopiston Pro gradu –tutkielma.

Sinkkonen, Jari (2004) Lapsen emotionaalinen kaltoinkohtelu. Teoksessa Söderholm, Annlis, Halila, Ritva, Kivitie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) (2004) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 75 – 86.

Sinkkonen, Jari (2002) Lapsen arvoituksen äärellä. Teoksessa Sinkkonen, Jari (toim.) (2003) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY, 7 – 12.

Stern, Daniel (1990) Diary of a Baby (1992) Maailma lapsen silmin – mitä lapsi näkee, kokee ja tuntee. Kääntänyt Eeva-Liisa Jaakkola. Porvoo: WSOY.

Syrjälä, Leena, Ahonen, Sirkka, Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo (1996) Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Söderholm, Annlis (2004) Johdanto. Teoksessa Söderholm, Annlis, Halila, Ritva, Kivitie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) (2004) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 10 – 15.

Tahkokallio, Keijo (1995) Myönteinen ajattelu lasten kasvatuksessa: Miten sanotaan ei myönteisellä tavalla. Porvoo: WSOY, 24 – 28.

Taitto, Annikka (1998) Kuka minä sitten olen? Riippuvuus ja siitä toipuminen. Helsinki: A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 24, 110.

Taitto, Annikka (2002) Huomaa lapsi päihdeongelma perheessä. Opaskirja lasten ja vanhempien vertaisryhmien vetäjille. Helsinki: Lasten Keskus.

Tamminen, Tuula (2004) Psykologiset tekijät. Vuorovaikutusteoriat. Teoksessa Moilanen, Irma & Räsänen, Eila & Tamminen, Tuula & Amqvist, Fredrik & Piha, Jorma & Kumpulainen, Kirsti (toim.) (2004) Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 50 – 52.

Tamminen, Tuula (2004) Psykkinen kehitys eri ikäkausina. Varhaislapsuus. Teoksessa Moilanen, Irma & Räsänen, Eila & Tamminen, Tuula & Amqvist, Fredrik & Piha, Jorma & Kumpulainen, Kirsti (toim.) (2004) Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 37 – 42.

Tamminen, Tuula & Räsänen, Eila (2004) Sairauksien ennaltaehkäisy. Teoksessa Moilanen, Irma & Räsänen, Eila & Tamminen, Tuula & Amqvist, Fredrik & Piha, Jorma & Kumpulainen, Kirsti (toim.) (2004) Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 37 – 42.

Upanne, Mauri (2006) Älä lyö lasta. Lapsen maailma. 65 (10), 3.

Woititz C, Janet (1983) Adult Children of Alcoholics. (1989) Irti noidankehästä. Alkoholisten aikuiset lapset. Suomentanut Savolainen, Hannu. Helsinki: Kirjapaja.

Österberg, Ingalill (1982) Minkälaisia tutkimuksia tarvitaan? Lapsiperhe ja päihdeongelma. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 6/1982. Helsinki: Valtion Painatuskeskus, 100 – 118.

Painamattomat lähteet

Haarala, Sari (2005) Lapsen psyykkinen kehitys. Koulupsykologin luento 11.10.2005. Lasten ja nuorten psyykkinen hyvinvointi perusopinnot: Kuopion yliopisto. Lapsen normaali fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen kehitys, luentosarja 3.10. – 26.10.2005 Länsi-Suomen Kesäyliopisto Rauma: luentomateriaali.

Haavisto Antti (2005) Lapsen psyykkinen hyvinvointi ja sen riskitekijät. Lastenpsykiatrian erikoislääkärin luento 17.10.2005 ja 26.10.2005. Lasten ja nuorten psyykkinen hyvinvointi perusopinnot: Kuopion yliopisto. Lapsen normaali fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen kehitys, luentosarja 3.10. – 26.10.2005 Länsi-Suomen Kesäyliopisto Rauma: luentomateriaali.

Holmberg, Tiina (2005) Näkymätön näkyväksi - vertaisryhmät osana ennaltaehkäisyä - seminaari 3.-4.2.2005 Helsinki: muistiinpanot ja luentomateriaali.

Hurtig, Johanna (2005) Näkymätön näkyväksi - vertaisryhmät osana ennaltaehkäisyä - seminaari 3.-4.2.2005 Helsinki: muistiinpanot ja luentomateriaali.

Jähi, Rita (2005) Näkymätön näkyväksi - vertaisryhmät osana ennaltaehkäisyä -seminaari 3. – 4.2.2005 Helsinki: muistiinpanot ja luentomateriaali.

Koponen, Anne Maarit (2006) Sikiöaikana päihteille altistuneiden lasten kasvuympäristö ja kehitys. [online] 2006 [viitattu 27.9.2006] Saatavilla [www-muodossa <URL:http://helsinki.fi/kalenteri/hy/tapahtuma/200609/2006090100011729.html>](http://helsinki.fi/kalenteri/hy/tapahtuma/200609/2006090100011729.html)

Lindstein, Thomas (2005) Näkymätön näkyväksi - vertaisryhmät osana ennaltaehkäisyä - seminaari 3.-4.2.2005 Helsinki: muistiinpanot ja luentomateriaali.

Sinkkonen, Jari (2006) Koulutuspäivä sijoitetun lapsen kiintymyssuhteista 18.8.2006 Rauma: luentomateriaali.

Vesa verkkosanasto/webbtesaurus [online], 2006 [viitattu kesäkuussa 2006] Saatavilla [www-muodossa <URL: http://vesa.lib.helsinki.fi/ysa/index.html>](http://vesa.lib.helsinki.fi/ysa/index.html)

LIITE 1: Suostumus.

Suostumus

lomake 5

Suostun siihen, että lasten vertaisryhmätoiminnan vetäjä voi ottaa tarvittaessa yhteyttä lapseni sekä perheemme hyvinvointiin liittyvissä asioissa seuraaviin tahoihin:

sosiaali- ja terveystoimi, koulutoimi, päivähoito, kasvatus- ja perheneuvola, mielen- terveystoimi, perheasiain neuvottelukeskus tai päihdekliniikka.

Ennen mahdollista yhteydenottoa keskustellaan vanhemman kanssa kysymyksessä olevasta asiasta.

Tämän suostumuksen tarkoituksena on, että lapsen ja perheen kanssa työskentelevillä eri ammattilaisilla on yhtenäiset menettelytavat.

Ryhmissä keskustellut asiat ovat luottamuksellisia. Jos kuitenkin esille tulee asioita, jotka velvoittavat lastensuojelulain mukaisesti ilmoituksiin, joudumme viemään asian eteenpäin ilman vanhempien suostumusta.

Päiväys: _____

Allekirjoitus: _____

Lastensuojelulaki, 40 §

Jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- tai yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeessa olevasta lapsesta, on hänen ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen.

LIITE 2: Tutkimuslupa.

Riitta Räikkönen
vs. sosiaalityöntekijä
Uikkutie 5
27500 Kauttua
p. xxx xxxx

TUTKIMUSLUPA

Pro gradu -tutkielmani aiheena on päihdeperheiden lasten vertaisryhmässä tapahtuva tunneaiheen käsittely. Tutkimusaineistoni kerään XXXXXXXXlla syksyllä 2004 alkaneen ryhmän kokoontumiskerroilta ajalta 25.1.-8.3.2005.

Minua sitoo jo sosiaalityöntekijän virkani puolesta vaitiolovelvollisuus ja lisäksi sitoudun säilyttämään käyttööni saadut tiedot ehdottoman luottamuksellisesti ja tulen käyttämään niitä vain tieteelliseen tutkimustarkoitukseen. Tutkimustani ohjaa Tampereen yliopistosta akatemiaturkija, YTT Hannele Forsberg.

Annan suostumukseni, että lapseni ..... tuottamaa aineistoa saa käyttää tutkimuksessa.

---

paikka

pvm

allekirjoitus

LIITE 3: Liisan päiväkirja.

Liisan päiväkirja 5.

Me mennään Lassen kanssa mummolaan ens viikonloppuna. Leksä vie meidät Maikun autolla. Meijän mummo asuu aika kaukana. Sinne kestää ainakin kaks tuntia matka. Täytyy keksiä Lasselle jotain tekemistä matkan ajaksi.

Mummo on isän äiti. Isän isä on kuollut ja mä kuulin vähän salaa, kun äiti ja isä jutteli kerran, että ukko oli nukahtanut humalassa ulos ja paleltunut. Ukollakin oli ollut alkoholin kanssa ongelmia. Olikohan isä perinyt ton ongelman ja tuliskohan se Leksalle, Lasselle tai mulle kanssa? Voiskohan sitä kysyä joltain? Tietäisköhän Esko-kummi?

Äiti sano, ettei me saada puhua mummolle mitään isän juomisesta. Pitää vaan sanoa, että ihan hyvin meillä menee.

Äitin vanhemmat eli mamma ja pappa asuvat vielä kauempana ja siellä me käydään vaan kerran vuodessa. Ne on ihan mukavia. Onkohan niillä ollu alkoholiongelmia? Uskaltaisko joskus kysyä äidiltä?

Nyt on pakko kirjoittaa jo toista kertaa tänään. Mun pitäis olla jo nukku-massa, mutta kun on niin paha olla.

Mä tajusin nyt illalla kauheen asian. Äiti oli käymässä kylpyhuoneessa ja keittiön kaapinovi oli auki ja se muropaketti oli pöydällä. Mä katoin mitä siellä on, ja siellä oli kaks kossupulloa. Toinen oli melkeen tyhjä.

Entä jos äiti lähtee jonnekin, eikä me tiedetä, minne se menee.

Voi että mä vihaan viinaa!

Liisan päiväkirja 6.

Tuntui hienolta tutustua sukulaisiin ja saunassa uskalsin kysyä mummilta sitä alkoholikysymystä. Mummi tiesi ihan tarkkaan meidän tilanteesta, vaikka äiti ei tiennyt mummin tietävän. Mummi kertoi kaikenlaista. Yllätyin, kun hän sanoi, että niin kauan kun asiaa salaillaan, niin kauan ongelma jatkuu sukupolvelta toiselle.

Taas kirjoitan toista kertaa, mutta mä tahdon kuolla, mä en voi mennä enää koskaan kouluun.

Isä ei oo ollut moneen päivään kotona ja tänään se ilmesty koulun pihalle kännissä. Mä yritin piiloutua kavereitten taakse, ettei se näkis mua, mut se huusi kauheen lujaa LIISAA! Olisin voinut kuolla häpeästä kun isä tuli mun luo ja yritti halata. Mä olin varmaan ihan tummanpunainen naamasta, enkä pystynyt tekemään mitään muuta kuin seisomaan paikallani. Isä sopersi kaikkea hölmöä.

Ihan kun olisin yhtäkkiä herännyt ja lähdin juoksemaan kotiin. Isä huusi jotain mun perään, mut mä vaan juoksin. Mä menin heti mun huoneeseen ja paras paikka oli sängyn alla. Otin vaan nallen kainaloon ja toivoin, ettei kukaan löytäis mua koskaan. Mä nukahdin sinne sängyn alle ja kun heräsin, oli ihan hiljaista. Kukaan ei ollut tullut vielä kotiin.

Kömmin sängyn alta ja menin katsomaan, onko keittiössä jotain syötävää.

Onneksi oli näkkileipää ja mehua kaapissa. Tein läksyjä, kun äiti ja Lasse tuli kotiin. En kertonut äidille mitään isästä.

Mä en voi mennä huomenna kouluun.

Liisan päiväkirja 7.

Mä en mennyt kouluun tänään. Mä hankasin mun silmiä niin, että ne oli ihan punaset, eikä äiti kysellyt mitään, se on niin omituinen nykyään. Se on monta kertaa unohtanut hakea Lassenkin hoidosta. Lasse on jo pari kertaa ollut jollain turvakodilla.

Puhelin soi tänään monta kertaa ja aina mua pelotti vastata. Ensin soitti mun opettaja ja hän arvas miksi mä oon poissa. Mua samalla hävetti mutta tuntu myös hyvältä, kun opettaja välitti. Sitten soitettiin jostain sairaalasta. Ne kysy äitiä ja mä sanoin, että se on töissä, mut ne sano sieltä, ettei äiti ole kuulemma ollut viikkoon töissä. Mä kysyin niiltä, että onks Lasselle sattunut jotain. Ne kerto, että mun isä oli jäänyt auton alle. Mulle tuli huono olo ja mä vaan panin puhelimen kiinni. Mä olin eilen vihannut mun isää ja nyt se oli kuollut. Eihän ne silleen ollut sanonut, mutta minusta vaan tuntu siltä.

Mä en meinannut uskaltaa vastata, kun puhelin taas soi. Siellä oli joku nainen, se sano kyllä nimensä, mutta mä pelkäsin niin, etten kai kuullut. Se jutteli mun kanssa ihan ystävällisesti, vähän niin kuin opettaja. Mä kerroin sille kaikkea mahdollista meidän perheestä. Tuntu vaan, että mä puhun ja puhun ja se tuntu tosi hyvältä. Mut sitten mua alko pelottaa, että mitä äiti sanoo, kun saa kuulla, että mä oon kertonut meidän perheen salaisuudesta. Miks meille kävi näin. Mä oon petturi. Mulla on ikävä isää ja mua itkettää.

LIITE 6: Lasten palautteet.

Lasten palautteet **lomake 3**

Mikä oli hyvää lasten ryhmässä

vetäjä   muut lapset   tekeminen   asia
muu, mikä _____

Mitä olisit halunnut enemmän

vapaa-aikaa   yhteistä tekemistä   asiaa   ruokaa
jotain muuta, mitä _____

Mitä oli liikaa

vapaa-aikaa   yhteistä tekemistä   asiaa   ruokaa
muuta, mitä _____

Mitä sait lasten ryhmältä

kavereita tietoa toivoa uskoa välittämistä en mitään
jotain muuta, mitä _____

Mitä uutta opit _____

Mitä apua tarvitsisit itsellesi

uutta ryhmää tämän ryhmän jatkoa puhumista aikuisen kanssa
en mitään jotain muuta, mitä _____

Mitä mieltä olet vanhempien ryhmästä

tärkeä menettelee turha
jotain muuta, mitä _____

Mitä mieltä olet lasten ryhmästä

tärkeä menettelee turha
jotain muuta, mitä _____

Mikä oli lasten ryhmässä kurjinta

kaverit vetäjät toiminta välipala
jokin muu, mikä _____ ei mikään

Mistä sinulle tuli hyvä olo

kaverit vetäjät toiminta välipala
jokin muu, mikä _____ ei mikään

Kiitos, kun olit mukana!

340